

**T.C.
CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YENİ TÜRK DİLİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**TUHFE-İ HÜSÂMÎ
(16.YÜZYIL)
ÇEVİRİYAZI VE DİL ÖGELERİNİN İNCELENMESİ**

TOLGA ELBİRLİK

**DANIŞMAN
YRD. DOÇ. DR. FERHAT KARABULUT**

MANİSA

2006

YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ
TEZ VERİ FORMU

Tez No:

Konu:

Üniv.Kodu:

Not: Bu bölüm merkezimiz tarafından doldurulacaktır.

Tezin yazarının

Soyadı: ELBİRLİK

Adı:Tolga

Tezin Türkçe adı:

Tuhfe-i Hüsâmî (16. yüzyıl)

Çeviriyazı ve Dil Öğelerinin İncelenmesi

Tezin Yabancı adı:

Tuhfe-i Hüsâmî (16th century)

A Transliteration and Examination of Language Elements

Tezin yapıldığı

Üniversite: CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ **Enstitü:** SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Yılı:2006

Diğer kuruluşlar:

Tezin Türü: 1- Yüksek Lisans (X)
2- Doktora
3- Tıpta uzmanlık
4- Sanatta yeterlilik

Dili: Türkçe
Sayfa sayısı:
Referans sayısı:

Tez Danışmanlarının

Ünvanı: Yrd. Doç. Dr. **Adı:FERHAT**
Ünvanı: **Adı:**

Soyadı: KARABULUT
Soyadı:

Türkçe anahtar kelimeler:

- 1- Karşılaştırmalı çeviriyazı
- 2- Dil öğelerinin incelenmesi
- 3- Tuhfe-i Hüsâmî'nin imlası
- 4- Eserin sesbilgisi
- 5- Metnin biçimbilgisi

İngilizce anahtar kelimeler:

- 1- An Edittion critique
- 2- A Study of language elements
- 3- Orthography of Tuhfe-i Husâmî
- 4- Fhonotics of the text
- 5- Morphology of the text

Tarih:30.03.2006

İmza :

YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ
TEZ VERİ FORMU

Tez No:

Konu:

Üniv.Kodu:

Not: Bu bölüm merkezimiz tarafından doldurulacaktır.

Tezin yazarının

Soyadı: ELBİRLİK

Adı:Tolga

Tezin Türkçe adı:

Tuhfe-i Hüsâmî (16. yüzyıl)

Çeviriyazı ve Dil Öğelerinin İncelenmesi

Tezin Yabancı adı:

Tuhfe-i Hüsâmî (16th century)

A Transliteration and Examination of Language Elements

Tezin yapıldığı

Üniversite: CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ **Enstitü:** SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Yılı:2006

Diğer kuruluşlar:

Tezin Türü: 1- Yüksek Lisans (X)
2- Doktora
3- Tıpta uzmanlık
4- Sanatta yeterlilik

Dili: Türkçe
Sayfa sayısı:
Referans sayısı:

Tez Danışmanlarının

Ünvanı: Yrd. Doç. Dr. **Adı:**FERHAT
Ünvanı: **Adı:**

Soyadı: KARABULUT
Soyadı:

Türkçe anahtar kelimeler:

- 1- Karşılaştırmalı çeviriyazı
- 2- Dil öğelerinin incelenmesi
- 3- Tuhfe-i Hüsâmî'nin imlası
- 4- Eserin sesbilgisi
- 5- Metnin biçimbilgisi

İngilizce anahtar kelimeler:

- 1- An Edittion critique
- 2- A Study of language elements
- 3- Orthography of Tuhfe-i Husâmî
- 4- Fhonotics of the text
- 5- Morphology of the text

Tarih:30.03.2006

İmza :

ÖZET

Bu çalışmada, Hüsâmî ya da Hüsâmettin Efendi tarafından yazılan ve bir 16. yüzyıl eseri olan Tuhfe-i Hüsâmî'yi inceledik. Tuhfe kelimesi hediye anlamına gelir. Tuhfe, bir dilin sözlüğü ya da dilbilgisiyle ilgili bir terimdir. Eserde Hüsâmî, Fars dilini incelemekte ve Türklere bu dili öğretme amacı gütmektedir.

Bu eser konu ve yöntem olarak kendi döneminde tektir. Tuhfe-i Hüsâmî'den önce Anadolu sahasında böyle manzum bir dilbilgisi kitabıyla karşılaşmamıştır. Kitabın sonundan öğrendiğimiz kadarıyla o, bu kitabı on iki yaşındayken yazmıştır. Bu önemli bir noktadır. Bizi bu konuda düşünceye sevk etmiştir. Eserde ikinci önemli olan nokta eserin yöntemidir. Hüsâmî, alışıla gelmiş bir dilbilgisi kitabı yazmak yerine Farsçanın kural ve sistemini nazım türünde anlatmayı seçmiştir.

Eser 1549'da yazılmıştır. 16. yüzyılda yazılan metinlerden öğrendiğimiz kadarıyla Osmanlı İmparatorluğu'nun dili Farsça ve Arapçadan etkilenmiştir. Bu etkilenmeler sonucunda Türkçe pek çok değişikliğe uğramıştır. Divan edebiyatının dilinin Farsça ve Arapça kelimelerle dolu olmasına karşın, Tuhfe-i Hüsâmî'nin dili sade ve anlaşılır kelimelerden müteşekkildir. Bu bağlamda bu metin, Türkçenin değiştiği geçiş döneminde yazılmıştır. Biz ayrıca eserin imlasında Uygur Türkçesinin ve Eski Anadolu Türkçesi imla özelliklerine tesadüf ettik. Metnin imla kurgusu, kelimelerin biçimbilgisi, seslerin fonetiği Uygur, Eski Anadolu Türkçesi, Arapça ve Farsça terimlerinde yazılmıştır. Bu çok önemli ve üzerinin örtülmemesi gereken bir şeydir.

Tuhfe-i Hüsâmî'nin karşılaştırmalı çeviri yazısını yaptıktan sonra yaptıktan sonra Tuhfe-i Hüsâmî'nin dilinin biçimbilgisi, sesbilgisi ile ilgili dil öğelerini inceledik.

Bizim asıl hedefimiz 16. yüzyılda yazılmış bir eseri ortaya çıkarmak ve bu kitabın o dönemde yazılmış gramer kitaplarından farklı olarak nazım şeklinde yazıldığını göstermekti.

ABSTRACT

In this study, we dealt with a 16th century text named *Tuhfe-i Husami* written by Husami or Husamettin Efendi. The word *Tuhfe* means ‘present’ and deals always with grammar or dictionary of a language. Here Husamettin Efendi examines Persian Language and aims at teaching this language to Turkish people.

After examining the text, we saw that the method and the theme is the first one until his time and during his era. we mean, a poetry-style grammar book is not seen by Husamettin Efendi’s time. As far as we learn at the end, he has written the text when he was 12 years old. This is an important point and has caused us to think about it. The second thing that is very important is the method. Instead of writing a usual grammar book, he has chosen poetry to explain the rules and systems of Persian.

The date in which it was written is 1549. This is a very important date. As we learn from the texts written in 16th century, the language of Ottoman Empire was affected by Persian and Arabic. As a result of these influences, Turkish has changed a lot. Although the language of Divan Literature was full of Persian and Arabic, the language of *Tuhfe-I Husami* was very simple and full of Turkish itself. This means that this text is written in time where Turkish was changing and the era was a transitional era. We also discover that the orthographic rules are influenced by Old Anatolian Turkish and Old Uyghur language. The orthography of the text and phonetics of the sound and morphology of the words are written in terms of Old Uyghur, East Anatolian Turkish, Persian and Arabic. This is very important and ought to be uncovered.

Thus, in this study after making a transliteration and an edition critique, I examined the elements of the language dealing with phonetics, phonology and morphology of the language of *Tuhfe-i Husami*.

My main goal was to introduce a text written in 16th century and to show a unique place of it among other grammar books because of its poetry-style method. If I have successfully finished my work I will be happy.

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans çalışması olarak sunduğum “Tuhfe-i Hüsâmî Çeviriyazı ve Dil Öğelerinin İncelenmesi” adlı tezin, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

30/03/2006
Tolga ELBİRLİK

TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI

Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 30/03/2006 tarih ve 7/2 sayılı toplantısında oluşturulan jürimiz tarafından Lisans Üstü Öğretim Yönetmeliği'nin 8. Maddesi gereğince, Enstitümüz Yeni Türk Dili Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı öğrencisi Tolga Elbirlik'in "Tuhfe-i Hüsâmî (16.yüzyıl) Çeviriyazı ve Dil Öğelerinin İncelenmesi." konulu tezi incelenmiş ve aday 17.04.2006 tarihinde saat :14:30'da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra 90 dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından jüri üyelerine sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin,

BAŞARILI olduğuna	☐	OY BİRLİĞİ	☐
DÜZELTME yapılmasına	☐	OY ÇOKLUĞU	☐
RED edilmesine	☐	ile karar verilmiştir.	

* Bu halde adaya 3 ay süre verilir.

** Bu halde adayın kaydı silinir.

BAŞKAN
Yrd. Doç Dr. Ferhat KARABULUT

ÜYE
Doç. Dr. Ayşe İLKER
Evet Hayır

ÜYE
Yrd. Doç. Muzaffer TEPEKAYA

*** Tez, burs, ödül veya Teşvik prog. (Tüba, Fullbright vb.) aday olabilir.

Tez, mutlaka basılmalıdır.

Tez, mevcut haliyle basılmalıdır.

Tez, gözden geçirildikten sonra basılmalıdır.

Tez, basımı gereksizdir.

SÖZ BAŞI

Akhisar Zeynelzade Kitaplığı'na kayıtlı Mehmet Emin Müderisoğlu Vakıf Kitapları'ndan, Manisa İl Halk Kütüphanesi'ne 2005 yılında gelen, “**Tuhfe-i Hüsâmî**” adlı eser, manzum yazılmış dil öğretim kitabıdır. Kitabın yazılış amacı, Farsça gramer kurallarını öğretmektir. Tuhfe-i Hüsâmî, 16. yüzyıl dil özellikleri bakımından Eski Anadolu Türkçesinden Osmanlı Türkçesine geçiş özelliği taşıyan, sade ve anlaşılır bir dille yazılmış bizce önemli bir eserdir. Tuhfe-i Hüsâmî, 16. yüzyılda yazılmış dönem olarak Deny'e göre Eski Osmanlıca, Banguoğlu'na göre Orta Osmanlıca döneminin bizce özgün eserleri arasında sayılacaktır.

Çalışmamızın konusunu oluşturan 16 varak oylumundaki Tuhfe-i Hüsâmî adlı yazmanın Türkiye içinde ve dışında tespit ettiğimiz 6 nüshası var. Bu çalışmamızda bütün nüshalara ulaşma imkanımız olmadığından eserin Manisa nüshasını (Bundan sonra M nüshası) temel alarak çalışmamıza başladık. Daha önce hiçbir araştırmacı tarafından incelenmeyen bu eseri ilk kez biz, çeviri yazıya aktararak transkribe ettik.

Daha sonra farklılıkları tespit edebilmek için ulaşabildiğimiz Türk Dil Kurumu Kütüphanesi nüshasıyla (Bundan sonra T nüshası) eserin karşılaştırmalı metnini kurduk. T nüshasındaki farklılıkları dipnotta vermeye çalıştık. Bir eserin dilini belirlemede fonetik ölçütler yeterli olmaktadır. M nüshasını esas aldık, çünkü M nüshası, T nüshasına göre daha düzgün, harekeli bir nesihle yazılmıştır. Eserin M nüshasının bu özelliği, sesbilgisi incelemesinde dönemin dil özelliklerini daha iyi göstermiş olmasından kaynaklanır..

Bu tez, giriş ve sonuç bölümleri dâhil olmak üzere beş bölümden meydana gelmiştir. Giriş bölümünde tezin amacı, kapsamı ve yöntemi belirlenmiştir. Ayrıca tarafımızdan eser, yazar ve dönem hakkında literatür taraması yapılmıştır. 2. Bölümde eserin tanıtımı, müellifi ve nüshaları, tavsifi ve düzenlenişi hakkında bilgiler verilmiştir. 3. Bölümde eserin yazım, ses ve şekil bilgisi özellikleri ortaya konmuştur. Bu bölümde Orhun Türkçesinden başlayıp günümüz Türkiye Türkçesine kadar uzanan Türkçenin geçirdiği devirleri de göz önünde tutarak Türkçenin tarihi dönem eserlerinden hareketle, karşılaştırmalı değerlendirmelerde bulunduk. Ayrıca bu bölümde birçok morfolojik özellik tablolarla gösterilmiştir. 4. Bölümde ise Tuhfe-i Hüsâmî'nin M nüshası ile T nüshasının karşılaştırmalı çevirisini yerleştirdik. 5. Bölüm sonuç kısmıdır. Bu bölümden sonra tezimizin ek kısmında araştırmacıların faydalanması için Tuhfe-i Hüsâmî'nin M ve T nüshalarının tıpkıbasımları yer almaktadır.

Dipnotlarda öncelikle kullandığımız kaynakları belirtmek istedik. Bunun dışında tartışmalı konularda kendi görüşlerimizi ve bazı Türkologların görüşlerini kısaca ortaya koyarak dipnotlardan yararlandık.

Tuhfe-i Hüsâmî'yi bilim dünyasının eleştirisine sunarken bu konuda gücümüz yettiğince bilgi vermeyi yeğliyoruz. Ortaya koyduğumuz bu tezimizin bundan sonra yapılacak çalışmalara katkı sağlayacak olması bizi sevindirecektir.

Bu tez vesilesiyle, tezin hazırlanışının her safhasında mesaisini benden esirgemeyen danışmanım Sayın Yrd. Doç. Ferhat KARABULUT'a, yine tezin

oluşmasında her türlü bilgi ve görüşlerinden yararlandığım Sayın Doç. Dr. Ayşe İLKER'e şükran borçluyum. Kendilerine teşekkür ederim.

Bu çalışmamız süresince el yazması kaynaklarının büyük bir kısmını taramamızı sağlayan ve sabırla yardımcı olan Manisa İl Halk Kütüphanesi ve Türk Dil Kurumu Kütüphanesi, Konya Bölge yazma Eserler Kütüphanesi ve Süleymaniye Kütüphanesi çalışanlarına, her zaman bana destek olan ve çalışma ortamı hazırlayan eşime, tezin oluşumunda her türlü hoşgörüyü benden esirgemeyen müdürüm Sayın Ayşen OĞUZ'a ve maddi, manevi desteğini benden esirgemeyen sevgili arkadaşım Cem ÇÖLLÜ'ye en içten teşekkürlerimi sunarım. Çalışmamın çıktı alım devresinde büyük yardımını gördüğüm Haşim ELMALI'ya ayrıca teşekkürü bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

TEZ VERİ FORMU.....	II
ÖZET.....	IV
ABSTRACT.....	V
YEMİN METNİ.....	VI
TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI.....	VIII
SÖZ BAŞI.....	VIII
İÇİNDEKİLER.....	X
KISALTMALAR.....	XVV
1.BÖLÜM.....	1
1.GİRİŞ.....	1
1.1. Çalışmamızın Amacı ve Kapsamı.....	1
1.2. Türkçenin Kısa Bir Tarihçesi ve Eserin Dili	1
1.3. 15. ve 16. Yüzyıl Edebi Eserler Taraması	3
1.4. Yöntem ve Uygulamalar	4
1.4.1. Metnin Kuruluşunda Şu Yöntem ve Uygulamalar İzlenmiştir:	4
1.4.2. Metnin İncelemesinde Şu Yöntem ve Uygulamalar İzlenmiştir:	5
2. BÖLÜM.....	6
2. TANITIM VE NÜSHALAR	6
2.1. ESERİN TANITIMI	6
2.2. ESERİN MÜELLİFİ VE NÜSHALARI	6
2.3. ESERİN TAVSİFİ	10
2.4. ESERİN DÜZENLENİŞİ	11
3. BÖLÜM.....	14
3. ESERİN İNCELENMESİ.....	14
3.1. TUHFE-İ HÜSÂMÎ'NİN YAZIM ÖZELLİKLERİ.....	14
3.1.1. Ünlülerin Yazılışı	14
3.1.2. Ünsüzlerin Yazılışı	17
3.2. SESBİLGİSİ	20
3.2.1. ÜNLÜLER	20
3.2.1.1. Ünlü Değişmeleri	20
3.2.1.1.1. Ünlü Değişmeleri.....	20
3.2.1.1.1.1. Düzleşme	21
3.2.1.1.1.1.1. ı>u.....	21
3.2.1.1.1.1.2. u>a	21
3.2.1.1.1.1.3. ü>i.....	21
3.2.1.1.1.2. Yuvarlaklaşma.....	22
3.2.1.2. Ünlü Düşmesi	22
3.2.1.3. Ünlü Uyumu	22
3.2.1.3.1. Damak Uyumu	22
3.2.1.3.2. Dudak Uyumu	23
3.2.2. ÜNSÜZLER	24
3.2.2.1. Ünsüz Değişmeleri	24
3.2.2.1.1. Ötümlüleşme	24
3.2.2.1.2. Ötümsüzleşme	25
3.2.2.1.3. Sözcük Sonunda Ses Değişikliği (-b > -v):	26
3.2.2.2. Ünsüz Düşmesi.....	26

3.2.2.2.1. g-/ğ- > ø.....	26
3.2.2.2.2. – g / ø.....	26
3.2.2.2.3. v- > ø-.....	26
3.2.2.3. Yer Değiştirme	27
3.2.2.4. Ünsüz Uyumu.....	27
3.2.2.4.1. +da/ +de Bulunma Durumu Eki:	27
3.2.2.4.2. +ca/+ce Eşitlik Durumu Eki:.....	27
3.2.2.4.3. –d / Görülen Geçmiş Zaman Eki:.....	27
3.2.2.4.4. –ğıl /gil Emir Kipi:	27
3.2.2.4.5. +dUr Bildirme Eki:.....	28
3.2.2.4.6. –updur Görülen Geçmiş Zaman eki:	28
3.2.2.4.7. +de Addan Fiil Yapım eki:.....	28
3.3. BİÇİMBİLGİSİ.....	29
3.3.1. Adlar.....	29
3.3.1.1. Basit (Yalın) Adlar	30
3.3.1.1.1. Tek Heceli Adlar:	30
3.3.1.1.2. İki Heceli Adlar:	30
3.3.1.2. Türemiş Adlar.....	30
3.3.1.2.1 Addan Türemiş Adlar	31
3.3.1.2.2. Fiilden Türemiş Adlar	31
3.3.2. Ad İşletme (Durum Gösterme) Ekleri	32
3.3.2.1. Çokluk Eki.....	32
3.3.2.2. Adlarda İyelik (Sahiplik) ve Aitlik :.....	32
3.3.2.3. Durum Gösterme Ekleri	34
3.3.2.3.1. Yalın Durum.....	34
3.3.2.3.2. İlgi Durumu	34
3.3.2.3.3. Yükleme Durum	35
3.3.2.3.4. Yönelme Durumu	37
3.3.2.3.4.1. Tuhfe-i Hüsâmî’de Harflere Gelen Yönelme Durum Ekleri:.....	37
3.3.2.3.4.2. Tuhfe-i Hüsâmî’de Diğer Kelimelere Gelen Yönelme Durum Ekleri:	38
3.3.2.3.4.3. Tuhfe-i Hüsâmî’de Mastarlardan Sonra Gelen Yönelme Ekleri:	38
3.3.2.3.4.4. Tuhfe-i Hüsâmî’de İki Adlaşmış Sıfat-Fiillerden Sonra Gelen Yönelme Ekleri:	38
3.3.2.3.4.5. Tuhfe-i Hüsâmî’de Yön Bildiren Adlardan Sonra Gelen Yönelme Ekleri:	38
3.3.2.3.4.6. Tuhfe-i Hüsâmî’de Adlaşmış Renk Sıfatlarına Gelen Yönelme Ekleri:	38
3.3.2.3.4.7. Tuhfe-i Hüsâmî’de Kavaid Terimlerine Gelen Yönelme Ekleri:	38
3.3.2.3.5. Bulunma Durumu	39
3.3.2.3.5. 1. Tuhfe-i Hüsâmî’de Yön Bildiren Adlardan Sonra Gelen Bulunma Durum Ekleri:.....	39
3.3.2.3.5.2. Tuhfe-i Hüsâmî’de Terimlerden Sonra Gelen Bulunma Durum Ekleri:	39
3.3.2.3.5.3. Tuhfe-i Hüsâmî’de Farsça Sözcüklerden Sonra Gelen Bulunma Durum Ekleri:.....	40

3.3.2.3.5.4. Tuhfe-i Hüsâmî’de Diğer Adlardan Sonra Gelen Bulunma Durum Ekleri:	40
3.3.2.3.6. Çıkma Durumu	40
3.3.2.3.6.1. Zarf-Fiil Yapımında Karşımıza Çıkan Kalıplaşma:	41
3.3.2.3.6.2. Birleşik Zarf Yapımında Karşılanan Kalıplaşma:	41
3.3.2.3.6.3. Ayrılma Ekiyle Kaynaşmış Sebep Zarfı:.....	41
3.3.2.3.6.4. Tuhfe-i Hüsâmî’de Diğer Kelimelerle Karşılanan Çıkma Durum Ekleri:	41
3.3.2.3.7. Eşitlik Durumu	41
3.3.2.3.8. Yön Gösterme Eki	42
3.3.3. Ad Tamlaması	43
3.3.3.1. Belirtili Ad Tamlaması.....	43
3.3.3.1.1. Tamlayan ile Tamlananın Yer Değiştirmediği Belirtili Ad Tamlamaları:	43
3.3.3.1.2. Vezin Gereği Tamlayan ile Tamlananın Yer Değiştirdiği Belirtili Ad Tamlamaları:	44
3.3.3.2. Belirtisiz Ad Tamlaması.....	44
3.3.3.2.1. Tamlayan ve Tamlananı Tek Kelimededen Oluşan Belirtisiz Ad Tamlamaları:	44
3.3.3.2.2. Tamlayanı “ve” “ile” Bağlaçlarıyla İki Kelimededen Oluşan Belirtisiz Ad Tamlamaları:.....	44
3.3.3.3. Zincirleme Ad Tamlaması.....	45
3.3.3.3.1. Tamlayanı Terkibi İzâfet Olan Zincirleme Ad Tamlamaları:	45
3.3.3.3.2. İki Tamlayanının, Bir Tamlanana Bağlandığı Zincirleme Ad Tamlaması:	45
3.3.3.3.3. Bir Tamlayanın İki Tamlanana Bağlandığı Zincirleme Ad Tamlaması:	45
3.3.3.3.4. İç İçe Girmiş Zincirleme Ad Tamlaması:.....	45
3.3.4. Fiiller	45
3.3.4.1. Basit Fiiller	46
3.3.4.1.1. Ünlü + Ünsüz Yapısında Olanlar:	46
3.3.4.1.2. Ünsüz + Ünlü Yapısında Olanlar:	46
3.3.4.1.3. Ünlü+Ünsüz+Ünsüz Yapısında Olanlar:.....	46
3.3.4.1.4. Ünsüz+Ünlü+Ünsüz Yapısında Olanlar:.....	47
3.3.4.1.5. Dilimizde Bugün Daha Basit Kök Morfemlere Ayrılamayan İki Heceli Yapısında Olanlar:.....	47
3.3.4.2. Türemiş Fiiller	48
3.3.4.2.1. Tuhfe-i Hüsâmî’de Addan Türemiş Fiiller:.....	48
3.3.4.2.1.1. + A Addan Fiil Yapım Eki:	48
3.3.4.2.1.2. +dA Addan Fiil Yapım Eki:	48
3.3.4.2.1.3. +lA Addan Fiil Yapım Eki	48
3.3.4.2.2. Tuhfe-i Hüsâmî’de Fiilden Türemiş Fiiller:.....	49
3.3.4.2.2.1. Tuhfe-i Hüsâmî’de Görülen Geçişsiz -Oldurgan Ekler:.....	49
3.3.4.2.2.2. Tuhfe-i Hüsâmî’de Geçişli- Ettirgen Ekler :	49
3.3.4.2.3. Tuhfe-i Hüsâmî’de Edilgenlik Ekleri:.....	49
3.3.4.2.4. Tuhfe-i Hüsâmî’de Üst üste Kullanılan Edilgenlik Ekleri:	50
3.3.4.2.5. Tuhfe-i Hüsâmî’de Dönüştürme Ekleri:.....	50

3.3.4.2.6. Tuhfe-i Hüsâmî'de “Birliktelik” Bildiren İşteşlik Eki	50
3.3.4.3. Birleşik Fiiller.....	50
3.3.4.3.1. Tuhfe-i Hüsâmî'deki Ad+ Yardımcı Fiiller Yapısındaki Birleşmeler:	50
3.3.4.3.2. Ad+ it Yapısındaki Yardımcı Fiiller:	51
3.3.4.3.3. it + Ad Yapısındaki Yardımcı Fiiller:	51
3.3.4.3.4. Ad+et Yapısındaki Yardımcı Fiiller:.....	51
3.3.4.3.5. Ad + eyle Yapısındaki Yardımcı Fiiller:	51
3.3.4.3.6. eyle + Ad Yapısındaki Yardımcı Fiiller:	52
3.3.4.3.7. İzâfet Terkibi + eyle Yapısındaki Yardımcı Fiiller:	52
3.3.4.3.8 Harf + eyle Yapısındaki Yardımcı Fiiller:	52
3.3.4.3.9 Ad + kıl Yapısındaki Yardımcı Fiiller:	52
3.3.4.3.10. kıl+Ad Yapısındaki Yardımcı Fiiller:	53
3.3.4.3.11. İzâfet Terkibi + kıl Yapısındaki Yardımcı Fiiller:	53
3.3.4.3.12 Ad + ol Yapısındaki Yardımcı Fiiller:	53
3.3.4.3.13. ol + Ad Yapısındaki Yardımcı Fiiller:	54
3.3.4.3.14. Zamir + ol Yapısındaki Yardımcı Fiiller:.....	54
3.3.4.3.15 ol + İzâfet Terkibi Yapısındaki Yardımcı Fiiller:	54
3.3.4.3.16 İzâfet Terkibi + ol Yapısındaki Yardımcı Fiiller:	54
3.3.4.3.17. Ad+ Edat + ol Yapısındaki Yardımcı Fiiller:	54
3.3.4.3.18 Mastar+ ol Yapısındaki Yardımcı Fiiller:	54
3.3.4.3.19. Harf + ol Yapısındaki Yardımcı Fiiller:	55
3.3.4.3.20. Tuhfe-i Hüsâmî'deki Ad+ Yardımcı Fiil Kalıbındaki Deyimleşmiş Birleşik Fiiller:	55
3.3.4.3.21. Tuhfe-i Hüsâmî'de Ad+Yardımcı Fiil (masdar) + Fiil Kalıbındaki Deyimleşmiş Birleşik fiiller:	55
3.3.4.3.22 Yardımcı Fiil + Ad Kalıbındaki Deyimleşmiş Birleşik Fiiller:.....	55
3.3.4.4. Fiil Çekimi.....	55
3.3.4.4.1. Bildirme Kipleri	56
3.3.4.4.1.1. Görülen Geçmiş Zaman.....	56
3.3.4.4.1.2. Duyulan Geçmiş Zaman	58
3.3.4.4.1.3. Geniş Zaman.....	58
3.3.4.4.1.4. Şimdiki Zaman	61
3.3.4.4.1.5. Gelecek Zaman	61
3.3.4.4.2. Tasarlama Kipleri	62
3.3.4.4.2.1. İstek Kipi	62
3.3.4.4.2.2. Emir Kipi.....	63
3.3.4.4.2.3. Şart Kipi	65
3.3.5. Ek-Fiil.....	66
3.3.5.1. Ek-Fiilin Geniş Zamanı (Şimdiki Zamanı)	66
3.3.5.2. Ek-Fiilin Görülen Geçmiş Zamanı	69
3.3.5.3. Ek-Fiilin Şartı	69
3.3.6. Çekimsiz Fiiller	69
3.3.6.1. Ad-Fiiller	69
3.3.6.2. Sıfat-Fiiller	70
3.3.6.3. Zarf-Fiiller	71
3.3.7. Sıfatlar	72
3.3.7. 1.Nitelik Sıfatları	72

3.3.7. 2. Belirtme Sıfatları	72
3.3.7.2.1. Sayı Sıfatları	72
3.3.7. 2.1.1. Asıl Sayı Sıfatları	72
3.3.7.2.1.2. Sıra Sayı Sıfatları.....	72
3.3.7.2.1.3. Üleştirme Sayı Sıfatı	73
3.3.7.2.2. İşaret Sıfatları	73
3.3.7.2.3. Belirsizlik Sıfatı.....	73
3.3.8. Zamirler	74
3.3.8.1. Şahıs Zamirleri	74
3.3.8.1.1. Yükleme Haliyle.....	74
3.3.8.1.2. Yönleme Haliyle.....	74
3.3.8.1.3. Bulunma Haliyle.....	74
3.3.8.1.4. Çıkma Haliyle.....	75
3.3.8.1.5. İlgî Ekiyle	75
3.3.8.1.6. Ötri Edatıyla	75
3.3.8.2. İşaret Zamiri	75
3.3.8.2.1. Yükleme Haliyle.....	75
3.3.8.2.2. Yönelme Haliyle.....	75
3.3.8.2.3. Bulunma Haliyle.....	76
3.3.8.2.4.İlgî Ekiyle	76
3.3.8.2.5. Bildirme Ekiyle	76
3.3.8.3. Belirsizlik Zamiri	76
3.3.8.4. Soru Zamiri.....	76
3.3.9. Zarflar	77
3.3.9.1. Zaman Zarfı	77
3.3.9.2. Nitelik(Durum) Zarfı	77
3.3.9.3.Soru Zarfları	77
3.3.9.4.1. Bildirme Ekiyle	78
3.3.10. Edat.....	79
3.3.10.1. Kelime Olarak Karşımıza Çıkan Edatlar	79
3.3.10.1.1. Türkçe Ad Kökenli Edatlar	79
3.3.10.1.2. Türkçe Fiil Kökenli Edatlar	79
3.3.10.1.3. Yabancı Kökenli Alınma Edatlar	79
3.3.10.2. Ekleşmiş Edatlar	79
3.3.11. Bağlaçlar.....	80
3.3.11.1. Yabancı Kökenli Bağlaçlar.....	80
3.3.11.1.1. Tuhfe-i Hüsâmî’de Arapçadan Girmiş Bağlaçlar.....	80
3.3.11.1.2. Tuhfe-i Hüsâmî’de Farsçadan Girmiş Bağlaçlar.....	80
3.3.11.2. Karışık Kökenli Bağlaçlar	80
3.3.11. 3. Türkçe Kökenli Bağlaçlar	81
3.3.12. Ünlem	81
4. BÖLÜM.....	82
4. METİNLERİN KARŞILARTIRMALI TRANSKRİPSİYONU.....	82
V. BÖLÜM	121
5. SONUÇ	121
KAYNAKÇA	124
EKLER.....	126

KISALTMALAR

*	Varlığı farzedilen, kaynaklarda geçmeyen şekil.
+	İsim kökünün bittiği anlamına gelir.
-	Fiil kökünün bittiği anlamına gelir.
<	Eski bir şekilden gelişmesi
>	Yeni bir şekilden gelişmesi
Ø	Sesin düştüğünü gösterir

AH	Atâbet-ül Hakaik
Alm.	Almanca
Bkz.	Bakınız
EAT	Eski Anadolu Türkçesi
ET	Eski Türkçe
Fr.	Fransızca
Frs.	Farsça
İng.	İngilizce
Kaşg.	Mahmut Kaşgarlı
M	Manisa Nüshası
MK	Mahmut Kaşgarlı
MU	Müyessiret-ül- Ulum
Osm.	Osmanlı Türkçesi
OT	Orta Türkçe
s.	Sahife
SO	Sicill-i Osmani
ŞN	Şakayık-ı Nu'maniye Zeyilleri
T	Türk Dil Kurumu Kütüphanesi Nüshası
TDF	Türk Dilinde Fiiller
TDK	Türk Dil Kurumu, Ankara
TT	Türkiye Türkçesi

1.BÖLÜM

1.GİRİŞ

1.1.Çalışmamızın Amacı ve Kapsamı

Bu çalışmamızda ilk amacımız, Eski Anadolu Türkçesinden Osmanlı Türkçesine geçiş özelliği taşıyan 16. yüzyıl metni Tuhfe-i Hüsâmî'yi bilim dünyasına sunmak, 16. yüzyıl dil malzemesine, Türk dilinin ses tarihine, Türk dilbilimi literatürüne katkıda bulunmak, yine bu yüzyıldaki anlatım olanaklarına tanıklık etmek ve böylelikle Türklükbilimine katkı sağlamaktır. Ayrıca bir yabancı dilin gramerini öğretmede o dönemde kullanılan yöntemi ortaya koymak, yan amacımız olmuştur.

Bu eseri seçmemizin birçok sebebi vardır. Bu sebepler, eserin beyitlerinde 16.yüzyıl *halk diline yakın, külfetsiz, oldukça yalın bir Türkçe* kullanılmış olması, ayrıca eserde geçen Eski AnadoluTürkçesi dönemine ait “sorgul, oluben, kulak ur, ancılayın” gibi artık günümüzde kulanımdan düşen arkaik kelimelerin ve işletim eklerinin olmasıdır.

1.2.Türkçenin Kısa Bir Tarihçesi ve Eserin Dili

Türk dilleri Altay dil teorisine göre, bu dil ailesinin bir kolu olmuştur. Geniş anlamıyla Türk dili (Turkic) terimi, genel olarak, Türkçe (Türkiye Türkçesi), Azerice, Türkmençe, Özbekçe, Yeni Uygurca, Kazakça, Kırgızca, Tatarca, Başkurtça, Altayca, Hakasça, Tuvaca, Yakutça vb. gibi soyca akraba olan epeyce kalabalık bir diller grubunu belirtmek için kullanılır. Ancak Türk dili terimi Çuvaşça'yı da içine alacak bir biçimde kullanılacak olursa pek doğru olmaz. Çünkü Çuvaşça dışındaki bütün Türk dilleri *z- ve *ş – dili olan Ana Türkçeye gittiği halde, bir *r- ve *l- dili olan Çuvaşça, yine bir *r- ve *l dili olduğu anlaşılan Ana Çuvaşça ya da Ana Bulgarcaya gider. Çuvaş dilleri ile Türk dillerini dilbiliminde yaygın bir benzetmeyle “kardeş”değil, “kardeş çocukları”dır. Bu nedenle biz bu iki ana dilin, Ana Türkçe ile Ana Bulgarcanın, kendisinden çıktığı daha eski bir dil tasarlamak durumundayız. Bu en eski ana dile İlk Türkçe (İng. Pre-Turkic, Alm. Vorttürkisch) adı verilebilir.¹ Ayrıca Türk dilli, Eski Orta> Yeni Türkçe diye tarihleri birbirinden kesin olarak ayrılmayan çeşitli tarihsel dönemlere ayrılmıştır.

Eski Türkçe Göktürk ve Uygur yönetiminde konuşulan yazı dilinin adıdır.² Eski Türkçeyi (Uygur Dönemi) izleyen Türk yazı diline Orta Türkçe çağı denir. Orta Türkçe dönemi 11. ve15. yüzyılları kapsar. Orta Türkçe en az üç yazı dili olarak gelişimini

¹ Talat, TEKİN, Mehmet, ÖLMEZ, Türk Dilleri, Simurg Yay. İstanbul, 1999, s.11

² Fuat, BOZKURT, Türklerin Dili, Kültür Bakanlığı Yay. Ankara, 2002, s.84

sürdürür. Karahanlıca, Oğuzca (Eski Anadolu Türkçesi) ve Kıpçakça. Karahanlıca Eski Türkçeden fazla ayrılmaz. Onu Harzem ve Çağatay Türkçeleri izler. Özbekçe bu yazı geleneğine dayanır. Kıpçakça ve Eski Anadolu Türkçesi ise çok önce Eski Türkçeden kopmaya ve uzaklaşmaya başlar.¹

Kaşgarlı Mahmut'un daha 11. yüzyılda hakkında kapsamlı bilgiler verdiği Oğuzca, 13. yüzyılda Anadolu'da **Batı Türkçesi** adında bir yazı dili meydana getirmiştir.

Tarihsel ve semantik bir değerlendirmeye Banguoğlu, Osmanlı Türkçesini söyle tasnif eder : “ Eski yazı dilimizi biz, dil tarihi bakımından üç devreden inceliyoruz. 1. Eski Osmanlıca, Selçukluların son zamanlarından kalan eserlerle birlikte henüz oldukça sade, Türkçe kelime dağarcığı zengin bir dil (1250-1450). 2. Orta Osmanlıca, sınırsız olarak Arapça, Farsça kelimeler deyimler ve gramer şekilleriyle yüklü, konuşulmaz ve anlaşılabilir bir dil. (1450-1840). 3. Yeni Osmanlıca, Batı medeniyetinin getirdiği ihtiyaçları Osmanlıca'nın zengin vasıtalarıyla karşılamaya çalışan ve bir hayli başarılı olan bir dil, fakat yine de bir sınıf kalıbı içinde ve bu yüzyılın gerektirdiği *millet dili* olmak imkânından mahrum (1840-1910).”²

Dilin sadeliğine göre değerlendirilmiş bu sınıflamadan farklı olarak (1920-1921) yıllarında Fransız öğrencileri hedef alarak yazdığı Türk Dili Grameri (Osmanlı Lehçesi)'inde Deny, Osmanlıca'yı şöyle tasnifler:“Eski Osmanlıca tabiriyle Türkiye’de XIV üncü asırla, dil ıstılahının *takribi* bir tarihi olan 1850 arasında yazı veya konuşma dilini tarif ve kastediyoruz.”³ Görüldüğü gibi Deny, Banguoğlu’ndan farklı olarak tereddütle *takribi* 1850 kadar olan Osmanlıca dönemini, sadece Eski / Yeni Osmanlıca, diye tasniflemiş. Bilim dünyasına sunduğumuz Tuhfe-i Hüsâmî'nin birçok beyiti bugün sözlük kullanmadan anlaşılabilir. Hem Eski Anadolu Türkçesi, hem de Osmanlı Türkçesi özelliklerini taşıyan Tuhfe-i Hüsâmî, bir geçiş dönemi özelliği göstermektedir. Eserin yazılış tarihi 1549'dur. Banguoğlu, tasnifinde Eski Osmanlıca'yı 1450'de bitirir. Oysaki Tuhfe-i Hüsâmî, gerek sadelik yönüyle Banguoğlu'nun tasnifini çürütmekte, gerekse taşıdığı geçiş dönemi özelliğiyle Orta Türkçe döneminin kesin hatlar çizilerek 15. yüzyılda tamamlanmamış olduğunu kanıtlamaktadır.

Günümüzden yaklaşık 450 yıl önce yazılmış Tuhfe-i Hüsâmî'nin dilinin sadeliğini ve bugün dahi anlaşılabilirliğini gösteren birkaç beyit vermek istiyoruz:

O dört *Ẓ*arfi saña na^Ẓmıla ideyin gözün aç gör
Biri *hâ* vü biri *sin* vü biri *şın* vü biri *fedür*

Eger ma^Ẓabli ma^Ẓdardağı *tenün ha* ve *şın* olsa
Mu^Ẓâri^c alma^Ẓ andan iki dürlüdür diyem saña (M 2b – 1/2)

İşit ma^Ẓdar-ı *şinâsiden furûşiden dahı* gelmiş
İkisin de o^Ẓursañ yo^Ẓ ha^Ẓ ehli olan bulmuş (M 2b- 7)

¹ BOZKURT, age. s.111

² Tahsin, BANGUOĞLU, Türkçenin Grameri, TDK, Ankara, 1995 s. 17

³Jean, DENY, Türk Dili Grameri (Osmanlı Lehçesi), Maarif Vekâleti, İstanbul, 1941 s.II

Aşağıdaki beyitte görüleceği üzere dört adet (hazır olur, sekiz oldu, say, gör) yüklem görevinde, yargı bildiren fiil, sade ve anlaşılır biçimde, aruz veziniyle yazılmıştır. Toplam on kelimedenden oluşan bu beyitte, sadece üç kelime Arapçadan ödünçlemedir. Bu bağlamda bu beyitin yüzde yetmişten fazlası arı Türkçedir:

Biri ğâz̄b birisi Ğâz̄ır olur
Sekiz oldu cem^cisi Ğay gör (M 1b-2)

Aşağıdaki beyitlerde görüleceği üzere, Farsça'da muzâri^c/ şimdiki zamanın nasıl yapıldığı, anlamca birbirine bağlı üç beyitte, sade bir anlatımla yazılmıştır:

Muzâri^c müşterekdür Ğâlle istiĞbâl arasında
Anı Ğâl için olmaĞ isterisen ey pürsende

Muzâri^c evveline dâhıl et mi lafzını filĞâl
Muzâri^c Ğâl olur ancaĞ bulunmaz anda istiĞbâl

Misâl-i mî-şevved hem mî-keşved hem mî-rebâyeddür
Dahı mî-bâyed ve mî-şâyed ve hem mî-şinâseddür

Tuhfe-i Hüsâmî'de sade bir dille yazılmış ve o dönem de kullanılan güzel bir deyim örneği olan bir beyit:

Bu Ğyâs üzredürür bâĞleri dahı hemân
Ğut ĞulaĞ benden yaña bâĞisini diyem^c ayân

Burada Tuhfe-i Hüsâmî'nin dilinin sadeliğini kanıtlayıcı beyitlerin sayısını arttırabiliriz, fakat eserin genelini okuyan bir araştırmacı, dönemin diğer edebi yapıtlarına göre arı bir dille yazılmış olduğunu görecektir.

1.3. 15. ve 16. Yüzyıl Edebi Eserler Taraması

Tuhfe-i Hüsâmî, daha önce de ifade ettiğimiz gibi bir dilbilgisi kitabıdır. Eserde kullanılan yöntemde bir gelenek takip edilmiştir. Dönemin bilim dili Arapça olduğu için Arapça dilbilgisi kurallarına göre bir yöntem belirlenmiştir. Bilindiği gibi **Müeyyiret-ül- Ulum** (Bundan sonra MU), 14. yüzyılda düzenlenmiş olan Türkçenin ilk dilbilgisi kitabıdır. **Bergamalı Kadri**, tarafından 1530 yılında İstanbul'da Kanuni Sultan Süleyman'ın sadrazamı İbrahim Paşa'ya sunulmuştur. MU'nun birinci bölümünde sözcük üzerinde durulur. Sözcüğün tanımı yapıldıktan sonra sözcük üçe ayrılır. Bu ayrıma göre sözcük üç bölümden oluşur: Ad, eylem, harf.¹ Tuhfe-i Hüsâmî'de de aynı durum söz konusudur, ilk beyitlerde:

Kelime münĞasımdur üç Ğz̄ma
Fa^cle vü¹ Ğarfe vü dahı isme (M 1a-1)

¹ BOZKURT, age. s.241

Tuhfe-i Hüsâmî, 1549 yılında Farçadan Türkçeye yazılmış, tespit ettiğimiz Anadolu sahasındaki en eski manzum dilbilgisi kitabıdır. Hüsâmî, bu tuhfeyi on iki yaşında yazdığını söylemektedir. Eser aruz vezniyle yazılmıştır. Eser, bablarla birlikte toplam 477 beyitten oluşur. Uyakları mesnevi biçimindedir. Nüshalarının çokluğundan dolayı, okullarda ders kitabı olarak faydalanılma olasılığı büyüktür. Ayrıca Hüsâmî'nin çevrilmeyi bekleyen bir de sözlüğü vardır. Bu türde Tuhfe adında 18. ve 19. yüzyıllarda yazılmış manzum sözlükler var. 1798 **Tuhfe-i Asım**, gençlerin ezberlemesi için **Mütercim Asım** tarafından, Arapçadan Türkçeye yazılan manzum sözlüktür. Tuhfe-i Vehbi, 1782 yılında **Sümbülzade Vehbi**, oğlunun Türkçe öğrenmesi için yazdığı Farsçadan Türkçeye manzum sözlüktür. Sonra **Nuhbe-i Vehbi**, 18 -19. yine yüzyılın ünlü şairi **Sümbülzade Vehbi** tarafından Arapçadan Türkçeye yazılmış manzum sözlüktür. Görüleceği üzere hediye anlamına gelen tuhfe kelimesi, daha önceleri Tuhfe adıyla yazılmış meseviler olsa da genel olarak bir manzum sözlükçülük geleneğini yansıtır. Osmanlı yazınında bu gelenek bizce, diğer tuhfelerden en az iki yüzyıl önce yazılmış olan Tuhfe-i Hüsâmî ile başlar. Bu anlamda Tuhfe-i Hüsâmî bir ilktir.

1.4.Yöntem ve Uygulamalar

Manisa İl Halk Kütüphanesi'nde sahamızın mühim kaynaklarından olan çok değerli el yazmalarının olduğunu biliyorduk. Bizim için önemli olan, daha önce hiç okunmamış ve üzerinde çalışılmamış otantik bir nüsha üzerinde çalışmaktı.

Manisa İl Halk Kütüphanesi'nde taramalarımıza başladık. Yoğun bir şekilde süren taramalarımız sonucunda sahamıza giren ve daha önce üzerine hiç çalışılmamış olan Tuhfe-i Hüsâmî üzerinde dil incelemesi yapmaya karar verdik: Daha önce çalışılıp çalışılmadığına YÖK'ün netteki tezler kataloğuna, Üniversitelerin netteki alanımızla ilgili tezlerine ve birçok basılmış tezler kataloğuna bakarak karar verdik.

1.4.1. Metnin Kuruluşunda Şu Yöntem ve Uygulamalar İzlenmiştir:

Manisa nüshasının çeviriyazısını yaptıktan sonra söz başında belirttiğimiz gibi daha sonra farklılıkları tespit edebilmek için eserin Ankara'daki Türk Dil Kurumu Kütüphanesi nüshasına ulaştık. Eseri yakından inceleme fırsatımız oldu, fakat Manisa İl Halk Kütüphanesi'ndeki teknolojik imkânlarının TDK Kütüphanesi'nde olmaması sebebiyle, eserin film CD kopyalarını alamadık. Yine TDK Kütüphanesi'nde eserin mikro film çıktılarını alma imkânı yoktu. Eserin mikro filmlerini alıp Türk Tarih Kurumu'na giderek, oradan T nüshasının çıktılarını aldık. Daha sonra Manisa'ya getirdiğimiz T nüshasıyla karşılaştırmalı metni kurduk. M nüshası, sesbilim incelemesinde dönemin dil özelliklerini daha iyi göstermektedir. T nüshasındaki farklılıkları dipnotta vermeye çalıştık. Dipnotta farklı olan kelimelerin geçtiği mısralar tamamen alındı, farklılıkları kalın puntoyla yazıldı. M nüshasını temel metin seçtik, çünkü M nüshası, T nüshasına göre daha düzgün, harekeli bir nesihle yazılmıştı.

Temel metin olarak seçtiğimiz M nüshasının düzyazı çevriminde Farsça dilbilgisi kurallarını açıklayan harfleri ve Farsça kelimeleri *italik* yazdık. Ayrıca eserde konu başlıklarını içeren bablari da koyu puntoyla yazdık.

Eserde ayrı yazılan bildirme durum eki +durur, +dürür'lerin yazı çevrimini yaparken birleşik yazdık.

Elif-i maksure ile yazılan sözcükler, â ünlüsüyle okunmuştur: ma^cnâ +sını
(M 6-3) معنیسنی

1.4.2. Metnin İncelemesinde Şu Yöntem ve Uygulamalar İzlenmiştir:

Tuhfe-i Hüsâmî, Arap alfabesiyle yazılmıştır. Eserin yazım özelliklerinde EAT dönemi metinlerinde olduğu gibi, iki yazı geleneği birbiriyle karşılaşır. Eserde Uygur yazı geleneğinin izleri vardır. Fakat eserde bizi Arap, Fars yazı geleneğine götürebilecek örnekler ağırlıktadır. Tuhfe-i Hüsâmî'nin yazım özelliklerini incelerken ünlüler ve ünsüzleri ayrı ayrı iki bölümde inceledik. İkili tutumları ayrıca belirttik. Örnek sözlerin Türkçe yazımlarının yanında Arapça fonttaki yazımlarını da verdik. Fakat Microsoft Word'de bir mısraya Arap yazı karakteri girdiğinde o satırın yanına Latin harfli karakteri yerleştirmede ve satırların düzenlenmesinde epeyce zorluk çektik.

Sesbilgisi incelememizde Tuhfe-i Hüsâmî'de geçen Türkçe, ödünçleme sözcüklerin ve bunlara gelen Türkçe işletim eklerinin ünlü ve ünsüz değişmelerini farklı bölümlerde fonetik açıdan değerlendirdik. Ayrıca ünlü uyumunu, damak ve dudak uyumu başlıkları altında inceledik.

Metnin tüm Türkçe kökenli sözcüklerini ve Türkçe işletim eklerini almış yabancı asıllı kelimeleri, tarayıp fişledik. Eserin biçimbilgisi ad, fiil, sıfat, zarf, edat, bağlaç, ünlem gibi terimlerin başlıkları altında ve kelime yapımının türetme ve birleştirme alt bölümlerinde incelenmiştir. Genelde tanımlayıcı tümdengelim yöntemiyle terimlerin Alm. Fr. İng. ve Osmanlıca karşılıklarını vererek, şematik bir biçimde gösterdik. Özellikle kök ve ek morfemleri değerlendirirken biçimbilimsel ve tarihsel çizgiyi yakalamaya çalıştık.

2. BÖLÜM

2. TANITIM VE NÜSHALAR

2.1. ESERİN TANITIMI

Tuhfe-i Hüsâmî, Farsça gramer kurallarını anlatan Türkçe olarak yazılmış manzum Farsça dilbilgisi kitabıdır. Yazarı Hüsâmî ya da Hüsâmettin Efendi'dir.

Eserin yazılış tarihi son beyitte şöyle verilmiştir:

**“Bu kitâbı on iki yaşında söyledi Hüsâm
Kim ~~h~~zyüz elli yedi idi târ^hey hüm âm”¹**

Görüldüğü üzere bu tarih hicri 957, miladi 1549'a tekabül etmektedir. Ayrıca kitabın Hüsâmî tarafından 12 yaşında söylendiği ifade edilmektedir. Bu da bizi yazarın doğum tarihine H. 945/ M.1537'ye götürmektedir. Bu beyitten anlaşıyor ki eser, müellif hattı değildir. Çünkü “söyledi Hüsâm” diyor. Bu bağlamda bu eser, müellifin söyleyerek yazdığı bir müellif diktesi olabilir. Eserin M nüshasının son varlığının sol yanına üç beyitlik favaid yazılmıştır. Bu beyitler de:

**“Tireli Abdullah yazdı işbu Tuhfe-i Hüsâmî
Biñ yüz otuz yedi idi sene nâmı**

**Kim ki dirse raĥmetullah ʿaleyhi
Uĥsin ila valideyhime ileyhi**

**Haĥ aña olsun dâĥm muʿîn
Âmîn âmîn ya Rabbül-ʿâlemîn²**

Tuhfe-i Hüsâmî, bu açıklama beyitleriyle görüleceği üzere Tireli Abdullah tarafından H.1137/ M.1717 tarihinde istinsah edilmiştir.

Eserin diğer bir nüshası olan T nüshasında ise istinsah tarihi son kısımda “Zaman-ı Sultan Ahmet” ve rakamla “H.1013”³ / M.1603 tarihi düşünülmüştür. Eserin T nüshası yani, Tuhfe-i Hüsâmî Kavâid-i Farsiye'nin yazılış yeri hakkında eserde herhangi bir bilgi verilmemiştir.

2.2. ESERİN MÜELLİFİ VE NÜSHALARI

Hüsâmî kitabında kendisiyle ilgili de pek fazla bilgi vermemiştir. Sadece eserin bazı beyitlerinde iki hitap vardır, bunlardan biri “ey ebul Hasan”⁴ diğeri ise “ey ebul Murad”⁵ diye geçmektedir. Bu eser bir dikte nüshası olabileceğine göre isimler üzerinde

¹ Manisa nüshası(Bundan sonra dipnotta sadece M ile yazılacaktır.) 16b-15

² M 16a sol yan

³ Türk Dil Kurumu Kütüphanesi nüshası (Bundan sonra dipnotta sadece T ile yazılacaktır.) 20a -9

⁴ M 4b-9

⁵ M 4b-10

çeşitli savlar ileri sürebiliriz. Bu savlardan ilki, Hüsâmî, burada kendine hitap ediyorsa bu isimlerin oğullarına ait olduğudur. Çünkü bu kullanım Hasan'ın babası ve Murad'ın babası demektir. Fakat Hüsâmî, bu eseri 12 yaşında söylediğini, son beyitte bildirmiştir. Buna göre o yaşta çocuklarının olma ihtimali olmasa da Tuhfe-i Hüsâmî'nin yazılış tarihi her iki nüshada da H.957 / M.1549'dur. Biz Hüsâmî'nin belirli bir olgunluk dönemine geldiğinde, eserinde düzeltmeler yaptıktan sonra bir hattata eserini yazdırtmış olabileceğini düşünüyoruz. Diğer bir iddiamız da Hasan ve Hüseyin'in Hüsâmî'nin hitap ettiği hattatın çocuklarının isimleri olma ihtimalidir.

16. yüzyılda yaşamış, 17. yüzyılda vefat etmiş müderris, kadı, müftü, şair, mülazım olmuş olan ünlü kişileri, Sicil-i Osmânî, Şakâyyık'un Numaniye Zeyilleri ve 16. 17. yüzyıl tezkirelerinde taradık. Fakat bu kaynakların hiçbirinde Tuhfe-i Hüsâmî'nin müellifi Hüsâmî ya da Hüsameddin Efendi'dir diye bir özet bilgi geçmemektedir. Bu yüzden sadece bir takım tezler ileri sürmekteyiz. 16. ve 17. yüzyıl tezkirelerinden yalnızca Güftî'nin Teşrifat'üş- Şuara'sında ve Ahdi'nin Gülşen-i Şuara'sında Hüsâmî maddesi geçmektedir, fakat Tuhfe-i Hüsâmî adlı eser şairler tezkirelerinde geçmemektedir. Öncelikle şunu söylemek lazım ki bu yüzyıllarda yaşamış pek çok Hüsâmî Bey ve Hüsâmeddin Efendi var. Biz bunları tarih, görev yaptıkları yer, ünvan ve Tuhfe-i Hüsâmî'deki hitaplara göre değerlendirdik. Tuhfe-i Hüsâmî'nin müellifi olma ihtimali olan âlim ve şairler şunlardır:

Hüsâm Çelebi,

Kâtiplerden olup şeyh Hamdullahzâde Mustafa Dede'den hat sanatını öğrenmiştir. III. Murat devri (1574-1595) hattatlarındandır¹. Eserde "dede" diye birçok hitap var. Kendisine küçük yaşta hat sanatını öğretebilecek olan Mustafa Dede'ye hitaben söylemiş olabilir :

Hem dahı darende-i defter-i makâmende ey dede

Didi defterdâred ehl-i Farsi vü ehl-i Zâcîde (M nüshası 5a/8)

Oldı istifhâm fa'l-i mâzîde

Şığa-yı mâzî gibi bil ey dede (M nüshası 11b/1)

Hüsâm Giray,

II. Gazi Giray Han'ın oğludur. Babasının vefatından sonra, İstanbul'a gelip Yanbolu'da iskân edilmiştir. Kardeşi Han olunca Kargay olmuştur. 1046'da (1636/37) vefat eyledi. Cesaretinden pehlivan diye isimlendirildi.² Bir hanın oğlunun hem küçük yaşta çok iyi bir eğitim alacağından, hem de eserde yine hitap olarak **pehlivan** kelimesinin geçmesi Tuhfe-i Hüsâmî'nin müellifi olma olasılığını yükseltti:

OŹı merd u zen zarûret oldı ise ey civân

Ya'cî ma'zûfun-aleyhi işbâcî Źil ey pehlivân (M nüshası 14b/14)

Mehmed Bin Hüsâm Efendi,

Karafirye, sekanetinden Hüsâm Efendi nam kaŹı sahip şecere-i vücûdı ve nihsâl rûze-i zât Mes'ûdî Kayın Çelebi hizmetleridir, Niksarî Mustafa Efendi Yeñice Vardar

¹ Mehmet, SÜREYYA, Sicil-i Osmani, Tarih Vakfı Yay. İstanbul, 1996, s.686-690

² SÜREYYA, age. s.686- 690

Medresesi'ne müderris oldukda, Kayın Çelebi demekle muşhur bulunmuşdur... Otuz akçe ile Edirne'de Çuhacı Hacı Medresesi'ne, ba^cde kırkla Taşlık Medresesi'ne, müderris olup 976 Şevvalinde, azlolunan Kara Kasım yerine Mustafa Paşa Medresesi'ne müderris olunmuşdur... Yetmiş tokuz Evâ^cil'inde İstanbul'a gelmiş, Edirnekapı haricinde istadı cenebinde medfundur¹. Sadece yaşadığı tarih itibariyle Tuhfe-i Hüsâmî'nin müellifi olma ihtimali vardır.

Hüsameddin, (Ö.1003)

Vilayet-i Germiyandan Şehlü nam kasabadan... Rum-ı meclis ilimlerine müdâvim ve muallim... 994 Şevval'inde Taşlık Medresesi müderrisi olmuştur...96 Şevval'de Taceddin Efendi Seyyid Gazi Medresesi'nde müderris ve müftü... 98'de Maraş kazasında müderris. 1003'de âmal-i tamam oldu. ²Sadece yaşadığı tarih itibariyle Tuhfe-i Hüsâmî'nin müellifi olma olasılığına sahiptir.

Hüsameddin Efendi;

Ohirli, Ölüm Ramazan 1008 Edirne Darül/hadis Müderrisi, Edirne'den sonra sırayla Bağdat, Trablus-Şam, H/998 meh-i cemâdi evvelinde İslam Efendi yerine Mağnisa kazasına tebdil olundu. Doksan dokuz Rebüevvelinde azlolunup yerine Yunuszâde Efendi nasbolundu...³ Manisa'da H. 998 de göreve yapmış Hüsâmeddin Efendi'nin gerek tarih, gerekse görev yaptığı yerle ilgili olarak Tuhfe-i Hüsâmî'nin müellifi olma ihtimali vardır.

Hüsameddin Efendi, (Ö. Ahir 1010)

Cem-i Atik müderrisi diye geçer. Diyar-ı Menteşe'den, mülâzım, müderris, münâdim ve mücâles 40 akça ile Hacı Hüseyin Medresesi'nden ma^czul iken, 994 Şevval'inde Sekübi Mustafa Çelebi mahlulundan, Edirne Taşlık Medresesi'ne ^cinayet olundu. Bin beş hududunda Musladdin Halife yerine Cem^c Atik payesinde mesnednişin ders ve tahkik olmuş idi. 1010 Rebü-ül-ahir'ında intikal eyleyüp... Eseri ilmiyesinden sudur Şerriye'si vardır.⁴ Yalnızca yaşadığı tarih itibariyle Tuhfe-i Hüsâmî'nin müellifi olma ihtimali vardır.

Hüsam Efendi, (Münkir, Ö. 1032)

Müderris ilmiyede seccade-nişin, ifade ve mihrab-ı tahkikde tek yazan **sade olup**...1008 Rebülevvel'inde Huban medresesi müderrisi... 1012 de Rodos fetvasına naklolundu... 1017'de azlolundu... 1020 Erzurum kazasına caygah ilindi... 1024 Trablus Şam kazasına in^cam olundu... 1032 de vefat. Merhum Bahaddinzade Efendinin hizmetlerinde iken, bâz^c muhasebatta makbuzını inkar etmenin ol kapuda münkir Hüsam demekle eşhar bulmuşdu.⁵ Dilinin sadeliği ve yaşadığı tarih itibariyle, Tuhfe-i Hüsâmî müellifi olma ihtimali vardır.

¹ Haz: Abdülkadir, ÖZCAN, Şeyhi Mehmed Efendi, Şaka^cık-ı Nu'maniye ve Zeyilleri-"Vekayü'l Fudalâ, Çağrı Yay. İstanbul,1989, c.2, s.150

² ÖZCAN, age.c.2 s.392

³ Haz: Abdülkadir, ÖZCAN, Nev'izâde Atâi, Şaka^cık-ı Nu'maniye ve Zeyilleri-Hadaiku'l- Hakaik Fi Tekmiletî's - Şakaik, Çağrı Yay. İstanbul,1989, c.3 s.433

⁴ ÖZCAN, age. c.2 s.450

⁵ ÖZCAN, age. c.3 s.671

Hüsânzade Mustafa Efendi, (Mustafa Bin Hüseyin, Ö. 1035)

Pederi Mevlana Hüsâm ve kendisi Hüsânzâde  unvanı ile meşhurdur. 1019'da Sinan Paşa Medresesi müderrisi, 1030' Rebüevvel'inde Magnisa kazasına, Şükrü Efendi yerine verilip kabul etmedikte ma zül kaldı. 1032'de Eyüp müderrisi,1034 Halep Kadısı... 1035 Cemadi-ül evvelinde azlolunup Fenarizâde Şihî Efendi seccâde-nişin hükümeti oldu. Ka askerliği ile meşhur... Asude ihtişama ma'il **sade dil idi**.¹ Doğum tarihini bildiğimiz Tuhfe-i Hüsâmî'nin müellifi, Hüsânzade Mustafa Efendi ise H. 1035'de öldüğünde 90 yaşında olacaktı. Fakat ŞN'de böyle bir bilgi de bulunmamaktadır. ŞN'de Hüsânzade Mustafa Efendi için "sade dil idi" cümlesinin geçmesi Tuhfe-iHüsâmî'nin dilinin sadeliği ile paralellik göstermektedir.

Tuhfe-i Hüsâmî 'nin Türkiye kütüphanelerinde tespit ettiğimiz 4 nüshası vardır. Bu nüshaları şöyle sıralayabiliriz:

- 1- Manisa İl Halk Kütüphanesi'ne Akhisar Zeynelzade Kitaplığına Meşrut Mehmet Emin Müderisoğlu Vakıf Kitapları'ndan gelen 5835/7 demirbaş numarada kayıtlı "Tuhfe-i Hüsâmî"
- 2- TDK Kütüphanesi 494 numaralı demirbaş kayıtlı "Tuhfe-i Hüsâmî Manzum Kavâid-i Farsiye"
- 3- İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi 1464 numaralı demirbaş kayıtlı "Tuhfe-i Husâmî"
- 4- Süleymaniye Kütüphanesi'ne Hacı Mahmud Efendi Kütüphanesi kısmından gelen 6115 numaralı demirbaş kayıtlı "Risâle-i Kavâid-ül Farsî Hüsâmî"
- 5- Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi 07 Elmalı, 2771 / 8 demirbaş numarada kayıtlı "Tuhfe-i Husâmî"

Bir de Türkiye dışında Bosna Hersek, Sarayevo, Gazi Hüsrev Bibloteka 637/5 numaralı demirbaşına kayıtlı bir nüsha vardır.

Ayrıca Tuhfe-i Hüsâmî ile aynı adı taşıyan, fakat bir kavâit (dilbilgisi) kitabı olamayan Farsça - Türkçe sözlükler de vardır. Bunlar ise:

- 1- TDK Kütüphanesi 189 numaralı demirbaş kayıtlı " Nazm -ül Hüsâmî"
- 2- Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu 1859/4 demirbaş numarada kayıtlı bulunan "Tuhfe-i Hüsami"
- 3- Süleymaniye Kütüphanesi Lala İsmail 654 numaralı demirbaş kayıtlı "Lugat-ı Tuhfe-i Hüsâmî" dir.

¹ ÖZCAN, age. c.3 s.697

2.3. ESERİN TAVSİFİ

Tuhfe-i Hüsâmî M nüshası, Akhisar Zeynelzade Kitaplığına kayıtlı Mehmet Emin Müderisoğlu Vakıf Kitapları'ndan Manisa İl Halk Kütüphanesi'ne gelen bir nüshadır. Eser Manisa İl Halk Kütüphanesi'nde 5835/7 demirbaş numarada kayıtlıdır. Kitap 9 eserden oluşmaktadır. Tuhfe-i Hüsâmî, yazmada 7. sıradaki tek Türkçe nüshadır.

M nüshasının eskimiş siyaha yakın, çok koyu kahverengi bez kaplı, mukavva bir cildi vardır. Eserin dış ebadı 200 x 140 mm, iç ebadı ise 128 x 70mm'dir. Toplam 16 varaktır. M nüshasının 1. varacağının a sayfası 12 satır ve 16. varacağının b sayfası 16 satırdır. Bunun dışındaki tüm varaklar 15 satırdır. M nüshası fevkalade okunaklı, düzgün ve harekeli nesihle yazılmıştır. Varaklar filigranlı krem renkte ve şemse motiflidir. Varakların alt üst ve yan kısımları yazıya temas etmemiş haliyle rutubet lekeli. Eksik sayfa yoktur. Sadece 13. varığın a bölümünün bir ve ikinci beyitlerinin ikinci mısraları, nüsha üzerinde silik okunmaz haldedir. Müstensih bab başlıklarını kırmızı mürekkepli kalemle yazmıştır.

T nüshasının sırtı ve köşeleri koyu kahverengi meşindir. Ön ve arka kapak kırmızı renkte ciltlenmiştir. Toplam 19 varaktır. Nüshanın kendisinde eksik, silik bir varak ve beyit yoktur. M nüshasının 13. varak a sayfası 1. ve 2. beyitlerindeki eksik 2. mısralar, T nüshası 15. varakın b sayfasının 7. beyitinde, yanlış bir şekilde tek beyitte birleştirilerek istinsah edilmiştir. Bu yanlışlık eserin kafiye uyumuna bakılınca anlaşılıyor. Bu da bizde M nüshasının istinsahının daha otantik bir nüshadan yararlanılarak yapıldığı izlenimini uyandırdı. Oysaki T nüshası istinsah tarihi M nüshası istinsah tarihine göre 109 yıl daha erkendir. T nüshasının 1. varak a sayfası 12 satırdır. 19. varak tek sayfa 8 satırdır. Bunun dışındaki varaklar 13 satırdır. T nüshasının satır sayısının daha düşük olması nüshanın oylumunu arttırmıştır. T nüshası M nüshasına göre daha az okunaklıdır. Fakat M nüshasından farklı olarak, Farsça kelimelerin üstü çizilmiştir. Bu yöntem de Farsça kelimelerin tespitinde kolaylık sağlamıştır.

İstanbul Ünivesitesi Merkez Kütüphanesi nüshasına, kütüphanedeki görevlilerin bize söyledikleri tadilat ve taşınma mazeretleri dolayısıyla ulaşamadık.

Süleymaniye Kütüphanesi nüshası, Risale-i Kavâ'id-ül Farsî Hüsâmî'ye ulaştık. Eser, toplam 30 varak oylumundadır. İlk on varak, Arapça olarak mensur yazılmıştır. Diğer 19 varak ise manzum yazılmıştır. Manzum yazılan 19 varak, bizim T nüshasıyla varak sayısı ve satır sayısı açısından aynılık gösterir. Karşılaştırdığımız iki nüshadan farklı olarak, bu nüshada kavâ'it terimlerinin üzeri kırmızı mürekepli kalemle çizilmiştir. Kitabın başında yazıldığı gibi, bu nüsha büyük bir ihtimal Edirnevî Ahmet Dede Neşatî tarafından istinsah edilmiştir. Nüshada istinsah tarihi yoktur. Okunaklı ve düzgün bir nesihle yazılmıştır. Sadece Farsça kelimelerin üstü harekeli yazılmıştır.

Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi'ne Elmalı Halk Kütüphanesinden gelen Tuhfe-i Hüsâmî nüshası, 13 varak oylumundadır. Varaklar genelde 19 satırdır. İlk varak, sağ bölüm 12 satırdır. Son varak, sol bölüm ise 7 satırdır. Eserin geneli ince talikle yazılmıştır. Bab başlıkları, Farsça kelime ve cümlelerin üstleri kırmızı mürekepli kalemle yazılmış ve çizilmiştir. Ayrıca birinci varakta bazı Farsça kelimelerin altına, bu kelimelerin Türkçe karşılıkları da kırmızı kalemle yazılmıştır. Bu nüshada Farsça kelime ve cümleler harekeli yazılmıştır. Konya nüshasının yaprakları filigranlı ve üzüm

motiflidir. Eserin istinsah tarihi hicri 1152, miladi 1740'dır. Son beyitlerden sonra, bu hicri 1152 tarihinden eserin yazılış tarihi hicri 957 çıkarılmış, 195 sayısına ulaşılmıştır.

2.4. ESERİN DÜZENLENİŞİ

Eserin yazılış sebebini Hüsâmî, açık bir şekilde belirtmiştir. Hüsâmî, eserin pek çok beyitlerinde Farsça dilbilgisi kurallarını öğrenmeyi isteyen kişileri, bu tuhfeyi çok okuyup ezberlemeleri konusunda öğütlemiştir. Bu bağlamda bu eserin yazılış sebebi Farsça dilbilgisi kurallarını, nazım şeklinde hafızalara yerleştirmektir. Bu yazılış amacını destekleyen beyitler ve mısralar şunlardır:

Muzârî^c hâ^vhet ve Zâhet gelür ehline ezberdür¹

Muzari^c de bedâned di bunu yâd eyleyen erdür²

Aña dahı misâl istersen idem lîkin it ezber³

Geldün imdi nehy-i Zîzır nicedür bil ey ahı
Bu Hüsâmî nazmıla Zîlsun beyân anı dahı⁴

Dilersen maẓdar-ı lâzım hemân-dem ta^cdiye ola
Bunu ezber Zîlanıñ Zîlbi nazmıla Zîlu ola⁵

Di Hüsâmî anı dahı nazmıla⁶

Bunu ezberlemege ol râğıb⁷

Di Hüsâmî anı dahı oẓı manẓum⁸

İkinci nev^c dahı ezber eyle deyeyim ey server⁹

Kâ^cide anda böyledürür oẓı ve ezber Zîl¹⁰

Oẓı öğren bu kitâbı cân-ı dilden Zîlibâ¹¹

Her kim bu nazmı oẓırsa Zîğrı perver di kâr
İki âlemde aña eyle aẓalar bî şamâ¹²

¹ M 2b-13

² M 3a-1

³ M 3a-10

⁴ M 4a-14

⁵ M 6a-14

⁶ M 8a-11

⁷ M 8b-13

⁸ M 9a-7

⁹ M 11a-3

¹⁰ M 15a-2

¹¹ M 16- a11

¹² M 16b-14

Bizde bugün, herhangi bir yabancı dilin gramerini şiir ezberleterek öğretme yöntemi kullanılmamaktadır. Oysa ki bu şekle yakın bir şarkı, eğlenceli ve ilgi çekici bir ahenkle bir dili öğretme yöntemleri, bugün dünyada kullanılmaktadır. Küçük bir örnek vermek gerekirse İngilizler, alfabeyi öğretirken akılda kalıcılığı kolaylaştırsın diye alfabeyi şarkı söyler gibi müziksel bir kalıba sokmuşlardır.

Türklerin savaşçı bir millet olduğu düşünülürse, nesirden çok nazımın neden daha önde olduğu olduğu anlaşılır. Türklerde nazım türünün nesre göre daha revaçta olması bu tarihsel kimliklerine uymaktadır. Türklerde nazım, nesir münasebetlerini Cemil Meriç, Türk Edebiyatı Vakfı Çarşamba sohbetleri'nde söyle dile getirir: "Edebiyat kâşanesi, edebiyat sarayı önce iki hücrelik: Bir, nazım hücresi bir, nesir hücresi. Asırlardan beri nazım hücresi ağzına kadar dolu. Büyük şâirler yetiştirmişiz. Nesir, nazımın yanında bir parça daha fakir. Çünkü Türk milleti heyecan duyan, gönlü olan, mütemadi bir coşuş halinde, serbestî halinde yaşayan bir akıncılar topluluğu, "fâtipler, gaziler" topluluğudur." ¹ Bu bağlamda Tuhfe-i Hüsâmî'nin Farsçayı öğreten **şiiresel** bir dilbilgisi kitabı olması doğaldır. Tuhfe-i Hüsâmî, bu yönüyle Türklerin tarihsel kimliğiyle örtüşmektedir. Nazım, nesir münasebetleriyle ilgili Alev Alatlî : "Başlangıçta hantal, ürkek ve acemidir, nesir. Bilinç/düşünce, iletimdeki hataları bağışlatmak için müziğin yardımına muhtaçtır, yani veznin kafiyenin. 'Nâzım, ifadenin çocukluğu, sevimli ve serkeş.' Serkeştir, çünkü doğrusal mantığa biat etmez. Sevimlidir, çünkü heveslerini ambalajlamayı bilmez." ² Bu itibarla nazım doğrusal mantığa biat etmez yani saçaklı mantığa uyum gösterir çünkü *dünyaya dair olup da, yüzde yüz doğru, ya da yüzde yüz yanlış olduğu kanıtlanmış tek bir olgu yoktur*. Eserde özellikle aruz vezninin kullanılması ve beyitlerin kendi içinde kafiyeli olması, tamlamaların yer değiştirmesi, ad+ yardımcı fiil kalıbının değişmesi doğrusal mantığa uyum göstermez, fakat akılda kalıcılığı da kolaylaştırır. Bu durum, Dünya'nın doğrusal olmayan kanunlarına, kuantum fiziğine de uyum gösteriyor.

Tuhfe-i Hüsâmî'de 72 bab vardır. Her bab bir Farsça dilbilgisi kuralını ya da bu kuralın örneklerini içerir. Genelde bablar "der iştikâk-ı", "der kaide-i", "der emsile-yi", diye başlar. Fars dilinin kuralları geleneğe uyularak bir bir manzum olarak anlatılır. Eserin ilk 47 babında bu kaide başlıkları, bablarda verilerek açıklamaya gidilmiştir. Bu bablarda *iştikak-ı mâzi, muzâri, emr-i hâzır, emr-i gâ'ib, meçhul, ism-i fâil-mefûl, sıfat-ı müşebbehe, muzaf'un-iley; kaide-i masdar, istiḥsam, cem, ism-i zaman, ism-i mekân, ism-i tasḡir* gibi kavait ilmine ait dilbilgisi kuralları verilmiştir.

45.babdan sonra, harf başlığı olarak 27 başlık yer almıştır. Bu bablar Arap alfabesi sırasına göre oluşturulmuştur. Bu harf başlıkları bablarında Yine Farsça dilbilgisi kuralları açıklanmıştır. Mesala **harf-i ra** açıklanırken bu harfin Farsçada ta^c diye (yönelme hali) yapıldığı beyit içi örnekle gösterilmiştir.

Örnek bölüm:

"Râ elifle ey cüvânek ta^c diye için gelür

Kim merâ ve hem torâ saña baña dimek olur"³

¹ www.cemilmeric.net/fildisikule/carsambasohbetleri.htm

² Alev, ALATLI, "Schödinger'in Kedisi (Rüya)" Alfa yay. İstanbul 2001, s.220

³ M 13a-9

Hüsâmî, eserini düzenlerken önce morfolojik olarak kelimeyi anlatması, kelimeyi isme, fiile ve harfe diye üç kısma ayırması, Türkçenin temel yapısına şuurlu bir şekilde vakıf olduğunu göstermektedir. Hüsâmî, bu morfolojik ayrımla Müyessiret-ül Ulûm'dan kendi dönemine uzanan bir gelenek takip etmektedir. Ayrıca dilbilgisi kurallarını anlatırken hem tümdengelim yöntemi kullanarak, Farsça dilbilgisi kurallarına çok açıklayıcı Türkçe örnekler vermiştir. Tümdengelim yöntemi derken, eserde örneklerden kurala gidilmiyor. Önce kural anlatılıyor, sonra detaya inilip örnekler veriliyor:

İsm-i maḥḍar anda riftâr oldı eşit
Ey şeh-i hubân hem güftâr it¹

Bunların maḥnâsını bilgil nedür
Yürüiş hem **söyleiş** demek olur²

Bunun dışında kuralları açıklarken yöntem olarak kaideleri, sayılar kullanarak kısımlara ayırmıştır:

Geldün imdi maḥdar iki Ḥism olur
Evvelâ bir Ḥismını bilgil nedür³

Eserde dikkati çekmek için soru cevap yöntemini de pekçe kullanmıştır:

Kaḥide anda nicedür Ḥörgül⁴

Anda dahı nicedür Ḥavâḥid bul⁵

Emḥile anda nicedür Ḥörgül⁶

¹ M 6a-2

² M 6a-3

³ M 5b-11

⁴ M 5a-13

⁵ M 7b-6

⁶ M 8b- 12

3.BÖLÜM

3. ESERİN İNCELENMESİ

3.1. TUHFE-İ HÜSÂMÎ'NİN YAZIM ÖZELLİKLERİ

Tuhfe-i Hüsâmî, Arap alfabesiyle yazılmıştır. Eserin yazım özelliklerinde EAT döneminde olduğu gibi, iki yazı geleneği birbiriyle karşılaşır. Eserde Uygur yazı geleneğinin de izleri vardır.

Uygur imlasında kalın sıradan ünlülerde س kullanılıyor. Tuhfe-i Hüsâmî'de de aynı durum söz konusu: okursın اوقورسن (11b/8)

Uygur imlasında ünlüler gösterilmektedir. Tuhfe-i Hüsâmî'de aşağıda verilecek örneklerde ikili kullanımlar gözlenmektedir.

Uygur imlasında ekler genellikle ayrı yazılır. Tuhfe-i Hüsâmî'de ise ekler çoğunlukla birleşik yazılmıştır. Yalnızca +dUrUr bildirme eki ayrı yazılmıştır.

Tuhfe-i Hüsâmî'de Arap, Fars yazı geleneğine götürebilecek örnekler ağırlıktadır. Tuhfe-i Hüsâmî'nin yazım özelliklerini incelerken ünlüler ve ünsüzleri ayrı ayrı iki bölümde inceledik. İkili tutumları ayrıca belirttik.

3.1.1. Ünlülerin Yazılışı

3.1.1.1. Sözbaşındaki /a-/ ünlüsü çoğunlukla (ا) ile gösterilmiştir.

anuḡ	أَنْكْ	(1b-11)
aḡa	أَغَا	(1a -11)
al	أَل	(2b-7)
atmadılar	أَثْمَادِلَر	(13a-7)

3.1.1.2. Şu örneklerde sözbaşındaki /a-/ ünlüsü medli elif ile yazılmıştır.

az	أَز	(4b-3)
âhırına	أَخْرِينَه	(13b-3)
anı	أَنِي	(8a-11)

3.1.1.3. Söziçindeki /-a-/ ünlüsü daha çok üstün ile gösterilmiştir. Bu bir Arap imlası özelliğidir. Aşağıdaki örneklerde ünsüzler harfle gösterilmemiştir.

kılam	قِيلَم	(1b-3)
kaçan	قَجَن	(11b-9, 1b-15)
andan	أَنْدَنْ	(2b-2)
soran	صُورَنْ	(2a-6)
almaǰ	أَلْمَقْ	(2b-2)

3.1.1.4. Söziçindeki /-a-/ ünlüsü ayrıca üstünlü elif ile de gösterilmiştir. Bu da bir Uygur imlası özelliğidir.

dahı	داخى	(13a-10)
sorarısan	صُورَ اَرِيْسَن	(2a-1)
masdardağı	مَصْدَرْدَاغِي	(2a-9)
saņa	سَاكَا	(8b-4)

3.1.1.5. Sözsonundaki /-a/ ünlüsü genellikle (ە) ve (ا) ile gösterilmiştir.

olursa	اُولُورَسَه	(2b- 3)
anda	اَنْدَه	(3a-12)
olduysa	اُولْدِيْسَه	(3b-2)
ortasında	اُورْتَه سِنْدَه	(12a-3)
olduguna	اُولْدوغُنَه	(2a- 5)

3.1.1.6. Sözsonundaki /-a/ ünlüsü istek kipi ve bazı yönelme durumu çekimlerinde (ا) ile gösterilmiştir. Bu durumda ünlülerin gösterimiyle ilgili olarak Uygur yazım özelliği gösterir.

aņa	اَنَّا	(5b-13)
ola	اولا	(11b-14)

3.1.1.7. Sözbaşındaki /e-/ ünlüsü elif (ا) ile kök hecede sadece üstün - ile, sözsonunda da güzel he ile (ا), (ە) gösterilmiştir.

ey	اى	(9b-4) ¹
eyle	اَيْلَه	(2b-3)
geldi	كَلْدِي	(9b-8)
görine	كُورِينَه	(2b-5)
hem	هَم	(13a-12)
size	سِيْزَه	(8b-7)

3.1.1.8. /ı/ ünlüsü sözbaşında ve kök hecede esre (ى) ile yazılmıştır. Sözsonunda ise esreli ye (ى) ile gösterilmiştir.

alğıl	اَلْغِلْ	(2a-10)
kıl	قِلْ	(2a-10)
ışk	عَشَقْ	(16b-13)
oŕı	اَوْقِيْ	(8b-1)

¹ Ey hitap ünlemi, T nüshasının tamamında İy (اى) şeklinde yazılmıştır.

oldı اولدى (3-1)

3.1.1.9. /i/ ünlüsü sözbaşında ve kök hecede hem esre ile (ى) hem de esreli ye (ى) ile yazılmıştır. Esreli ye'li örnekler Uygur yazım özelliğidir. Diğeri ise Arap yazım özelliğidir.

iki	ايكى	(1a-2)
işit	ايشيت	(1b-14)
didiler	ديديلر	(1a-3)
bil	بيل	(2a-1)
ism	اسم	(2a-3)

3.1.1.10. /i/ ünlüsü sözsonun da ise genellikle esreli (ى) ile gösterilmiştir.

biri	برى	(1a-10)
misâlini	مىثالنى	(1b-8)
kimi	كىمى	(1b-10)

3.1.1.11. /u/ ve /ü/ ünlüleri sözbaşında ve elif + ötreli vav (او) ile gösterilmiş. Kök hecede ve sözsonunda çoğunlukla sadece ötre (-) ve ötreli vav (او) ile kullanılmıştır.

üzre	اوزره	(1b-1)
kulak ur-	قولق اور	(1b-11)
bu	بو	(1b-15)
oluben	اولوبن	(1b-5)
nedür	ندر	(9b-7)
gönlüñ	گونلن	(1b-11)

3.1.1.12. /o/ ve /ö/ ünlüleri sözbaşında daima elif + ötreli vav (او) ile yazılmıştır.

okı	اوقى	(11a-2)
olur	اولور	(1b-2)
ötri	اوترى	(13a-7)
ögren	اوگرن	(16a-11)

3.1.1.13. /o/ ve /ö/ ünlüleri söziçinde daima ötreli vav (و) ile yazılmıştır.

böyle	بويله	(2a-3)
gör	گور	(12b-8)

3.1.2. Ünsüzlerin Yazılışı

Türkçedeki p, ç, g, ŋ sesleri Arap alfabesinde karşılık bulamadığı için Arap harfleriyle yazılmış metinlerimizde bu seslerin fonetiğini tespit etmek gerçekten zordur.¹ Tuhfe-i Hüsâmî’de ünsüzlerin yazımında Fars imlasından yararlanılmıştır. p-b, c-ç, n-ŋ, k-g-ğ seslerinin ayrımı genellikle Fars imlasından yararlanılarak yazılmıştır.

Tuhfe-i Hüsâmî’nin M ve T nüshalarında ünsüzlerin yazılışı bakımından ciddi bir düzensizlik izlenmez. Sadece bazı ünsüzlerin yazılışında ikili şekillere rastlanmaktadır.

3.1.2.1. Sözbaşında /b-/ ünsüzü taşıyan kelimeler daima (ب) ile yazılmışlardır.

bunı	بُونِي	(8b-13)
böyledür	بُوَيْلِدُر	(10a-11)
bildi mi	يَلْدِمِي	(11b-2)
bilgil	بِلْكِيل	(12b-11)

3.1.2.2. Sözbaşında /p-/ ünsüzü taşıyan kelimeler, Fars imlasında olduğu gibi daima (پ) ile gösterilmiş, hiçbir zaman (ب) ile gösterilmemiştir.

puser	پُسَر	(2a-2)
pekce	پَكْجِه	(2a-10)
peri	پَرِي	(2b-11)
peyker	پَيَكْر	(2b- 11)

3.1.2.3. Hece ortasında /-p-/ ünsüzü Türkçe olmayan kelimelerde (پ) ile yazılmıştır.

âpak	نَآپَاك	(14b-5)
sepide	سَپِيْدَه	(14b-10)

3.1.2.4. Sözsonunda /-p/ ünsüzü Türkçe kelimelerde daima (ب) ile gösterilmiştir.

idüp	اِيْدُوْب	(11b-10)
eyleyüp	اَيْلَيُوْب	(3a-19)

3.1.2.5. Sözbaşında /t-/ art ünsüzlerden önce korunmuştur. /t/ kalın sıradan olan ünlülerden önce tı (ط) ile yazılmıştır.

toğrı	طُوْغْرِي	(16b-13)
tut	طُوْت	(4b-13)
toğuz	طُوْقُوْز	(16b-15)
tolu	طُوْلُو	(6a-14)

¹ Hatice, ŞAHİN, Eski Anadolu Türkçesi, Akçağ yay., Ankara 2003, s.35

3.1.2.6. Nazal n /η/ Tuhfe-i Hüsâmî’de çoğunlukla kef ile (ك , ك) ve bunun yanında üç noktalı kef (كْ) ve nun (ن) ile gösterilmiştir.

maña	مَا	(16a-7)
nesneniñ	نَسْنَنِكْ	(15b-6)
benzer	بَكْزَر	(15a-15)
gözün	كُزُكْ	(2b-1)
diñle	دِكْله	(15a-11)
göñlün	كُوكْلُن	(1b-11)

3.1.2.7. Tuhfe-i Hüsâmî’ de /s/ ünsüzü kalın sıradan ünlülerle (sad) (ص), ince sıradan ünlülerle (sin) (س) Eski Anadolu Türkçesinde devam edegelen klasik şekliyle yazılmıştır. Ayrıca “okursan” ve “sorarısan” gibi sözcüklerinde görüleceği üzere ünlüler, Uygur imlasında olduğu gibi kalın sıradan ünlülerden sonra sin س ile gösterilmiş.

okursan	اوقورسِن	(11b/8)
say	صَاي	(1b-2)
sorarısan	صُورَارِيسَن	(2a-1)
senden	سَنَدَن	(2a-7)

3.1.2.8. /ç/ ünsüzü Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde /ç/ (چ) ve c (ج) işareti ile gösterilmiştir.¹ Tuhfe-i Hüsâmî’de /ç/ ünsüzü Fars imlasına uyularak sözbaşında ve sözortasında (چ) ile yazılmıştır. Sözsonunda ve sözortasında /ç/ sesinin cim (ج , چ) ile yazıldığı da görülmektedir.

3.1.2.8.1. Sözbaşında /ç-/ ünlüsü (چ)’li şekil:

çokdur	چوقدُر	(1b-10)
--------	--------	---------

3.1.2.8.2. Ünlüden sonra söziçinde /-ç-/ (چ) li şekiller:

kaçan	قَچَن	(2b-12)
niçe	نِچه	(11a-8)
içün	اِچُون	(12a-4)

3.1.2.8.3 Ünlüden sonra söz sonunda /-c/ (ج) li şekiller:

üç	اوج	(1a-1)
----	-----	--------

¹ ŞAHİN, age. s. 35

² Ayşe, İLKER, “Elfaz-ı Türki- Farsi”, Manisa 1998, s. 26

Tuhfe-i Hüsâmî'de özellikle kelime içinde tonsuz ünsüzlerle biten kelimelere gelen +ce, +ca eşitlik eki tonlu biçimi ile yer almıştır.²

pekce

پَکْجَه

(2a-10)

3.1.2.9. /g/ ünsüzü için kullanılan kef (ك) ince sıradan ünlülerle, ğayın (غ) ise kalın sıradan ünlülerle kullanılır. /g/ sesi genellikle kef (ك) ile karşlanır. Zaman zaman /k/ ve /g/ arasındaki ayırımı yapabilmek için üç noktalı kef (كْ) ile de yazılmıştır. Bu işaretlerin gerek Eski Anadolu Türkçesi, gerekse Osmanlı Türkçesi metinlerinde /g/-/ğ/ ve /ğ/-/ğ/ ayırımı imlada gösterilmediği için Tuhfe-i Hüsâmî'de (ك, غ) ile yazılmış kelimeler transkripsiyonda /ğ/, /g/ şeklinde gösterilmiştir.

3.1.2.9.1. Sözbaşında ön ünlülerden önce /g-/ sesi üç noktalı kef (كْ) ile:

gönlün

مُؤنلُنْ

(1b-11)

3.1.2.9.2. Söziçinde ön ünlülerden sonra /-g-/ sesi üç noktalı kef (كْ) ile:

öğren

أؤغرنْ

(16a-11)

3.1.2.9.3. Sözbaşında ön ünlülerden sonra /g-/ sesi sadece kef (ك) ile:

gibi

كبي

(1b-13)

gözün

كوزكْ

(2b-1)

güzel

كوزلْ

(2b-3)

3.1.2.9.4. Söziçinde ön ünlülerden sonra /-g-/ sesi sade kef (ك) ile:

etmege (etmeğe)

اتمكه

(2a-1)

eylegil

أيلكلْ

(5a-3)

3.1.2.9.5. Söziçinde art ünlülerden sonra gelen /-ğ-/ sesi ğayın (غ, غ) ile:

olduğuna (olduğuna)

أولدوغنه

(2a-5)

algıl

ألغل

(2a-10)

ağzı (ağzı)

أغزى

(2b-14)

3.2. SESBİLGİSİ

3.2.1. ÜNLÜLER

Tuhfe-i Hüsâmî’de Eski Anadolu Türkçesi ve Türkiye Türkçesi imlalarında hala varlığını sürdüren 8 ünlü vardır: a, e, ı, i, o, ö, u, ü.

Tuhfe-i Hüsâmî’de özellikle sözbaşlarında, bazı Türkçe kelimelerin medli elif (آ) ile yazılması ilk bakışta uzun ünlülerin olma ihtimalini güçlendirmişti. Fakat bu medli elif (آ) ile yazılmış kelimeleri inceleyince ve ET’deki örnekleriyle karşılaştırınca bu uzunlukların asli olmadıklarına kanaat getirdik.

az آ (4b-3) az < ET az, kısa ünlüyle yazılmıştır.

ac (gözün aç) آح (2b-1) aç kelimesi burada ‘açmak’ fiili olarak kullanılmış oysa ki ET ’deki uzun ünlülü olarak yazılan âç “aç, tok değil” adıdır.¹

anı أنى (8a-11) anı < ET’de de anı ‘onu, onları’ şeklinde kısa ünlüyle yazılmıştır.

Sorarısan صوُر اریسن (2a-1)

Tuhfe-i Hüsâmî’de sor- fiilinden sonra gelen –ar geniş zaman eki üstünlü elif ile yazılmış olsa da bu büyük ihtimalle vurgudan kaynaklanan bir ağız uzunluğudur.²

3.2.1.1. Ünlü Değişmeleri

3.2.1.1.1. Ünlü Değişmeleri

Tuhfe-i Hüsâmî’de sözbaşında ve ilk hecede /i/ ve /e/ ünlülerinin kullanımında bir ikilik vardır. Metinden bu ikiliği yansıtan örnekler şunlardır:

ilhak it	(10a-15)	dahıl et	(9a-12)
nazm idelim	(3b-8)	etmege	(7b-4)
sakin it	(1b-7)	muzaf et	(5a-6)

¹ Talat, TEKİN, Orhun Yazıtları, Simurg, İstanbul, 1998, s.25: “Buna karşın, söz başındaki ya da ilk hecedeki /a/ ünlüsünün yazıldığı sözcükler de vardır. Bu yazım bu sözcüklerdeki /a/ ünlüsünün uzun olduğunu gösterir.: At (ât) ‘ad, unvan’, Aç (âç) “aç”, Tam (tâm) “duvar

² Zeynep, KORKMAZ, Güney-Batı Anadolu Ağızları, TDK, Ankara 1984, s. 22 : “ağtârsınız, diñlârsiniz, dönâyin, içârin, sürâriz, gırâriz, katkârıs, gidâriz, gâlîriz gibi şekillerdeki uzunlukların ise, gerçek uzunluklar olmayıp vurgulu hecenin kulakta bıraktığı uzunluk izleniminden ileri gelen ikinci derecedeki uzunluklar olduğuna hiç şüphe yoktur.

İt ve et< ET’de de it, et kelimeleri “düzene sokmak, tanzim etmek, düzenlemek ” anlamında ikili şekilde kullanılmıştır.

dirler	(1b-10)	deyesin	(5b-1) ¹
dimek	(6a-3)	deyelim	(7a-5)
dinür	(5a-11)		

“di” ve “de” fiilleri de< ET ’de “te” ve “ti”, “demek, söylemek” şeklindedir. Tuhfe-i Hüsâmî’de sadece t->d- ses değişikliğine uğramış halde “di” ve “de” şeklinde ikili kullanılmıştır.

3.2.1.1.1.1. Düzleşme

3.2.1.2.1.1.1. ı>u

Eski Türkçeden beri devam eden ikinci hece düzlüğü yüri-, okı-, togrı. Bu kelimelerden bazıları, Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde düz ve yuvarlak ünlülü olmak üzere iki şekilde görülmektedir.² EAT’den Yeni Türkçe’ye geçiş özelliği taşıyan Tuhfe-i Hüsâmî’nin böyle eskicil özellikler taşıması bizce önemlidir:

ET’de bunı> Tuhfe-i Hüsâmî’de bunı	(16a-3)
ET’de okı > Tuhfe-i Hüsâmî’de okı	(10a-14) (11a-12)
ET’de togrı> Tuhfe-i Hüsâmî’de togrı	(16b-13)
ET’de yüri > Tuhfe-i Hüsâmî’de yüriyiş	(6a-3)

3.2.1.2.1.1.2. u>a

orta + (12a/3) < ortu MK’da yuvarlak ünlü u > a’ ya değişerek Tuhfe-i Hüsâmî’de düzleşmiştir.

3.2.1.2.1.1.3. ü>i

beri “beri” (5b/14) < berü MK’da yuvarlak ünlü ü > i’ ye değişerek Tuhfe-i Hüsâmî’de düzleşmiştir.

3.2.1.2.1.1.4. Üçüncü teklik görülen geçmiş zaman kişi eki, EAT’de olduğu gibi sürekli düz ünlülüdür.

bul-dı	(11a/1)	din-di	(16a/15)
dal ol-dı	(5a/1) ³	emr ol-dı	(12a/8)

¹ Tuhfe-i Hüsâmî’nin M nüshasında “deyesin, deyelim” diye geçen kelimeler T nüshasında ‘diyesin, diyelim’ şeklinde yazılmıştır.

² ŞAHİN, age. s.39

³ EAT’de olduğu gibi ol fiiline gelen, -dI görülen geçmiş zaman eki, Tuhfe-i Hüsâmî’de kendinden önce yuvarlak ünlülü hece gelse de düzlük yuvarlaklık uyumuna girmemiştir. Bu ek Tuhfe-i Hüsâmî’de daima -dI biçiminde dar ünlülüdür.

di-di	(5a/8)	gel-di	(16b/10)
dönder-di	(2b/3)	nice ol-dı	(11a/12)
ğāḏb ol-dı	(13b/3)	ol-dı istifham	(11b/1)
geldi zindyek	(11b/11)	ol-dı istikbal	(3b/1)
lāḥiḏ ol-dı	(13b/3)	söyle-di	(16b/15)
masdâr ol-dı	(6a/2)	zıkr olın-dı	(16a/8)

3.2.1.1.1.2. Yuvarlaklaşma

bunu (9b-15) < bunu
okursuḡ (11b-8) < okı- MK'de dar ünlülü kullanım Tuhfe-i Hüsâmî'de genelde dardır, fakat bu örnekte olduğu gibi vuvarlaklaşma kısmen gerçekleşmiştir.

Tuhfe-i Hüsâmî'de yuvarlaklaşma ikili kullanım olarak karşımızdadır. Düz ünlülü örnekler çoğunluktadır.

3.2.1.2. Ünlü Düşmesi

3.2.1.2.1. Tuhfe-i Hüsâmî'de sözbaşında ünlü düşmesi gözlenmez. Eserde ünlü düşmesi orta hecedeki dar ünlünün düşmesiyle karşımıza çıkar.

ağ+zı	(2b-14)
ben+z +	(15a/15)
gön+lüḡ	(1b-11)

3.2.1.2.2. Türkçe olmayan orta hecesi dar ünlülü olan aşağıdaki kelimelere ünlüyle başlayan Türkçe ekler eklendiğinde sıfırla nöbetleşir.

eh+li	(2b-4)
el±f + e	(5a/15)
is±m+iḡ	(10b/10)
laf±z+ı	(3a/12)
naḏ+mıla	(8a-11)

3.2.1.3. Ünlü Uyumu

3.2.1.3.1. Damak Uyumu

Genel Türkçenin belirgin özelliklerinden biri önlük-artlık uyumu kuralı Tuhfe-i Hüsâmî'de bozulmamıştır. Eserde art sıradan ünlülerden sonra art ünlüler, ön sıradan ünlülerden sonra ön ünlüler takip etmiştir. Bu bakımdan bir aykırılık söz konusu değildir.

Esasen günümüz Türkiye Türkçesinde aykırı ek olarak kabul edilen aitlik + ki 'si de uyuma girmiştir:

âhırında	(6a-15)
masdardaḡı	(2a-9)

Bunun yanında ile edatı da ön ünlülü ekler alan kelimelere eklenince uyuma girmiştir:

naẓmıla	(8a-11)
sığayıla	(10b-1)
yayıla	(7a-1)

3.2.1.3.2. Dudak Uyumu

Tuhfe-i Hüsâmî'de düzlük - yuvarlaklık uyumu bakımından düzensizlikler karşımıza çıkar. Eklerin kullanımında görülen sürekli düzlük ve yuvarlaklık dudak uyumunu bozan en önemli etkenlerdir.²

3.2.1.3.2.1. Sürekli Düz Ünlüyle Yazılan Eklerden Kaynaklanan Aykırılıklar:

dür+li	(10b-10)
ol+dı	(10b-9)
ol-ınursa	(16a-1)
vücûd-ından	(11a-15)

3.2.1.3.2.2. Sürekli Yuvarlak Ünlüyle Yazılan Eklerden Kaynaklanan Aykırılıklar:

bil-üñ	(7b-12)
dinil-ür	(16a-1)
habib+üm	(10a-6)
Hüsâmî+nüñ	(13a-11)
gel-d-üñ	(11b-6)
id-üp	(11b-10)
üzre-dür	(10a-3)
yaz-d-um	(16a-15)

3.2.1.3.2.3. Söz Tabanlarında Dudak Uyumu Bakımından Aykırılıklar:

içün	(1b14)
ötri	(13a-7)

3.2.1.3.2.4. Tuhfe-i Hüsâmî'de Dudak Uyumuna Giren Kelimeler:

böylece, bunlardan	(9b-12)
bunu	(9b-15)
olur, durur	(9b-7)
olunur	(14a-2)
oturdum	(12a-13)
ulaşsa olur	(12b-1)

3.2.2.ÜNSÜZLER

Tuhfe-i Hüsâmî’de bugün kullandığımız ünsüzler tam olarak kullanılmış, bunun yanı sıra Orta Türkçe döneminde de kullanılmış olan ɳ damak ünsüzü ile karşılaşmaktayız.

3.2.2.1.Ünsüz Değişmeleri

3.2.2.1.1.Ötümlüleşme

3.2.2.1.1.1. Sözcük Başında Ötümlüleşme (t- >d-):

Sözbaşı t->d- değişikliği Tuhfe-i Hüsâmî’de sıkça görülen bir ses hadisesi değildir:

di-	< ET ti-	(8b/5)
de-	< ET te-	(11a/3)
dürli		(10b-10)

3.2.2.1.1.2. Ek Başında Ötümlüleşme (t- >d-):

ET’de +tUr / +tUrUr ek-fiil geniş zaman 3. teklik bildirime eki, Tuhfe-i Hüsâmî’de ötümlüleşerek +dUr / +dUrUr olmuştur.

+tUr > dUr

bir+dür	(2b/9)
böyle+dür	(7b/12)
canda+dür	(16b/13)
çok+dür	(1b/10)
er+dür	(3a/1)
dimek+dür	(11b/15)
ne+dür	(3b/2)
nice+dür	(8b/14)
üzre+dür	(1a/4)
yok+dür	(16b/10)

+tUrUr > dUrUr

için+dürür	(6b/7)
nice+dürür	(6b/7)
üzre+dürür	(4b/13)
ol+durur	(12b/15)

3.2.2.1.1.3. Sözcük Ortasında Ötümlüleşme (-t-> -d-):

Aslen sözcüğün kökünün son sesi /-t/ olan morfemler, ünlüyle başlayan bir ek aldığı için Tuhfe-i Hüsâmî’de /-d/’ye ötümlüleşmiştir.

dördüncüsü (11a-6)
idesin (5a-2)

3.2.2.1.1.4. Sözcük Başında Ötümlüleşme (k- > /g-):

ET’de kel- fiilinin /k-/ sesi Tuhfe- i Hüsâmî’de /g-/ ye ötümlüleşmiştir.
getür < ET. kel-tür (10a/6)

3.2.2.1.1.5. Sözcük İçinde Ötümlüleşme (- k- > -ğ/-g-):

EAT’nin bir özelliği de birincil uzun ünlülerden sonra gelen/ p, t, Ğ, k, ç / ünsüzlerinin ötümlüleşmesi: tūp> dip, ât>ad, sâġın-> sağın- “düşünmek”, kêker->göger-âçığ> acı, kûç>güc.¹ Tuhfe-i Hüsâmî’de söziçindeki bu ötümlüleşme uzun ünlülerden kaynaklanmaz. Bu ötümsüz ünsüzlere eklenen ünlülerden kaynaklanan bir ötümlüleşme söz konusudur:

ağına (15a-10)

3.2.2.1.1.6. Ek Sonunda Ötümlüleşme (- k > -ğ/-g):

Tuhfe-i Hüsâmî’deki isim-fiil eki /-mAk/’ın ve sıfat-fiil eki/-dık/’ın /-k/ sesi, iki ünlü arasında kalınca ötümlüleşmiştir.

bulmağa (16a-8)
etmege (2a/1)
ezberlemege (8b/13)
olmağa (16a-8)
olduğına (2a-5)

3.2.2.1.1.7. Sözcük Sonunda Ötümlüleşme (-ç> -c):

Tuhfe-i Hüsâmî’de uzun ünlülere bağlı olmasa da imla ile alakalı bir ötümlüleşme söz konusudur.

ac (2b-1)
üc (1a-1)

3.2.2.1.2. Ötümsüzleşme

3.2.2.1.2.1 +IUğ > +IUk

+ IUğ sıfat yapım ekinin ötümsüzleşerek ad yapım eki +IUk ile karıştığı örnek:

gün+lük (15b/9-10)

¹ TEKİN , ÖLMEZ, age. s.50

Tuhfe-i Hüsâmî’de \check{Z} nlada da korunan / \check{Z} / ünlüsü ötümsüzleşmeden korunmuştur.

\check{Z} ğrı	(16b-13)
\check{Z} kuz	(16b15)
\check{Z} ırma	(8b-2)
\check{Z} lu	(6a-14)

3.2.2.1.3. Sözcük Sonunda Ses Değişikliği (-b > -v):

Eski Türkçe –b sesi, OT’de –w/–v sesine değişmiştir. Bu değişikliğe Tuhfe-i Hüsâmî’den örnek sözcük:

ev + < ET’de “eb” (12a/13)

3.2.2.2. Ünsüz Düşmesi

3.2.2.2.1. g/-ğ- > ø

İkinci hece başındaki /-g/ ve /-ğ/ ünsüzleri Karahanlı Türkçesi döneminde düşmüştür. –ğan/-gen sıfat- fiil ekinin başındaki /-ğ/,/-g/ sesi Tuhfe-i Hüsâmî’de tüm sözcüklerde düşmüştür:

ahenk id-en+	(6a/12)
âvâz id-en+	(6a/12)
ayur-an+	(16b/4)
ezber kıl-an	(6a/14)
gel-en	(15a/12)
iste-(y)-en	(11a/1)
ma ^c tuf ol-an	(14b/8)
meşhur ol-an	(10a/11)
ol-an	(2b/4)
sor-an	(2a/6)
yâd eyle-en	(3a/1)

3.2.2.2.2. – g / ø

dürli < ET’deki +lig sıfat yapım ekinin /+g/ sesi düşmüş. (10b-10)

ulu + “büyük< MK uluğ; (4a/9)

3.2.2.2.3. v- > ø-

Tuhfe-i Hüsâmî’de söz başı /v-/, ünsüzü günümüz Türkiye Türkçesine göre düşmüş gözükse de bizce bu fiilin aslı “ur”dur.

Kulak ur diñle (1b/11)

3.2.2.3. Yer Değiştirme

Tuhfe-i Hüsâmî'de önseste bir ünsüz türemesi veya bir yer değiştirme (metatez) gözlenmedi.

3.2.2.4. Ünsüz Uyumu

Ünsüz uyumu, Tuhfe-i Hüsâmî'de kesin bir biçim almamıştır. Genellikle ötümsüz ünsüzle başlayan ekler, ötümsüz ünsüzlerin yanında ötümsüzleşme eğilimindedir. EAT döneminde de tam olarak yaygınlaşmamış bu uyum, Oğuzcanın etkisiyle çok az olduğunu ve çoğunlukla eklerin uyumsuz biçimleri kullanılmıştır.

3.2.2.4.1. +da/ +de Bulunma Durum Eki:

Tuhfe-i Hüsâmî'de Oğuzcanın etkisiyle, kendisinden önce gelen, ötümsüz ünsüze eklenen ötümlü ünsüzlü bulunma durum eki, ünsüz uyumuna girmemiştir:

bey±t + de (13a/6)
ma^ctuf + da (14b/15)

3.2.2.4.2. +ca/+ce Eşitlik Durumu Eki:

Tuhfe-i Hüsâmî'de Oğuzcanın etkisiyle kendisinden önce gelen, ötümsüz ünsüze eklenen ötümlü ünsüzlü eşitlik eki, ünsüz uyumuna girmemiştir:

pek+ce (2a/10)

3.2.2.4.3. –d / Görülen Geçmiş Zaman Eki:

Tuhfe-i Hüsâmî'de Oğuzcanın etkisiyle kendisinden önce gelen, ötümsüz ünsüze eklenen ötümlü ünsüzlü görülen geçmiş zaman eki, ünsüz uyumuna girmemiştir:

eşit-düñ (6b/4)
it-diñ mi (11a/15)

3.2.2.4.4. –ğıl /gil Emir Kipi:

Tuhfe-i Hüsâmî'de Oğuzcanın etkisiyle kendisinden önce gelen, ötümsüz ünsüze eklenen ötümlü ünsüzlü emir ikinci tekil kişi eki, ünsüz uyumuna girmemiştir:

işit-gil (11b/9)

3.2.2.4.5. +dUr Bildirme Eki:

Tuhfe-i Hüsâmî'de Oğuzcanın etkisiyle kendisinden önce gelen, ötümsüz ünsüze eklenen ötümlü ünsüzlü bildirme eki, ünsüz uyumuna girmemiştir:

yok+dur (16b/10)

3.2.2.4.6. –updur Görülen Geçmiş Zaman Eki:

Tuhfe-i Hüsâmî'de görülen geçmiş zaman eki olarak kullanılan, yakın görülen geçmiş zamanı kasteden up + tur bileşmesinden oluşmuş bu ekte, bizce bu dönem için ünsüz uyumu yoktur.

olupdur ebdâl (7b/7)

3.2.2.4.7. +de Addan Fiil Yapım Eki:

Tuhfe-i Hüsâmî'de kökenini tam olarak bilemediğimiz, is+ adından /+de/ addan fiil yapım ekiyle türemiş olabileceğini düşündüğümüz iste- fiilinde, bir ünsüz uyumu söz konusudur:

is+te- (3a/10)

Neticede, ünsüz uyumu konusunda Tuhfe-i Hüsâmî'de Oğuzcanın tesirleri devam etmektedir. Bu yönüyle eserde herhangi bir ünsüz uyumu gözlenmez, kökenini tam olarak bilemediğimiz bir kelime dışında. Bu bağlamda ötümsüz ünsüzle biten kök morphem veya gövdelere, ötümlü ünlüyle başlayan bir ek morphem eklendiğinde bir ötümsüzleşme, bir ünsüz uyumuyla karşılaşmayız.

3.3. BİÇİMBİLGİSİ

(Alm. *Morphologie, Formenlehre*; Fr. *morphologie*; İng. *morphology*; Osm. *ilm-i sarf*):

Tuhfe-i Hüsâmî'yi biçimbilgisi yönünden değerlendirirken, metnin tüm Türkçe kökenli ve yabancı asılı Türkçe işletim eklerini almış kelimelerini tarayıp fişledik. Eserin biçimbilgisi; ad, fiil, sıfat, zarf, edat, bağlaç, ünlem gibi terimlerin başlıkları altında, kelime yapımının türetme, birleştirme alt bölümlerinde incelenmiştir. Tuhfe-i Hüsâmî'de adlar, ad soylu sözcükler ve fiillere gelen işletim ekleri de başka alt bölümlerde değerlendirilmiştir.

Şekil bilgisi, dilin yapı ve işleyişini, bu işleyişle ilgili kuralları ortaya koyduğu için niteliği bakımından gramerin ana bölümü durumundadır. Dilin söz varlığına, ses bilgisine, söz dizimine ve anlam bilimine uzanan bağlantıları, dayanaklarını hep bu ana bölümden alırlar. Dolayısıyla şekil bilgisi gramerin bel kemiği demektir.¹

Tuhfe-i Hüsâmî, 16. yüzyılın ilk yarısında Türkçeyle yazılmış Farsça dil kurallarını manzum bir şekilde anlatan dilbilgisi kitabı olduğundan eserin grameri, günümüz Türkiye Türkçesi grameri değil. Geçmişin Arapça gramerini örnek alan sarf ilmi, Osmanlı (Kavaid-i Osmaniye) grameridir. Bu yönüyle eserde pek çok kavâit terimi kullanılmıştır. Ayrıca eserin manzum olarak yazılmış olması, tamlamalarda tamlananın önce gelmesine ve **ad + yardımcı fiil** kalıbının, **yardımcı fiil + ad** olarak karşımıza çıkmasına neden olmuştur.

Daha önce de belirttiğimiz gibi eserin gramer yöntemi, Bergamalı Kadri tarafından yazılan, Türkçenin ilk gramer kitabı olarak kabul edilen MU'dan beri gelen yöntemini, hatta onun öncesinden gelen Arapça gramer yöntemini izlemektedir. Nedir bu yöntem? Bu yöntem, bugünkü biçimbilgisi anlayışımıza yakın bir yolda giden, kelimeyi sınıflama yöntemidir. MU'da kelime, isme, fiile ve harfe diye üç kısma ayrılarak incelenmiştir. Tuhfe-i Hüsâmî'de de bu gelenek devam etmiştir. Günümüz de bu biçime yakın bir ayırım yapılmakla birlikte, kelimedede harfe diye bir sınıflama yoktur. Harfin yerine bugün biçimsel bir terim olarak "ek" terimi kullanılır. Bugün fiil ya da ad soylu sözcük köklerine gelen ekleri, kanımızca 15. ve 16. yüzyılda kelimeyi sınıflama yöntemi olarak harf ya da harfler terimleriyle değerlendirmişlerdir.

ANLAMLI KELİMELER

3.3.1. Adlar

(Alm. *Substantiv, Gegenstandswort*; Fr. *substantif, nom*; İng. *noun, substantive*):

Adlar; evrendeki canlı cansız bütün varlıkları, insan tasarrufundaki somut ve soyut bütün kavramları tek tek ya da tür olarak karşılayan sözlerdir.²

¹ Zeynep, KORKMAZ, Türkiye Türkçesi Grameri, TDK, Ankara, 2003 s. XXXI

² KORKMAZ, age.s. 195

Tuhfe-i Hüsâmî'nin ad kadrosu fiillere nazaran daha az sayıdadır. Fakat eser, birçok Arapça gramer terimini barındırmaktadır. Burada ad kadrosundaki kelimeleri basit, türemiş ve birleşik adlar olarak tasnifledik.

3.3.1.1. Basit (Yalın) Adlar

(Alm. *einfaches Nomen*, Fr. *nom simple*; İng *simple noun*):

Basit adlar, kök durumunda olan ve herhangi bir türetme ekiyle genişletilmemiş bulunan tek kelimedenden ibaret adlardır.¹ Tuhfe-i Hüsâmî'den vereceğimiz örnekleri tek heceli ve iki heceli adlar olarak sınıfladık.

3.3.1.1.1. Tek Heceli Adlar:

ağ +	(15b/10)	dil +	(13b/13)	göz +	(6b/13)
ağ +	(8a/2)	diş +	(6a/1)	is +	(10a/13)
an +	(10b/4)	dür + < tür+	(2b/2)	iş +	(11a/12-13)
alt +	(5a/3)	ev +	(12a/13)		
söy +	(4b/11)	söz +	(6b/8)		
üst +	(5a/10)	tek +	(6b/9)		
var +	(10b/13)	yan +	(4b/12)		
yaş +	(16b/15)	yer +	(4b/3)		
yok +	(16b/10)	yüz +	(1a/4)		

3.3.1.1.2. İki Heceli Adlar:

ara +	(3a/11)	gönül +	(1b/11)
agız +	(2b/14)	kara	(15b/10)
beniz + > beniz	(15a/15)	orta + < ortu	(12a/3)*
dede	(11b/6-5)	ulu +	(4a/9)
değil	(2a/12)	üzer +	(5b/15)

3.3.1.2. Türemiş Adlar

(Alm. *abgeleitetes Nomen*; Fr. *nom dérive*; İng. *derived noun*; Osm. *müştak isim*):

Ad yapım ekleriyle oluşturulan türemiş adlar, eskisinden farklı yepyeni bir anlam kazanmış olmakla birlikte, eklendikleri ad veya fiille olan bağlantıları da bütünüyle kesilmiş değildir. Aralarında kök - ek ilişkisine dayalı bir anlam bağı vardır.² Tuhfe-i Hüsâmî'de türemiş ad kadrosunda az sayıda kelime vardır.

¹ KORKMAZ, age.s. 219

² KORKMAZ, age.s.224

3.3.1.2.1 Addan Türemiş Adlar

(Alm. *denominales Substantive*; Fr. *nom dénominal*; İng. *denominative noun*; Osm. *ismden müştak ism*):

+ lAyIn

İsimlerden zarf yapar, uyuma uymaz. Zamirlere gelen örnekleri de vardır.¹ Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde sıkça rastlanan “bencileyin, sencileyin” zarflarının yanı sıra Tuhfe-i Hüsâmî’de geçen “ancılayın” kelimesiyle karşılaşırız. +lAyIn yapım ekiyle, kendisinden önce gelen + cı yapım eki arasında bizce bir kalıplaşma söz konusudur. Tuhfe-i Hüsâmî’de bu ek damak uyumuna girmiştir.

an+cı+layın (14b/6)

+li

İsimden sıfat yapar. Eskiden beri işlek olarak sürüp gelen bir ektir. Özellikle sıfat olarak kullanılan bu ek, getirildiği kelimeye genellikle sahiplik ve bulundurma anlamı katar.² Tuhfe-i Hüsâmî’de de sıfat olarak kullanılan bu ek ayrıca dudak uyumuna girmez.

dür+li (10b/10)

+ lUk

İsimden isim yapar eskiden beri işlek olarak kullanılan bu ek, isimden isim yapma ekidir. +lık eki zaman adların gelerek ‘belli sürelerde olan, yapılan kavramları katar. Ayrıca zaman niteliğinden yararlanarak ölçü kavramı kazandırır.³ Tuhfe-i Hüsâmî’de aynı iki örnekte geçen bu ek “gün” kelimelerini sıfat yapmıştır.

gün+lük (15b/9-10)

3.3.1.2.2. Fiilden Türemiş Adlar

(Alm. *Nomen Deverbativum, deverbales Substantiv*; Fr. *nom déverbal*; İng. *deverbal noun*; Osm. *filden müştak ism*):

Tuhfe-i Hüsâmî’de fiilden türemiş adlara pek rastlanmaz. Bu türemiş adlar “yazı” ve “tolu” kelimelerinde gerçek ad, diğer türemiş sözcükler de ise, birer ad soylu sözcük olarak kabul edilen mastar görevinde kullanılmışlardır.

I (-ı,-i,-u,-ü)

yaz -ı (16a/15)

tol-u (6a-14)

-iş

söy+le-y-iş (6a/3)

yüri+y-iş (6a/3)

¹ Hamza, ZÜLFİKAR, Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları, TDK, Ankara, 1991, s.108

² ZÜLFİKAR, age. s.108

³ ZÜLFİKAR, age. s.111-112

-mAk

di-mek	(16b/2)
eyle-mek	(15a/8)
ol-mağ ₊	(16a/8)
bul-mağ ₊	(16a/8)
ezber ₊ le- meğ ₊	(8b/13)

Tuhfe-i Hüsâmî'de birleşik ada tesadüf edilmemiştir.

3.3.2. Ad İşletme (Durum Gösterme) Ekleri

(Alm. *Kasus Endungen, suffixe des Kasus*; Fr. *suffixes de cas*; İng. *case endings*; Osm. *ahvâl-i ism*):

Bilindiği gibi cümlede adlar ile adlar arasında veya adlar ile fiiller arasında geçici ilişkiler kuran ekler *işletme ekleridir*.¹ Tuhfe-i Hüsâmî'de biz *işletme eklerini* bu bağlamda çokluk ekleri, iyelik ekleri, durum ekleri üst başlıkları altında değerlendireceğiz.

3.3.2.1. Çokluk Eki

(Alm. *Pluralendung, Pluralsuffix, Pluralzeichen*; Fr. *désinence du pluriel, suffixe du pluriel*; İng. *plural ending*; Osm. *cemi lâhikası*):

İsim işletme eklerinden çok çokluk ekinin Eski Türkçede görülen değişik biçimleri, Eski Anadolu Türkçesinde işlek bir biçimde + lAr biçimiyle gelmiştir.² EAT'den Osmanlı Türkçesine geçiş özelliği taşıyan Tuhfe-i Hüsâmî'de de çokluk eki *işlek bir biçimde* kullanılmıştır.

ahır+lar+	(1b/14)	isim+ler	(15b/7)
°alim+ler	(1a/3)	lafız+lar	(6a/10)
ata+lar	(16b/14)	masdar+lar	(2a/14)
baki+ ler+	(4b/13)	mazi+ler+	(5b/8)
bu+lar+	(2b/11)	misal+ler+	(2a/3)
bu+n+lar+	(6a/3)	müfred+ler+	(10a/10)
göz+ler+	(6b/13)	söz+ler+	(6b/8)

3.3.2.2. Adlarda İyelik (Sahiplik) ve Aitlik :

İyelik Ekleri

(Alm. *Possesivsuffix*; Fr. *Suffixe possessif*; İng. *possesive suffix*; Osm. *Lâhika-i mülkiyet*):

Adlardaki işletme eklerinden biri de iyelik ekleridir. Bu ekler, adın karşıladığı nesnenin kime veya neye ait olduğunu bildiren, sahiplik gösteren ve adlar ile adlar arasında bağlantı kuran eklerdir.³ Eski Anadolu Türkçesindeki iyelik eklerinin Türkiye

¹ KORKMAZ, age. s.256

² ŞAHİN, age. s.45

³ KORKMAZ, age. s.259

Türkçesinden tek farkı, düzlük ve yuvarlaklık uyumunun o dönemde henüz yerleşmemesi nedeniyle ünlülerde görülür¹. Tuhfe-i Hüsâmî'de de dudak uyumu tamamlanmamıştır. Bu yönüyle Tuhfe-i Hüsâmî, Eski Anadolu Türkçesiyle aynılık gösterir, fakat sözcüklerin dudak uyumuna girdiği kullanımlar da vardır. Tuhfe-i Hüsâmî'de, ayrıca çokluk birinci ve ikinci işletme biçimleri gözlenmemiştir.

<u>Teklik</u>		<u>Çokluk</u>	
1. Kişi	+ (U)m, +(I)m	-	
2. Kişi	+ (I)η	-	
3. Kişi	+(s)I, +(s)U	lArI	
habib + (i)m		(2b/3)	
habib + (ü)m		(10a/6), (16a/3)	
söz + ler +(ü)m ²		(6a/8)	
dal +(i)η		(4a/6)	
su'al+(i)η		(10b/13)	
ağ±z + ı	(2b/14)	Ğıs±m+ı	(5b/13)
ahır + ı	(15/a7)	kim+i	(1b/11)
bir+i +si	(2a/15)	laf±z+ı	(11b/3)
bir+i+ ³	(10a/15)	ma ^c lum+ı	(11b/4)
cem ^c +i	(10b/12)	ma ^c ni+si+	(16b/4)
dahı+sı	(6b/6)	ma ^z abl+i+	(6a/15)
dâl+i	(7a/14)	meçhul+i+	(8a/2)
eh±l+i	(3b/11)	mef ^c ul+i	(5b/9)
elvân+i+	(15b/6)	mi ^z dâr+i+	(15b/7)
evvel+i+	(14a/5)	misal+i+	(7a/14)
göz+ü+	(2b/1)	müfred+i	(9b/7)
iki+si	(6b/8)	müsta ^z abil+i	(6b/2)
işti ^z â ^z +ı	(3b/9)	nev ^c +i	(11a/2)
ahır+ları	(1b/14)		
bâki+leri	(4b/13)		
göz+leri	(6b/13)*		

¹ ŞAHİN, age. s.45

² Kendisine asli bir çokluk alameti olan isme katılan iyelik ekleri. –Bilindiği üzere bir isimde hem çokluk eki, hem de iyelik eki hep birlikte bulunacağı zaman, çokluk eki iyelik ekinden önce bulunur. (DENY, age. s.165)

³ Kendisinden sonra başka bir durum eki aldığı için + işareti kullanılmıştır.

3.3.2.3. Durum Gösterme Ekleri

(Alm. *Kasus Endungen, Suffixe des Kasus*; Fr. *suffixes de cas*; İng. *case endings*; Osm. *ahvâl isim*):

Tuhfe-i Hüsâmî'de adların durum gösterme ekleri şematik bir biçimde şöyledir:

Durumlar	Ekler
Yalın Durum/Belirsiz Hal	
İlgi Durum	+İŋ, +Uŋ, / +nİŋ, +nUŋ, +nUn
Yükleme Durum	+I, +(y)I, +ŋ, +nı
Yönelme Durum	+A, +yA,
Bulunma Durum	+dA
Ayrılma Durum	+dAn, +dA
Eşitlik Durum	+CA
Yön Durumu	+ra

3.3.2.3.1. Yalın Durum

(Alm. *Nominativ*; Fr. *nominatif*; İng. *nominative*; Osm. *mücerret hâl, hâl-i mücerret*):

Bir ismin eksiz tabanı, hem yalın hâl, hem de belirsiz hâl olarak ifade bulur.¹ Yalın durum, adın cümlede anlam ilişkisi yönünden başka bir kelimeye bağlı olmayan yalın durumudur.² Türk kelâmında bir isim, hiçbir hâliyet (hâl) sonucu almadan da görülebilir ki aşağıdaki durum böyledir:³

toğrı	(16b/14)
iş	(11a/12)
yok	(2b/7)
tek	(6b/7)
hal	(3a/7)*

3.3.2.3.2. İlgi Durumu

(Alm. *Genetiv*, Fr. *genitif*; İng. *genitive*; Osm. *müzâfun iley*)

+İŋ, +Uŋ, / +nİŋ, +nUŋ, +nUn:

İlgi durumu eklendiği ad ile başka bir ad arasında sahiplik, ilgi bağı kurma durumudur. İlgi durumunu öteki ad çekimi eklerinden ayıran tarafı, adı fiile bağlayan bir ek olmamasıdır.⁴ Başka bir mefhumun kendi mefhumuna ait olduğunu bildiren **kelime:(-in lenik)**⁵ Tuhfe-i Hüsâmî'de ilgi durum eki genelde Farsça kuralları belirlemek için verilen Arapça okunuşlu harflere, bazı zamirlere, iki özel ada, başka ad ve terimlere gelmiştir.

¹ A.Von, GABAİN, Eski Türkçenin Grameri, TDK, Ankara, 2000, s.63

² KORKMAZ, ege. s.267

³ DENY, age. s.171

⁴ KORKMAZ, age. s.268

⁵ DENY, age. s.172

a+nuŋ	(1a/11)	is±m +üŋ	(15a/10)
a+nıŋ	(4a/5)	iştikak+ı+nuŋ	(1b/4)
bende+ nüŋ	(11b/11)	ko+nuŋ	(13a/10)
bu+nuŋ	(16a/15)	masdar+uŋ	(2a/15)
bu+lar+ıŋ	(2b/11)	mâzi+niŋ	(5b/7)
bu+n+lar+ıŋ	(7b/12)	mâzi+nüŋ	(16a/4)
dal+iŋ	(2a/2)	muzaf+iŋ	(15a/5)
dal+üŋ	(3b/11)	müfred+iŋ	(7a/14)
fa ^ç l+iŋ	(6b/4)	müfred+üŋ	(6b/15)
fa ^ç l+üŋ	(12b/2)	nesne+niŋ	(15b/6)
göŋ±l+üŋ	(1b/11)	Nizâmî+nüŋ	(13a/1)
ha ^v ce+nüŋ	(11b/10)	nun+nuŋ	(1b/5)
harf+iŋ	(2a/15)	o+nuŋ	(2a/15)
he+nüŋ	(2b/3)	sâki+nün	(12b/4)
Hüsâmî+nüŋ	(13a/1)	sıfat+uŋ	(9b/7)
is±m+iŋ	(10b/10)	zinde+nüŋ	(12b/4)

EAT'deki ünlü yuvarlaklaşmaları ya da dudak uyumunun olmamasıyla ilgili örnekleri, Tuhfe-i Hüsâmî'de yukarıdaki ilgi durum eki almış kelimelerde görmekle beraber uyuma giren örnekler de vardır. Tuhfe-i Hüsâmî, bu yönüyle de Eski Anadolu Türkçesinden Osmanlı Türkçesine geçiş devresini teşkil eder.

3.3.2.3.3.Yükleme Durum

(Alm.*Akkusativ*; Fr. *accusatif*, İng. *accusative*; Osm. *Mef'ûlin bih*)

+I, +(y)I, +ŋ, +nı:

Yükleme durumu, geçişli fiil taşıyan bir cümlede, fiilin etkisi altında kalan adın içinde bulunduğu durumdur.¹ Fiili yüklenen **kelime**: (-i lenik)². **Eski Türkçenin Grameri**'nde Gabain, yükleme durumunu "+g, +Ig, +Ug (<tâŋri+g, ayığ+ ıg, âzük+üg vb.) biçiminde, aynı zamanda zamirli çekimden gelen +nı,+ni, de (<kalıktakı+nı, ayalar+nı vb.) vardır."³ diye belirtmiş. Necmettin Hacıeminoğlu, **Karahanlı Türkçesi Grameri**'nde, "yükleme hali :-ğ/-g;; -n; -n ı/-ni(<arıklık+nı, dünya+g ,yüz+ni vb.) bu hal, cümle içerisinde o ismi cümlelerin nesnesi yapar".⁴ der.Yine 13. ve 14. Harezmi yazı dilinin ve Çağatayca'nın dil hususiyetlerini taşıyan **Hüsrev-i Şirin'in Dil Hususiyetleri** kitabında Hacıeminoğlu, yükleme durumu hakkında şöyle der: "Yükleme hâli eki, üçüncü teklik ve çokluk şahıs iyelik eki almış kelimeler müstesna türkçe sözlerde, yabancı asıllı kelimelerde, yalın veya ek almış şekillerde daima -ni, -ni (kılıksızlık+nı, altun+nı, kızlar+nı, kişi+ni vb.) dir. Üçüncü teklik ve çokluk şahıs iyelik eki almış sözlerin yükleme hali için iki ek görünmektedir. Birincisi -n ekidir (kılıcı+n, özi+n, kolı+n, usı+n vb.) ve çoğunluğu teşkil etmektedir. İkincisi -nı, -ni (kulı+nı, ilgi+ni vb.) olup, birinciye göre dörtte bir nisbetindedir."⁵ Mecdut Mansuroğlu, "Eski Osmanlıca" adlı makalesinde EAT'nin dil özellikleri

¹ KORKMAZ, age., s.277

² DENY, age. s.172

³ GABAİN, ege. s.64

⁴ Necmettin, HACIEMİNOĞLU, Karahanlı Türkçesi Grameri, Ankara, TDK, 2003, s.29

⁵ Necmettin, HACIEMİNOĞLU, Kutb'un Hüsrev ü Şirin'i ve Dil Hususiyetleri, TDK, Ankara, 2000 s.52

anlatılırken yükleme durum eki için şöyle demektedir: “Alışılmış *-ı / -i* yükleme hal ekinin yanında yer yer *-nı / -ni* eki de tevsik edilmiştir:(*ŽŪri-ni* “huriyi”, *SV II 159, sagrak-nı* “kadehi” *ŞH IV 2,*”¹ Eski Türkçedeki +(I)g belirtme durum ekinden g sesinin düşmesi sonucunda karşımıza çıkan +(y)I eki hem isimlere, hem iyelik eki almış isimlere, hem de zamirlere getirilen belirtme durum eki olarak kullanılır.² Tuhfe-i Hüsâmî’de yükleme durum eki çoğunlukla üçüncü teklik iyelik eki ve zamir *n*’sinden sonra isimlerde ve zamirlerde /+ı/ ve /+i/’li biçimde kullanılmıştır. Eserde, yükleme durum eki, Farsça dilbilgisi belirlenirken kullanılan Arapça yazımlı harflerden, yabancı kökenli kelimelerden ve kavait terimlerinden sonra +I, +(y)I biçiminde, Ayrıca birçok yerde /+ı/ , /+n/ ve bir yerde /+nı/ biçiminde karşımıza çıkmıştır.

3.3.2.3.3.1. Tuhfe-i Hüsâmî’de ir Arapça Harfin Okunuşundan Sonra Gelen +nı:

Nun+nı (1b/7)*

3.3.2.3.3.2. Tuhfe-i Hüsâmî’de Arapça Okunuşuna Göre, Harflere Eklenmiş Biçimde, Karşımıza Çıkan Yükleme Durum Ekleri:

ba+(y)ı (3b/3)
dal+ı (6b/10)
elif+i (2a/5)
elif+i+n+i (11a/9)
fe+(y)i (3a/6)
ha+(y)ı (2b/5)
sin+i (2b/15)
şın+ı (2b/8)
nun+ı (1b/6)
te+(y)i (2b/3)
vav+ı (2a/2)
ya+(y)ı (2a/5)

3.3.2.3.3.3. Yabancı Kökenli Kelimelerde ve Kavait Terimlerinde Karşımıza Çıkan Yükleme Durum Ekleri:

âhır+ı	(4b/15)	ma ^c nâ+(y)ı	(6a/10)
âhır+ı+n+ı ³	(15a/5)	ma ^c nâ+(y)ı	(6a/10)
bâkî+si+n+i	(4b/13)	masdar+ı	(5b/15)
cem ^c +i	(7b/12)	mâzi+(y)i	(4b/10)
cevab+ı	(12a/4)	meçhûl+i+n+i	(8a/8)
eh+l+i	(2b/4)	mef ^c ûl+i+n+i	(5a/7)
elvân+i+n+i	(15b/6)	mikdar+i+n+i	(15b/6)
fâ ^c il+i	(5a/16)	misâl+i+n+i	(6a/10)
fa ^c l+i	(4b/8)	misâl+i	(6a/6)
gâ ^c ib+i	(7a/13)	mužhâtab+ı	(6b/15)
Hüsâm+ı	(4a/14)	muzâf+ı	(5a/10)
is±m-i mef ^c ûl+ı	(10a/2)	sıfât+ı	(5a/13)
kıyas+ı	(1b/12)	târîk ^z +ı	(1b/10)

¹ Mehmet, AKALIN,Tarihi Türk Şiveleri, TKAE, Ankara, 1998, s.259

² ŞAHİN, age. s.47

³ Bu kelime de ve buna benzeyen diğer kelimelerde +I+n+I kullanımlarında yükleme durum eki iyelik ekinden sonra gelen ikinci /+I/ dir. Bu yüzden yükleme durum eklerini belirtmek için kalın puntayla imledik.

laf+z+ı	(3a/12)	tasğır+ı+n+ı	(11b/10)
mâzabl+i+n+i	(2a/10)	ziyâde+(y)i	(4b/10)

3.3.2.3.3.4. Tuhfe-i Hüsâmî’de Üçüncü Tekil İyelik Ekinden Sonra +η ve +n Olarak Karşımıza Çıkan Yükleme Durum Ekleri:

âhır+ı+n	(11b/7)
bir+i+n	(10a/15)
dal+ü+η	(7a/11)
fark+ı+η	(4a/4)
göz+ü+η	(2b/1)
harf_i âhır+ı+n	(5b/7)
hata+sı+n	(2b/10)
laf±z+ı+n	(11a/6)
misâl+i+n	(9b/7)
nehy-i hazır+ı+η	(4b/4)
tarık+ı+n	(5a/14)

Tuhfe-i Hüsâmî’deki zamirlere gelmiş yükleme durum eklerini zamirler bahsinde belirteceğiz.

3.3.2.3.4.Yönelme Durumu

(Alm.*Dativ*; Fr.*datif*; İng. *dative* ; Osm. *Mef’ülün* ileyh)

+a / +e:

Yönelme durumu, kelime gruplarında ve cümlelerde fiildeki hareketin yöneldiği adın içinde bulunduğu durumdur. Dolayısıyla fiildeki hareket yönelme durumundaki ada doğrudur. Bu durum +(y)A (<ET +ka, +(y)A ekiyle²⁰⁶ karşılanır.¹ Eski Türkçe dediğimiz Orhun Türkçesi ve Eski Uygurcada yönelme hali +ke, +ka dır. Karahanlı Türkçesinde +ke/+ka, +ge/+ga, +e/+a dır. Harezmi ve Çağatay Türkçelerinde genellikle +ge/+ga dır. Fuat Bozkurt, Eski Anadolu Türkçesinde kullanılan yönelme durumu için şöyle der: “ yönelme durumu -a/-e, -ya/-ye ile karşılanır. Seyrek olarak da -ga/ -ge biçimi ile karşılaşırız. Alur-ga, ‘alırda’, biz-ge ‘bize’ ”² Tuhfe-i Hüsâmî’de ise yönelme durum eki +A +(y)A olarak karşımıza çıkar.

3.3.2.3.4.1. Tuhfe-i Hüsâmî’de Harflere Gelen Yönelme Durum Ekleri:

be + (y)e	(3a/4)	nun +a	(3a/3)
dâl + a	(12b/14)	re+(y)e	(6a/1)
el±f+e	(5a/15)	sin+e	(2b/5)
elif + e	(5b/2)	şın +a	(6a/5)
he + (y)	15b/4)	tâ+(y)a	(12b/1)
kef +e	(11b/12)	ye+(y)e	(15a/4)
lam + a	(3a/2)	ze+(y)e	(2b/3)
mim + e	(7b/7)		

¹ KORKMAZ, age. s.280

² BOZKURT, age.s.249

3.3.2.3.4.2. Tuhfe-i Hüsâmî’de Diğer Kelimelere Gelen Yönelme Durum Ekleri:

eh+l +i +n + e	(2b/13)
Ĥis±m +a	(1a/1)

3.3.2.3.4.3. Tuhfe-i Hüsâmî’de Mastarlardan Sonra Gelen Yönelme Ekleri:

bulmağ+a	(16a-8)
olmağ+a	(16a/8)

3.3.2.3.4.4. Tuhfe-i Hüsâmî’de İki Adlaşmış Sıfat-Fiillerden Sonra Gelen Yönelme Ekleri:

olduğ+i+n+a	(2a-5)
yaz – ma –dık + ları+n+a	(13a/4)

3.3.2.3.4.5. Tuhfe-i Hüsâmî’de Yön Bildiren Adlardan Sonra Gelen Yönelme Ekleri:

âhır +i +n+ a	(14a/10)
alt + i +n + a	(5a/3)
evvel+i+n+e	(11b/15)
orta +sı +n+a	(14b/11)
mâ ^c bad+i+n+e	(5b/7)
mâ ^c da+sı+n+a	(1a/6)
mâkabl+i+n+e	(4a/6)
üst+i+n+e	(5a/10)
yan + a	(16b/2)

3.3.2.3.4.6. Tuhfe-i Hüsâmî’de Adlaşmış Renk Sıfatlarına Gelen Yönelme Ekleri:

ağ + i + n + a	(15b/10)
Ĥara+sı+n+a	(15b/10)

3.3.2.3.4.7. Tuhfe-i Hüsâmî’de Kavâit Terimlerine Gelen Yönelme Ekleri:

harf+ e	(2a/2)	ma ^c nâ+(y)	13a/13)
hazf +i+n+a	(2a/7)	mechûl+i+n+e	(4b/11)
fa ^c l+e	(1a/1)	mef ^c ûl+i+n+e	(5a/6)
fâ ^c il+ e	(5a/7)	menfî+(y)e	(1b/7)
is±m +e	(1a/1)	misâl+i+n+e	(10b/11)
izâfet +e	(15/15)	tasgir+i+n+e	(11b/8)
ma ^c na +sı+n+a	(12a/14)		

3.3.2.3.5. Bulunma Durumu

(Alm. *Lokativ*; Fr. *locatif*; İng. *locative*; Osm. *mef'ûlün fih*)

+da/ +de:

+DA ile karşılanan bulunma durumu, genellikle fiildeki oluş ve kılışın yerini bildiren ad durumudur.¹Eski Türkçeden bu yana Türk dilinin tarihi seyrinde değişiklik göstermeden gelen bulunma durum eki Eski Anadolu Türkçesinde de +DA biçiminde kullanılmıştır.² Tuhfe-i Hüsâmî'de bulunma durumu, *tarihi seyrinden* bir sapma göstermeden yabancı kökenli kelimelerden ve kavâit terimlerinden sonra, kelimeye yalın halinden, ya da iyelik ekleri ve zamir n'sinden sonra eklenir. Yükleme ve yönelme durum ekleri yukarıda verdiğimiz örneklere harflere gelmişti. Fakat bulunma durum eki harflere eklenmemiştir. Zamirlere gelen bulunma durum eklerini zamirler bahsinde değerlendireceğiz. Tuhfe-i Hüsâmî'de bu kelime ünsüz uyumuna girmemiştir.

3.3.2.3.5. 1. Tuhfe-i Hüsâmî'de Yön Bildiren Adlardan Sonra Gelen Bulunma Durum Ekleri:

ânır + ı + n + da	(14a/3)
ara + sı + n + da	(14a/2)
evvel + i + n + de	(14a/15)
müstakbel + i + n + de	(3a/4)
orta + sı + n + da	(13b/14)

3.3.2.3.5.2. Tuhfe-i Hüsâmî'deki Terimlerden Sonra Gelen Bulunma Durum Ekleri:

Arap dil + i + n + de	(14b/6)
bey ± t + de	(13a/6)*
da ^c ved + de	(4a/8)
emir + de	(4b/11)
em ± r + i + n + de	(3b/14)
Farsi + de	(12b/9)
fa ^c l-i mâzi + de	(11b/1)
is ± m-i fâ ^c il + de	(10b/9)
is ± m-i masdar + da	(6a/5)
is ± m-i zaman + da	(11a/8)
isti ^c mal + de	(13a/6)
kafiye + de	(13a/6)
lûgat-ı farsî + de	(6b/8)
mahal + de	(4b/8)
masdar + ı + n + da	(2b/11)
ma ^c tuf + da	(14b/15)
meçhûl + ü + n + de	(4b/12)
misâl + i + n + de	(6b/14)

¹ KORKMAZ, age. s.289

² ŞAHİN, age. s.48

muzari ^c +de	(2a/8)
nehy+de	(4b/11)
şı ^c r +de	(13a/6)
ta ^c diye+si+n+de	(6b/2)

3.3.2.3.5.3. Tuhfe-i Hüsâmî'deki Farsça Sözcüklerden Sonra Gelen Bulunma Durum Ekleri:

binâ + da	(9b/8)
dânâ + da	(9b/8)

3.3.2.3.5.4. Tuhfe-i Hüsâmî'de Diğer Adlardan Sonra Gelen Bulunma Durum Ekleri:

^c alem + de	(16b/14)
ev + de	(12a/13)
kitab +ı +n + da	(13a/4)
ma ^z am + ı + n+ da	(5a/7)
mecel +de	(4a/2)
tayr +ı+n+da	(4a/2)
yaş+ı+n+da	(16b/15)
yer+de	(4a/5)

3.3.2.3.6.Çıkma Durumu

(Alm. *Ablativ*, Fr. *ablatif*, İng. *ablative*, Osm. *den 'li mef'ûl*, *mef'ûlün anı*)

+dan/ +den:

+Dan ekiyle karşılanan çıkma durumu, kelime gruplarında ve cümlede fiilin gösterdiği oluş ve kılışın kendisinden uzaklaştığını göstermek için kullanılan ad durumudur.¹

Eski Türkçede +DIn, nadiren +tan vs. Kitabelerde bu şekil ^zand(ı)n (I E 23) “nereden” ve taşd(ı)n +d(ı)n (R S₄) “dınarıdan” a kadar gelir.²

Karahanlı Türkçesinde, Eski Türkçedeki ayrılma ekiyle paralellik gösterir.³ Harezmi ve Çağatay Türkçesinde de +DIn; +DU_n şekliyledir. Eski Anadolu Türkçesinde ise *çıkma durumu genellikle –dan/ -den eki ile karşılanır.*⁴

Çıkma Durumu Tuhfe-i Hüsâmî'de, +DAn biçimiyle karşılanır. Ayrıca ayrılma hali eki, Eski Türkçeyi takiben devre metinlerinde ve lehçelerde, yer, zaman v.b. kelimeler yanında, zaman zarfları meydana getirecek şekilde kaynaşmaya uğramıştır. Kasg. ve Kutadgu Bilig'de Öndün ‘önce’.ayrılma hal ekiyle kaynaşmış kelimeler

¹ KORKMAZ, age. s.300

² GABAİN, age. s.64

³ Necmettin, HACIEMİNOĞLU, Karahanlı Türkçesi Grameri, TDK, Ankara, 2003 s.30

⁴ BOSKURT, age. s.249

arasında tarz ve sebep zarfı olanlar da vardır.¹ Buna benzer zarf yapımında karşılaştığımız +dAn ekiyle ilgili kalıplaşmalar Tuhfe-i Hüsâmî’de gözlenmiştir.

3.3.2.3.6.1. Zarf-Fiil Yapımında Karşımıza Çıkan Kalıplaşma:

Ol-ma-(dığ+ı+n+dan) (13a/5)

3.3.2.3.6.2. Birleşik Zarf Yapımında Karşılanan Kalıplaşma:

Su^cal+den sonra (12a/4)

3.3.2.3.6.3. Ayrılma Ekiyle Kaynaşmış sebep Zarfı:

a +n +dan ötri (13a/7)

3.3.2.3.6.4. Tuhfe-i Hüsâmî’de Diğer Kelimelerle Karşılanan Çıkma Durum Ekleri:

Âhır+ı+n+dan	(1b/6)	lafız+lar+dan	(6a/10)
Can-ı dil+den	(16a/11)	masdar+dan	(1b/4)
Hâl-i mâzi+den	(16a/4)	muzari ^c +den	(4b/15)
Fi’il+den	(4b/8)	vücûd+ı+n+dan	(11a/15)
Lügat+ı+n+dan	(4b/9)	zûl ^c ukul+dan	(13b/10)

3.3.2.3.7. Eşitlik Durumu

(Alm. *Kasus Aquativus*; Fr. *eguatif*; İng. *equative case*; Osm. *musavat hâli*)

+ce:

Eşitlik durumu, eklendiği adla fiil veya cümlelerin başka bir ögesi arasında karşılaştırmaya dayanan birbirinden farklı niteliklerde eşitlik ilkesi kurma durumudur. Bu durumun eki +çA’dır.

Eski Türkçede çok işlek olan +çA eki; Eski Anadolu Türkçesi yoluyla, günümüze uzanan gelişmesinde, hem tonlu, hem tonsuz biçimler olarak +CA’ya dönüşmüştür.²

Tuhfe-i Hüsâmî’de bu ek +ce olarak karşılanır.

3.3.2.3.7.1. Ad Soylu Sözcüğe Eklenip, Fiildeki Oluş ve Kılışa Benzerlik, Gibilik ve Yakınlık Anlamı Katan +ce:

böyle +ce (9b/12)

3.3.2.3.7.2. Azlık Çokluk Zarflarında Eşitlik Ölçüsü, Derecesi Bildiren +ce:

pek+ce (2a/10)

3.3.2.3.7.3. Soru Kelimesine Gelen “Miktarda Çokluk ve Abartma İfadesi” Veren +ce

ni +ce (6b/4)

¹ Zeynep, KORKMAZ, Türkçede Eklerin Kullanılış Şekilleri ve Ek Kalıplaşması Olayları, TDK, Ankara 2000, s.16-17

² KORKMAZ, age. s.324

3.3.2.3.8. Yön Gösterme Eki

(Alm. *Direktivus, Direktiv Endung*; Fr. *suffixe directif*; İng. *directive suffix*)

+ra, +rİ:

Eski Türkçenin Gremeri'nde Gabain, “ ‘diğer Yer ve Zaman Belirleyicileri’ başlığı altında: “taş+ra ‘dışarı’ (ä)b(i)m+rü ‘evime’ gibi çok nadir kuruluşlar *ra veya *ru’yü yön eki olarak göstermeye yetmezler”¹ demiştir. Fakat M. Mansuroğlu “**Eski Osmanlıca**” adlı makalesinde, madde başı olarak yön gösterme ekini, ‘*Yön Hali*’ olarak belirtmiş ve şöyle devam etmiş: “-ra/- re yön ekinin çok güzel kullanılışlarına rastlamak mümkündür: Daşra, taşra “dışarı” SV XXVIII 2,SN 306:12, AO 13;KB 34:4, QV 121 AP 38, gitdi yolıra ‘yoluna gitti’ YZ 21:2, dâpârâ ‘tepeye’ SN 297:9, göksirâ ‘göğsüne’ KD § 7:3 **Ol Bâği ol dâñlü yüzirâ, gözirâ ve boğazıra ve karnıra dürtârdi**, kim öldürdi “öldürdüğü beyin yüzüne, gözüne ve boğazına ve karnına dürtürdi.” OV 65.”².Tuhfe-i Hüsâmî’de bizim vereceğimiz örneklerdeki yön durum ekleri kalıplaşmış durumdadırlar.

+rA

soñ + ra³ (12a/4)
üz+re+dür (10a-3)

+rİ

beri* (5b/14)
toğrı (16b/14)

¹ GABAİN, age. s.64

² AKALIN, age. s.260

3.3.3. Ad Tamlaması

(Alm. *Genetiv Konstruktion*; Fr. *Rappurt prossesif*; İng. *possesive construction*; Osm. *Terkib-i İzafî*):

Bir ad başka bir adla ilgi durum eki alarak veya almadan bir anlam bağı oluşturduğunda, *ad tamlaması* dediğimiz kelime grubu ortaya çıkar. Burada birinci ad tamlayan, ikinci ad tamlanan niteliğindedir. Arada ilgi durum ekinin kullanılıp kullanılmamasına veya tamlayanın da bir ad tamlaması olup olmamasına göre ad tamlamaları; **1.** Belirtili ad tamlaması, **2.** Belirtisiz ad tamlaması, **3.** Zincirleme ad tamlaması olmak üzere üç gruba ayrılır.¹ Tuhfe-i Hüsâmî'nin kelime kadrosunda ad tamlamalarının üç grubu da belirlenmiştir. Fakat tamlamaya giren kelimelerin birçoğunun Osmanlı Türkçesi kavâit terimi olması ve yer yer izafet terkiplerinin de tamlayan durumunda karşımıza çıkması, kullanılan Öztürkçe isim kadrosunun azlığı açısından üzücüdür. Yine de 16.yüzyılda ortaya konmuş bu eserde, kullanılan izafet terkiplerine nazaran Türkiye Türkçesinde şu anda kullanılan ad tamlama biçimlerinin Tuhfe-i Hüsâmî'de ezici çoğunlukta kullanılması, 16.yüzyıl Türkçesinin sadeliği açısından sevindirici bir durumdur.

3.3.3.1. Belirtili Ad Tamlaması

(Alm. *Genetivkonstruktion*; Fr. *konstruktion génétive*; İng. *genetival konstruktion*, Osm. *Tayinli izafet*):

Tamlayan ve tamlananın ek aldığı tamlamadır. Tamlayan ilgi durum eki, tamlanan ise üçüncü tekil kişi eki alır. Tuhfe-i Hüsâmî, manzum bir eser olduğundan vezin gereği tamlayan ile tamlananın yer değiştirdiği gözlenmiştir. Tuhfe-i Hüsâmî'de tamlayan olan kelimeler isimler, adlaşmış sayı sıfatları, zamirler, kavâit terimleri, Farsça kelimeler ve harflerden müteşekkildir.

3.3.3.1.1. Tamlayan ile Tamlananın Yer Değiştirmedeği Belirtili Ad Tamlamaları:

anuñ cem ^c i	(10b/10)	ikisinüñ arası	(14a/2)
anuñ makabli	(1b/15)	ismün ahır	(10b/5)
anuñ misali	(1b/8)	masdaruñ cem ^c i	(10a/5)
bendeniñ tasgiri	(11b/11)	mazinüñ meçhuli	(8a/2)
bunuñ ma ^c nası	(16a/15)	müfredüñ âhır	(6b/15)
daliñ makabli	(11a/15)	nesneniñ mi ^z dârını	(15b/6)
gön [±] lün ziyası	(1b/11)	nesneniñ elvanını	(15b/6)
ha ^v cenüñ tasgiri	(1b/10)	sıfatuñ müfredi	(9b/7)
harfiñ birisi	(2a/15)	zendenüñ tasgiri	(11b/11)

¹KORKMAZ, age. s.270

3.3.3.1.2. Vezin Gereği Tamlayan ile Tamlananın Yer Değiştirdiği Belirtili Ad Tamlamaları:

a ^c ceci ismüñ	(12b/7)
mâkablî anuñ	(3b/11)
mâ ^c nası anuñ	(11a/14)
mef ^c ûlî anuñ	(5b/9)
misalî konuñ	(13a/10)

3.3.3.2. Belirtisiz Ad Tamlaması

(Alm. *verkürzter Genetiv*; Fr. *rapport d'annexion*; İng. *shortened genetical construction*; Osm. *tayinsiz izafet*)

Tamlayanın ek almadığı, tamlananın üçüncü teklik iyelik eki aldığı ad tamlamasıdır. Tuhfe-i Hüsâmî'de tamlayan olan kelimeler, çoğunlukla kavâit terimlerinden, Farsça örnekleme kelimelerinden ve birkaç Arapça kökenli Osmanlı Türkçesine girmiş kelimedenden müteşekkildir.

3.3.3.2.1. Tamlayan ve Tamlananı Tek Kelimedden Oluşan Belirtisiz Ad tamlamaları:

âdedan ahırî	(14a/10)	meçhul misâli	(9a/14)
Arap dili	(14b/6)	mevsuf ortası	(13b/13)
hata ehli	(2b/7)	muzâri ^c sıgası	(4a/1)
geda cem ^c i	(10b/12)	muzari ^c evveli	(4b/5)
illet ortası	(13b/14)	müheyya ma ^c nisi	(16a/6)
isim âhırî	(11a/4)	niyâ cem ^c i	(10b/12)
kelime evveli	(14a/5)	serâ cem ^c i	(10b/12)
kelime âhırî	(14a/13)	şükür ma ^c nası	(12a/14)
masâdir âhırî	(16a/6)	yâr cem ^c i	(10b/2)

3.3.3.2.2. Tamlayanı “ve” “ile” Bağlaçlarıyla İki Kelimedden Oluşan Belirtisiz Ad Tamlamaları:

dânâ ve binâ cem ^c i	(10b/14)
fâ ^c il ve mefûl ahırî	(15b/4)
mügayya ile gayet ortası	(13b/15)

3.3.3.3.Zincirleme Ad Tamlaması

(Osm. *zincirleme izafet, tetâbu-ı izafet*)

Tamlayanı ve tamlananı isim tamlaması olan, iç içe girmiş bir isim tamlamasıdır. Tamlayan ve tamlanan vezin gereği yer değiştirebiliyor. Tuhfe-i Hüsâmî'de geçen zincirleme isim tamlamalarını şöyle sıralayabiliriz:

3.3.3.3.1. Tamlayanı Terkibi İzâfet Olan Zincirleme Ad Tamlamaları:

ya-yı nisbet âhır	(16a/3)
ism-i müfred âhır	(10a/15)
âhır fa ^c l-i mazinüj	(16a/4) ¹

3.3.3.3.2. İki Tamlayanının, Bir Tamlanana Bağlandığı Zincirleme Ad Tamlaması:

ismün dahı fa ^c lün âhır	(12b/2)
-------------------------------------	---------

3.3.3.3.3. Bir Tamlayanın İki Tamlanana Bağlandığı Zincirleme Ad Tamlaması:

gözün karası ağı	(15b/10)
------------------	----------

3.3.3.3.4. İç İçe Girmiş Zincirleme Ad Tamlaması:

lâzım-ı masdârün müsta ^z belinin âhır	(6a/15)
--	---------

3.3.4.Fiiller

(Alm. *Verbum, Zeitwort*; Fr. *verbe*; İng. *verb*; Osm. *fil*)

Şekil bilgisinin addan sonra en önemli ögesi olan fiiller, iş ve hareket bildiren önemli sözlere dir. Fiiller, karşıladıkları hareketler ile zaman, mekân kapsamı içinde, soyut ve somut nesne ve kavramlarla ilgili her türlü oluş, kılış, kılını ş ve durumları bildirirler. Fiiller bağımsız değil, bağımlı sözlere dir. Çünkü bunlar tek başlarına kullanılmazlar. Karşıladıkları iş ve hareketler adlar ile olan ilişkileriyle ortaya çıkar.² Tuhfe-i Hüsâmî'de fiiller, diğer kelime türlerine göre büyük bir yer kaplar. Burada Tuhfe-i Hüsâmî'deki fiilleri yapıları bakımından sınıflandırmadan geçireceğiz.

¹ Bu örnek zincirleme ad tamlamasında tamlanan vezin gereği önce gelmiştir.

² KORKMAZ, age. s.527

Yapıları Bakımından Fiiller

3.3.4.1. Basit Fiiller

(Alm. *einfaches Verb*; Fr. *verbe simple*; İng. *simple verb*):

Basit fiiller, kendi içlerinde daha basit anlamlı, ögelere ayrılmayan kök fiillerdir. Ramsted; Türkçe fiillerin iki heceli oldukları görüşünü ortaya atmışsa da bu görüş birçok Türkolog tarafından eleştiriye uğramıştır. Meliorasky, Konanov, Reşadov, Sevortyan vb. dilciler, Türkçe için kökünde tek heceliliğin esas olduğu görüşünü savunmuşlardır.¹ Tuhfe-i Hüsâmî’de tek heceli yapıdaki fiiller çoğunluktadır. Eserde daha basit kök morfemlere ayıramadığımız iki heceli fiiller azınlıktadır. Tuhfe-i Hüsâmî’de basit fiilleri *ses yapıları* bakımından sınıflandıracaktır.

3.3.4.1.1. Ünlü + nsüz yapılarında olanlar:

ac	(2b/1-4)	at-	(13a/7)
al	(2a/5-7)	it-	(11a/15)
ağ-	(13b/13)	ol-	(3a/8) ²

3.3.4.1.2. Ünsüz + ünlü yapılarında olanlar:

di-	(8b/5) ³
de-	(11a/3) ⁴
ko-	(3a/7)

3.3.4.1.3. Ünlü+ünsüz+ünsüz yapılarında olanlar:

eyt-	(8a/8, 8a/10, 12a/5) ⁵
------	-----------------------------------

¹ KORKMAZ, age. s.528

² Tuhfe-i Hüsâmî’de Ol- basit fiili 107 kez çekime girmiştir.

³ Tuhfe-i Hüsâmî’de di- ‘ de’ fiili 72 kez, di’li şekilde çekime girmiş,

⁴ Tuhfe-i Hüsâmî’de de- fiili, 4 kez çekime girmiş. Bunlardan üçü istek kipinde, yardımcı ses (y) alarak, biri de –r geniş zamanda çekime girmiştir.

⁵ Bu fiille alakalı olarak (ARAT,R:R AH’nin notlar kısmında, bkz. 102.S) şöyle der: “ ay- « söylemek, demek »; şekline yalnız ilave parçada tesadüf edilmektedir.(bk.500 ve 558). Kaşgari ayıt- fiilini Oğuzcada «söylemek» ve diğer şivelerde «sormak» manalarına kullanıldığını kaydediyor ki, bundan bu sözün şekilden başka, şiveler arasında mana bakımından da farklı olduğu anlaşılıyor. Bugün ekseriyetle ayt- şeklinde, tek heceli telaffuz edilen bu fiilin bazı şivelerde; bilhassa şimal şivelerinde, umumiyetle incelmış olan **eyt-** şekli kullanılmakla beraber, bunun son devirlere mahsus olduğunu düşünmek ve eski metinlerde, bilhassa konuşma dilinde mahdut sahalarda inhisar eden Anadolu’da yazılmış lan Türkçe eserlerde kalın şekliyle okumak doğru olacaktır”. Biz de bu görüşten yola çıkarak, bu fiili Anadolu sahasının son devirlerinde yazıldığını düşünerek Tuhfe-i Hüsâmî’de **eyt-** fiilini ön ünlülü okuduk.

3.3.4.1.4. Ünsüz+Ünlü+Ünsüz Yapısında Olanlar:

bil-	(13a/6) ¹
bak	(2a/10)
bul-	(7b/6)
çık	(9b/15)
din-	(16a/15)
dön-	(2b/12)
gel-	(16b/10) ²
gör-	(16b/8) ³
kıl-	(11a/6)
sil	(2b/10)
sor	(12a/12)
tur	(8b/2)
yaz	16a/15)

3.3.4.1.5. Dilimizde Bugün Daha Basit Kök Morfemlere Ayrılamayan İki Heceli Yapısında Olanlar:

eşi	(5a/2, 6b/4) ⁴
işi	(15a/4) ⁵
eyle	(4b/8) ⁶
okı	(15a/13) ⁷
ögre	(16a/11) ⁸
söyle	(10b/13) ⁹
ula	(12b/11)
üşe	(16a/8)

¹ Tuhfe-i Hüsâmî'de "bil-" fiili 43 kez çekime girmiştir.

² Tuhfe-i Hüsâmî'de "gel" basit fiili 47 kez çekime girmiştir.

³ Tuhfe-i Hüsâmî'de "gör" basit fiili 13 kez çekime girmiştir.

⁴ ET'de de eşid-, eşit-> bugün "işitmek" Tuhfe-i Hüsâmî'de eşit- kelimesi sadece iki beyitte karşımıza arkaik şeklini korumuş biçimiyle karşımıza çıkar. Büyük ihtimal kök morfemi kullanımdan düşmüş -t- çatı ekiye türetilmiş yansıma bir sözcüktür.

⁵ Tuhfe-i Hüsâmî'de "işit-" fiili 45 kez çekime girmiştir. Bunlardan sadece bir tanesi geniş zamanda çekimlenmiş, diğer 44 işit fiilli emir 2 tekil şahıs çekimlenmiştir ve bu 44 eşit fiilinden sadece (13b/12, 11b/9)<- gil 2.tekil şahıs ekini almıştır.

⁶ ed+le ed > ey d > y değişimiyle türemiş kök adı kullanımdan düşmüş bir fiil.

⁷ ET'de de okı "çağırarak, davet etmek" bkz. OT. > "oku". Tuhfe-i Hüsâmî'de 16 kez kullanılan bu "okı" fiili, geniş zaman eksiz 2. tekil şahıs kullanımında 10 kez çekime girmiştir.

⁸ Bu fiilin kökünün ök- fiili olduğunu biliyoruz. TDES Bkz. s.314. Büyük ihtimalle fiilin yapısı ög-ür+e biçimindedir.

⁹ Söyle-< söyü-le<sö-d-ü-le "söylemek"* Dilimizde söz <sö-z kelimesinin mevcudiyeti bir sö-fiilinin bulunduğunu göstermektedir.(Hacıeminoğlu, TDF. Bkz s.132)

3.3.4.2. Türemiş Fiiller

(Alm. *abgeleitetes Verbum*; Fr. *verbe dérivé*; İng. *derived*; Osm. *müştak fiil*)

Türemiş fiiller, Türkçede bilindiği üzere ad ya da fiil köklerine çeşitli türetme ekleri getirilerek iki şekilde yapılır. Tuhfe-i Hüsâmî’de türemiş fiilleri, addan türemiş fiiller, fiilden türemiş fiiller diye ikiye ayırdık.

3.3.4.2.1. Tuhfe-i Hüsâmî’de Addan Türemiş Fiiller:

3.3.4.2.1.1. + A Addan Fiil Yapım Eki:

Geçişli ve geçişsiz fiil yapabilirler. Tuhfe-i Hüsâmî’de iki kelimedede karşımıza çıkar.

geçişsiz olan kelime: beñz-e- (1b/13)
geçişli olan kelime: dil-e- (2a/11)

3.3.4.2.1.2. +dA Addan Fiil Yapım Eki:

Tuhfe-i Hüsâmî’de bir kelimedede karşımıza çıkar ve geçişli fiil yapar. Eserde aynı kelimenin çekime girmiş varyantları vardır. Biz burada sadece bir örneğini verip geçeceğiz.

iste- (3a/10)

3.3.4.2.1.3. +IA Addan Fiil Yapım Eki

İsimlerden geçişli ve geçişsiz fiiller yapabilen işlek bir ektir. “Aslında isimlerden fiil türeten –la /-le eki hem Kıpçak, hem de Batı Türkçesinde, nadir olarak bazı fiil tabanlarına gelerek pekiştirilmiş gövdeler teşkil etmektedir.”¹ Tuhfe-i Hüsâmî’de tesadüf edilen misallerinde sadece geçişli fiillerle karşılaşırız.

añla (8a/2)
diñle (1b/11)
eyle < *ed+le de (4b/8)
söyle (10b/13)²

¹ Necmettin, HACIEMİNOĞLU, Yapı Bakımından Türk Dilinde Filler, Cönk Yay. 1984, s.114

² söyle- fiilinin meydana gelişi meselesi için bk. Oğuz Kağan destanı, not 196. Burada ileri sürülen fikir kabul edilirse bugün bir de şu noktaları eklemek mümkündür: söz < *sö-z kabul edilirse bu kökten sö-y-ü şekli ve bunun sonuna –le- getirilmek suretiyle bir fiil yapılmış olduğu düşünülebilir; orta hecedeki ünlünün düşmesi ile söyle- fiili meydana gelir. (Arat, AH. Notlar, S.103)

3.3.4.2.2. Tuhfe-i Hüsâmî'de Fiilden Türemiş Fiiller:

Tuhfe-i Hüsâmî'de tesadüf edilen fiilden fiil yapma ekleri, çatı ekleridir. Bu ekler, fiilin çatısını ettirgenlik, edilgenlik, oldurganlık, dönüşlülük ve işteşlik bakımından değiştirirler.

3.3.4.2.2.1. Tuhfe-i Hüsâmî'de Görülen Geçişsiz -Oldurgan Ekler:

Geçişsiz bir fiili, geçişli hale getiren bir ektir.

-tUr

Fiilden fiil yapım ekiyle oluşmuş 16. yüzyıl Türkçesinde artık kalıplaşmış haliyle bulunan iki sözcük:

getür	< ET. kel-tür	(10a/6)
otur	< OT.ol-tur ¹	(12a/13) ²

3.3.4.2.2.2. Tuhfe-i Hüsâmî'de Geçişli- Ettirgen Ekler :

-der

dön-der	(2b/3)
---------	--------

3.3.4.2.3. Tuhfe-i Hüsâmî'de Edilgenlik Ekleri:

Fiilin başkası tarafından yapıldığını bildirirler.

-il

çık-il	(9b/15)
yaz-il	(14b/12)

-(I) n

bul-ın	(12a/2)
de-n	(16b/2)
di-n	(16a/4)
gör-in	(2b/5)
kıl-ın	(12b/8)
ol-ın	(16a/8)
ol-un	(12a/2)
oku-n	(12b/15)

¹ - tur eki kılış bildiren ol- fiiline eklenerek, normal işlevinin aksine geçişli bir fiili, durum birdiren bir fiile dönüştürmüştür. Bu yönüyle otur- fiili, -tur fiilden fiil yapım ekini almış olsa da oldurganlık özelliği taşımaz.

² -tur yapım ekini alan bu iki kelime demek ki Türkçenin 16. yüzyıldan önceki bir devresinde birleşmiştir. Bu dönemde gel- ve ol- kök fiillerinin son sessizi olan /-l/ sesleri yutuma uğruyarak kalıplaşmıştır.

3.3.4.2.4. Tuhfe-i Hüsâmî’de Üst Üste Kullanılan Edilgenlik Ekleri:

di-n-il	(16a/1, 7b/8, 13a/12, 14a/8 , 15b/12)
eyd-ün-il	(12a/5)

3.3.4.2.5. Tuhfe-i Hüsâmî’de Dönüslülük Ekleri:

üşe-n	(16a/8)
ögre-n	(16a/11)

3.3.4.2.6. Tuhfe-i Hüsâmî’de “Birliktelik” Bildiren İşteşlik Eki

Ula-ş	(15b/12)
-------	----------

Tuhfe-i Hüsâmî’de çatı eklerinin dışında, fiilden fiil yapan –mA ‘olumsuzluk’ ekiyle türemiş fiiller vardır:

gel-me-	(16b/2)
ol-ma-	(13a/13, 1a/10)
üşen-me	(16a/8)
yaz-ma-	(13a/7)

3.3.4.3. Birleşik Fiiller

(Alm. *zusammengesetztes Verbum, komplexes Verbum*; Fr. *verbe composé verbe complex*; İng. *compound verb, complex verb*; Osm. *mürekkap fiil*):

Tuhfe-i Hüsâmî’de birleşik fiiller, bir ad ya da ad soylu sözcüğün yardımcı fiillerle kalıplaşarak oluşturduğu birleşik fiiller ile ad+ yardımcı fiil kalıplaşması ile bir adım öteye geçen deyimleşmiş birleşik fiillerdir. Gabain, fiil birleşmeleri için şöyle der: “Bu fiil birleşmeleri, sonsuz mana inceliklerini ve zaman ve (Slavistler tarafından kullanılan bir tabirle söyleyeyim:) “eylem çeşitleri”nin muhtelif derecelerini göstermek suretiyle dile son derece zengin bir ifade imkânı verirler.”¹ Biz de Türkolojinin bu zengin kaynağına, Tuhfe-i Hüsâmî’deki birleşik fiilleri, iki ana başlıkta göstererek katkıda bulunuyoruz. Fakat daha önce de belirttiğimiz gibi eser manzum, böylelikle vezin gereği “ad + yardımcı fiil” kalıbı, “yardımcı fiil + ad” biçiminde yer deştirebilmektedir.

3.3.4.3.1. Tuhfe-i Hüsâmî’deki Ad+ Yardımcı Fiiller Yapısındaki Birleşmeler:

Tuhfe-i Hüsâmî’de ad olan kelimeler çoğunlukla kavâit terimleridir. Bu terimlerin yanı sıra, zamirler ve harfler birleşmiştir. Eserde geçen yardımcı fiiller ise “it, et, eyle, kıl ve ol”dır.

¹A. VON, Gabain, Türkçede Fiil Birleşmeleri, http://turkoloji.cu.edu.tr/YENI%20TURK%20DILI/gabain_03.pdf, s.1

3.3.4.3.2. Ad+ it Yapısındaki Yardımcı Fiiller:

beyân idem	(3a/8)
cem ^c idesin	(6b/15)
delâlet ide	(15b/7)
ebdâl it	(3a/5)
ezber it	(4b/12)
hâl it	(3a/5)
hazf it	(1b/6)
güftâr it	(6a/2)
ibdâl it	(2a/2)
ilhâk it	(10a/15)
istifhâm iderler	(12b/1)
kab id-	(11b/10)
lâhk it	(5b/12)
nazm idelüm	(3b/8)
sâkin it	(1b/6)
yad it	(13a/12)
zem idiğ	(5b/2)
ziyâde idesin	(5a/2)

3.3.4.3.3. it + Ad Yapısındaki Yardımcı Fiiller:

idem beyân	(9a/13)
------------	---------

3.3.4.3.4. Ad+et Yapısındaki Yardımcı Fiiller:

dahıl et	(3a/12)
hazef et	(3b/12)
sâkin et	(3b/12)
ta ^c rib et	(12b/7)
muzaf et	(5a/6)
yâd et	(2a/1)

3.3.4.3.5. Ad + eyle Yapısındaki Yardımcı Fiiller:

dahıl eyle	(3a/14)
delalet eyle	(10b/4)
ezber eyle	(11a/3)
hazf eyle	(2a/5)
kıyas eyle	(10a/2)
iştiba ^c eyle	(14b/13)
mâtûf eyle	(14b/9)

mûzaf eyle-	(15a/8)
nazm eyle	(11b/6)
su ^c al eyle	(11a/12)
yâd eyle	(9b/1)

3.3.4.3.6. eyle + Ad Yapısındaki Yardımcı Fiiller:

Tuhfe-i Hüsâmî'deki bu fiiller, bizce vezin gereği yer değiştirmiş yardımcı fiilli birleşiklerdir.

eyle atalar	(16b/14)
eylegil ibdâl	(5a/15)
eyler delâlet	(13b/10)
eyle meksûr	(15a/5)
eyler mukaddem	(5a/7)
eylersen su ^c al	(11a/13)
eyle yâd	(5b/9)
eyle zem	(4b/9)

3.3.4.3.7. İzafet Terkibi + eyle Yapısındaki Yardımcı Fiiller:

kef-i ziyâde eylegil	(11b/7)
harf-i yan eyle	(10b/13)
he-i ziyâdeeylegil	(5b/7)

3.3.4.3.8 Harf + eyle Yapısındaki Yardımcı Fiiller:

dal eyle	(2b/8)
râ eyle	(2b/8)

3.3.4.3.9 Ad + kıl Yapısındaki Yardımcı Fiiller:

bedel kıl	(2b/6)
dahıl kıl	(4b/6)
ezber kıl	15a/1)
guş kıl	(2a/12)
işba ^c kıl	(14b/14)
mazmûm kıl	(14b/13)
meçhûl kıl	(4b/14)
meftuh kıl	(2a/10)
za ^c id kıl	(6a/15)
ziyâde kılsan	(6b/10)

3.3.4.3.10. kıl+Ad Yapısındaki Yardımcı Fiiller:

Tuhfe-i Hüsâmî'deki bu fiiller, bizce vezin gereği yer değiştirmiş yardımcı fiilli birleşiklerdir.

kılasın ^c atıf	(14b/7)
kılam beyân	(1b/4)
kıl ezber	(11a/10)
kıldılar takdim	(5a/10)
kıl ziyad	(10a/13)
kıl ziyade	(4a/6)

3.3.4.3.11. İzafet Terkibi + kıl Yapısındaki Yardımcı Fiiller:

mim-i sâkin kılına	(14a/7)
--------------------	---------

3.3.4.3.12 Ad + ol Yapısındaki Yardımcı Fiiller:

âdât ol	(13/12)
âhır ol	(10b/4)
cem ^c ol	(10b/1)
dahıl ol	(12a/6)
ebdâl ol	(11b/12)
emr ol	(12a/8)
ğâzib ol	(13b/3)
hak ol	(16a/6)
hâzır ol	(16a/11)
hazf ol-	(2a/5)
hikayât ol	(16a/14)
huzurât ol	(14b/14)
ibdâl ol	(6a/5)
isti ^c mâl	(13b/9)
izafet ol-	(16a/8)
istikbâl ol	(3b/1)
irâd ol	(12a/2)
kasd ol	(16a/5)
lahık ol	(13b/3)
ma ^c lum ol	(8a/12)
masdar ol	(6a/2)
mazmûm ol	(14b/12)
meşhur ol-	(10a/11)
müştak ol	(5a/14)
meçhul ol	(8a/14)
melfuz ol	(15b/8)
meksur ol	(6a/6)
sahih ol	(1b/15)

sakin ol	(3b/10)
ta ^c diye ol	(6a/14)
talip ol	(3a/3)
t ^c alluk ol	(14a/2)
telaffuz ol	(13b/8)
tevessül ol	(14a/2)
zaid ol	(12a/5)
zikr	(13a/13)

3.3.4.3.13. ol + Ad Yapısındaki Yardımcı Fiiller:

ola âsân	(9b/1)	oldı istifhâm	(11b/1)	ola meksur	(15a/12)
ola cem ^c	(10b/11)	ola ma ^c lûm	(8b/4)	ola menfi ^c	(4b/5)
ola hâsıl	(4b/4)	ola ma ^c tuf	(14b/11)	ol Ragıp	(8b/13)
olur lâ ^z â ^z	(15b/14)	ola meçhûl	(8b/6)	ola sakın	(11b/8)
olubdur ebdâl	(7b/7)				

3.3.4.3.14. Zamir + ol Yapısındaki Yardımcı Fiiller:

ne ol-	(5b/13, 9a/14, 9b/4, 13a/4, 15a/3)
nice ol	(3b/9, 8b/15, 11a/1, 11a/12, 13b/12)

3.3.4.3.15 ol + İzafet Terkibi Yapısındaki Yardımcı Fiiller:

olsa gayr-i telaffuz	(11b/9)
----------------------	---------

3.3.4.3.16 İzafet Terkibi + ol Yapısındaki Yardımcı Fiiller:

ism-i isti ^c mâl olur	(13b/9)
harf-i med olur	(14b/8)
sâkin-el âhır ol-	(14b/15)

3.3.4.3.17. ad+ Edat + ol Yapısındaki Yardımcı Fiiller:

hitap için olur	(15b/14)
masdar için olur	(16a/1)
nisbet için olur	(16a/2)

3.3.4.3.18 Mastar+ ol Yapısındaki Yardımcı Fiiller:

dimek olur	(13a/9, 16b/2)
------------	----------------

3.3.4.3.19. Harf + ol Yapısındaki Yardımcı Fiiller:

dal oldı	(4b/15)
he ola	(13b/8)

3.3.4.3.20. Tuhfe-i Hüsâmî'deki Ad+ Yardımcı Fiil Kalıbındaki Deyimleşmiş Birleşik Fiiller:

cem ^c almak	(10a/13)	kulak ur-	(1b/11, 2b/11)
bilmek iste-	(16b/6)	mef ^c ûl almak	(2b/2)
gayre ulaş-	(12a/11)	nice gel-	(16b/13)
halel gel-	(13a/13)	zâi ^z l gel-	(11b/10)
istifhama gel-	(13a/14)	zâi ^z l getir	(11b/10)

3.3.4.3.21. Tuhfe-i Hüsâmî'de Ad+ Yardımcı Fiil (masdar) + Fiil Kalıbındaki Deyimleşmiş Birleşik Fiiller:

mu ^z âf etmek diler	(5a/6)
yâd eylemek ister	(2a/7)
mef ^c ûl alma ^z isteseñ	(5b/5)

3.3.4.3.22 Yardımcı Fiil + Ad Kalıbındaki Deyimleşmiş Birleşik Fiiller:

geldi zindeyek	(11b/12)
getür nikab	(15b/9)
tut kulak	(4b/13)

3.3.4.4. Fiil Çekimi

(Alm. Konjugation, Abwandlug; Fr. conjugaison, İng. conjugation)

Tuhfe-i Hüsâmî'de fiillerin kök ve gövdeleri dışında kip, zaman, şahıs, sayı, kavramı ve öğelerini göstermeye çalışacağız. Öncelikle kipleri belirteceğiz.

Kipler

(Alm. *Modus*, Fr. *mode*; İng. *Mood*; Osm. *sîga*):

Tuhfe-i Hüsâmî'de Kipler

1. Bildirme Kipleri	2. Tasarlama Kipleri
Görülen geçmiş zaman: -dİ Duyulan geçmiş zaman: -ubdur Geniş zaman: (U)r/-r /-z Şimdiki zaman: ---	Emir: alım, -gıl / -Ø, -A, -Alım, Şart: -Sa Gereklilik: ---

3.3.4.4.1. Bildirme Kipleri

(Alm. *Indikativ*, Fr. *indicatif*, İng. *indicative*; Osm. *sîga-i ihbâriye*):

Fiilin olumlu veya olumsuz nitelikteki yapılışını; geniş zaman, şimdiki zaman, görülen geçmiş zaman, duyulan geçmiş zaman ve gelecek zamanda olmak üzere belli bir zaman kavramı içinde veren kipler¹ Tuhfe-i Hüsâmî'de bildirme kiplerini bu bağlamda değerlendireceğiz.

3.3.4.4.1.1. Görülen Geçmiş Zaman

(Alm. *bestimmte Vergangenheit*, *Perfektum*, *Perfekt*; Fr. *passé défini*, *passé simple*, *parfait*, *passé déterminé*, *perfectum*; İng. *past definite*, *perfect*):

Tuhfe-i Hüsâmî'de görülen geçmiş zaman, söyleyenin geçmişte yaptığı veya olduğunu söyleyenin bizzat gördüğü fiiller ifade edilirken söylenmiştir. *Bu zamanın asıl eki -d+ kişidir. Bergamalı Kadri, Müyessiretü 1-^oUlûm'da, 'mâzi' eki olarak -d+li şekilleri vermiştir.*² Gülsevin, EAT döneminde görülen geçmiş zaman ekini, sadece -d+'li şekliyle olduğunu belirtse de biz, bu zaman için genel kullanıma uyarak -dI'lı şeklini uygun gördük.

	-dI	-updur	Soru	ŞARTI
1. teklik	-dim -dum		
2. teklik	-dün	-updur	-Diñ mi
3. teklik	-dI-		-di mi /-du mı	-dI ise
3.çokluk	-dIIAr		

1. kişi teklik -dum

bul-dum	(3a/6)
di-dim	(16b/6)
otur-dum	(12a/13)
yaz-dum	(16a/15)

2.kişi teklik -dun

eşit-dün	(6b/4) ³
gel-dün	(15b/4)

2. kişi teklik -tiñ mi

it-tiñ mi	(11a/15)
-----------	----------

3.kişi teklik -dI

¹ KORKMAZ, age.s. 43

² Gürer, GÜLSEVİN, Eski Anadolu Türkçesinde Ekler, TDK, Ankara, s.88

³ EAT'de olduğu gibi, Tuhfe-i Hüsâmî'de de -dI görülen geçmiş zaman eki, daima ötümlüdür. Kendisinden önce gelen ötümsüz bir sese eklense de ünsüz uyumuna girmemiştir.

bul-dı	(11a/1)
din-di	(16a/15)
dal ol-dı	(5a/1) ¹
emr ol-dı	(12a/8)
di-di	(5a/8)
gel-di	(16b/10)
dönder-di	(2b/3)
nice ol-dı	(11a/12)
ğâżb ol-dı	(13b/3)
ol-dı istifham	(11b/1)
geldi zindyek	(11b/11)
ol-dı istikbâl	(3b/1)
lâhıż ol-dı	(13b/3)
masdâr ol-dı	(6a/2)
söyle-di	(16b/15)
zıkr olun-dı	(16a/8)

3. kişi teklik - updur

olupdur ebdâl	(7b/7) ²
---------------	---------------------

3. kişi teklik –dI görülen geçmiş zamanın şartı

huzuraât ol-dı ise	(14b/14)
ol-dı(y)ısa	(3b/2)

1. kişi teklik soru – dI mI

bil-di mi	(11b/2)
ol-dı mı	(6b/8)

3. kişi çokluk -dIIAr

di-diler	(5b/3)
kıl-dılar	(5a/10)

3.kişi çokluk soru –diler mi

¹ EAT döneminde olduğu gibi ol fiiline gelen -dI görülen geçmiş zaman eki, Tuhfe-i Hüsâmî’de kendinden önce yuvarlak ünlülü hece gelse de dudak uyumuna girmemiştir. Bu ek Tuhfe-i Hüsâmî’de daima –dI biçiminde dar ünlüldür.

² “Müfred-i ğâżib âhırındağı dâ”, “Mime ve yaye olupdur ebdâl” beyitinde, ünsüz uyumuna girmeyen –updur eki, bizce 3. teklik görülen geçmiş zamanda kullanılmıştır. Bir üst beyitle anlam bağıntısı olan bu beyitte başkasından duyma anlamı yoktur. Bu bağlamda –updur eki Tuhfe-i Hüsâmî’de 3.tekil kişide kullanılmıştır. EAT’de genellikle duyulan geçmiş zaman eki olarak görülen –(y)updur , 1. teklkte görülen geçmiş zaman görevinde kullanıldığını Gürer Bey belirtmiştir.(Gülsevin,Gürer, “EAT’de Ekler”,S.88). Fakat M nüshasında –updur şeklinde yazılan bu kelimenin altına ,“olunur” diye bir düzeltme vardır. Ayrıca T nüshasında da “olunur” şeklinde yazılmıştır. Bu yönüyle –updur ekinin yanlış kullanılma ihtimali de yok değildir.

bil-diler mi (11b/2)

3. kişi çokluk olumsuz -madılar

at-madılar (13a/7)

yazma-dılar (13a/7)

3.3.4.4.1.2. Duyulan Geçmiş Zaman

(Alm.*unbestimmte Vergangenheit*; Fr.*passé irraditional, passé indetermine*; İng.*past indefinite*; Osm. *naklî mazî, mazî-i naklî, mâzi-i gayr-i muayyen*):

Fiilin karşıladığı oluş ve kılışı, kişinin başkasından duyduğunu, sonradan gördüğünü veya farkında olmadan işlediğini anlatan, içinde şekil ve zaman kavramı taşıyan kiptir.¹ Tuhfe-i Hüsâmî’de duyulan geçmiş zamanı bu bağlamda değerlendireceğiz.

	-mİş	Dur’lu hali
3.teklik	-mİş	-mışdur

1. kişi teklik -mİş

Tuhfe-i Hüsâmî’de iki kelimedede karşımıza çıkan bu ek, duyulan geçmiş zaman anlamını içerse de bu ekler, sıfat –fiil görevinde kullanılmıştır.

bul-mış (2b/7)

gel-miş (2b /7)

3. kişi teklik –muşdur

ol-mışdur (2a/6)

3.3.4.4.1.3. Geniş Zaman

(Alm. *Aorist, Zeitlos*; Fr. *aoriste atemporal*; İng. *aorist, timeless*; Osm. *muzârî*)

Geçmiş, şimdiki ve gelecek zaman gibi bütün ana zamanları içine alan, yani fiilin gösterdiği oluş ve kılışın her zaman yapıldığını veya yapılacağını gösteren; bir sınırlama ve kesinlik kavramı taşımayan zamandır.² Tuhfe-i Hüsâmî’de geniş zaman çekimi genel olarak aşağıdaki şemadaki gibidir.

¹ KORKMAZ, age. s. 75

² KORKMAZ, age. s.100

	-r	Olumsuzu -z	Soru	Dur'lu hali	Şartı
1. teklik	-rem				
2. teklik	-rsıñ -rsuñ				-r±señ /-zseñ/ -r ısan
3. teklik	-r, -Ir,-Ur,-er	-z	-ür mi		-rsa,-ursa
1.çokluk	-rlar,- erler,- rlar			-ürler midür	

1. kişi teklik -rem

de-rem (15/11)
di-rem (11a/12)

2. kişi teklik - -rsıñ,-rsuñ

dile-rsıñ (4b/8)
di-rsıñ (11b/14)
id-ersıñ (3a/2)
oku-rsıñ (11b/8)

3. kişi teklik -r,-Ar, -Ir,-Ur

beñze-r (1b/13)
dile-r (4a/15)
eyle-r (13b/10)
iste-r (2a/7)

dön-er (2b/12)
id-er (5a/6)

bil-ür (4a/4)
bulın-ur (12a/2)
çıkıl-ur (9b/15)
den-ür (14a/3)
dinil-ür (12b/9)
dinil-ür (15b/12)
din-ür (16a/4)
din-ür (15b/1-5)
eydünül-ür (12a/5)
gel-ür (16b/13)
kılın-ur (12b/8)
okun-ur (12b/15)
ol-ur (12a/6)
olun-ur (12a/6)
yazıl-ur (14b/12)

anıl-ır	(13b/13)
den-ir	(16b/12)
dinil-ir	(13a/12)
di(y)in-ir	(3b/14)
ulaş-ır	(15b/12)

3. kişi teklik soru –ür mi

bil-ür mi	(11b/4)
-----------	---------

3. kişi çokluk -rler, -erler,- urlar

di-rler	(11a/1)
eyle-rler	(2a/5)
id-erler	(12b/11)
kıl-urlar	(16b/11)
ko-rlar	(3a/7)
söyle-rler	(3a/7)

3. kişi çokluk soru -ürler mi

bil-ürler mi	(11b/4)
--------------	---------

3. kişi teklik olumsuz -mAz

bulun –maz	(3a/12)
gel-mez	(13a/13)
ol-maz	(1b/10,15a/5)
olun-maz	(14b/12)

3. kişi teklik geniş zamanın şartı -r±señ

Tuhfe-i Hüsâmî’de şart birleşik zamanlı fiiller aşağıdaki gibidir.

bul-ur ısañ	(2b/10)
dile-r±señ	(5b/4)
eyle-r±señ	(11a/12)
iste-r±señ	(5b/14)
sor-ar ısañ	(2a/1)(12a/12)

2. kişi teklik olumsuz geniş zamanın şartı -mez±señ

gel-mezseñ	(16b/2)
------------	---------

3. kişi teklik geniş zamanın şartı -r±sa, - ur±sa, ur ise

okı-r±sa	(16b/14)
oku-r±sa	(3a/3)

olur ise	(14b/8)
olın-ur±sa	(16a/4)
ol-ursa	(2a/2)

3. kişi teklik olumsuz geniş zaman şartı -maz±sa

ol-mazsa	(2a/13)
----------	---------

3.3.4.4.1.4.Şimdiki Zaman

(Alm.*Präsens, Gegenwart*; Fr.*present*; İng.*present*; Osm.*hâl*):

Fiilin bildirdiği iş ve kılışın şu an yapıldığını bildirir. Tuhfe-i Hüsâmî’de şimdiki zaman eki

–(ı)yor kullanılmamıştır.

	-r, -ur
3.Teklik	-r, -ur

Tuhfe-i Hüsâmî’de, TT’deki şimdiki zaman eki, –(ı)yor ile karşılanmamıştır. *Bergamalı Kadri*, “*Şimdiki Zaman*” için “*hâl*” başlığında bilür örneğini verir.¹ Biz de vereceğimiz bazı örnek kelimelerde –r, ur ekinin şimdiki zamanda kullanıldığını düşünüyoruz.

3. kişi teklik şimdiki zaman

buyur –ur	(4a/2)
eyler mukaddem	(5a/7)
hoş ol-ur	(2a/11)
nisbet için ol-ur	(16a/2)
meksur ol-ur	(6a/6)

3.3.4.4.1.5.Gelecek Zaman

(Alm.*Futur, Futurum*; Fr. *futur*; İng.*future*; Osm. *istikbal*):

Fiilin bildirdiği işin, kılışın, oluşun gelecekte yapılacağını gösteren zamandır. Biz Tuhfe-i Hüsâmî’de varolan gelecek zamanı günümüz TT’de kullanılan –AcAk’ın ekbaşındaki ünlüsünün düşerek –cek’li bir ağız özelliği biçimini ve –ecek’li biçimini buraya aldık. Ayrıca EAT’de istek ve emir kipi görevlerinde kullanılan –e/-a kip eklerinde de gelecek zaman anlamının olması dolayısıyla bu kipleri bu şekilde tasnifledik.

	-a/-a	-cek, -ecek
1.teklik	-am/-em	
2.teklik	-(y)AsIn	
3.teklik	-a /-e	-cek, -ecek

¹ GÜLSEVİN, age. s.96

1. kişi teklik gelecek zaman -am/-em

beyân id-em	(3a/8)
Ėil-am beyân	(1b/4)

2. kişi teklik gelecek zaman -(y)AsIn

eyle-(y)esin	(7a/13)
ism-i fâ ^c il al-asın	(5a/1)
kıl-asın ^c atıf	(14b/7)

3. kişi tekilik gelecek zaman -a /-e

he ol-a	(13b/8)	ol-a âsân	(9b/1)
isti ^c mâl ol-a	(13b/9)	ol-a cem ^c	(10b/11)
melfûz olma-(y)a	(15a/10)	ol-a ma ^c lûm	(8b/4)
mim-i sâkin kılın-a	(14a/7)	ol-a hâsıl	(4b/4)

3. kişi tekilik gelecek zaman -cek, -ecek

Tuhfe-i Hüsâmî'den vereceğimiz bu örnekler, gelecek zaman anlamını içeren sıfat- fiil örnekleridir.

işlen-cek	(11a/12)
işlenecek	(11a/13)

3.3.4.4.2.. Tasarlama Kipleri

(Alm.*Modus, Aussageweise*; Fr.*mode subjonctif*; İng.*mood*; Osm.*sîga-i inşaiyye*):

Fiilin olumlu veya olumsuz yöndeki gerçekleşmesini, tasarlanan dilek, istek, şart, gereklilik veya emir kavramları içinde veren kiplerdir.¹ Tuhfe-i Hüsâmî'de tasarlama kiplerini bu bağlamda irdeleneceğiz, fakat eserde gereklilik kipine ve gereklilik anlamı içeren bir çekim ekine tesadüf edilmemiştir.

3.3.4.4.2.1. İstek Kipi

(Alm. *Desiderativum, Wunschform*; Fr. *désideratif, optatif*; İng. *desiderative*; Osm. *sigâ- i temennî, sîga-i iltizâmiye*):

Tuhfe-i Hüsâmî'deki fiiller de yapılan işin istendiğini gösteren kiptir.

	-a/ -e	Olumsuzu	İstek Kipinin Hikayesi
1.teklik	-em /(y)e(y)im		
2.teklik	-asın		
3.teklik	-a/ -e		-adı

¹ KORKMAZ, age. s. 208

1.kişi teklik istek -em /(y)e(y)im

di(y)em	(2b/2)
de(y)e(y)im	(11a/3)
eyle-yeyim	(11b/6)
id-em	(9a/13)

2.kişi teklik istek -AsIn

al-asın	(4b/8)
bul-asın	(4a/11)
de-(y)esin	(5b/1)
id-esin	(5a/2)
kıl-asın	(14b/15)
ol-asın	(4b/15)

3.kişi teklik istek –e, -a

bul-a	(7a/7)
bulun-a	(6a/10)
gör-e	(8b/15)
görin-e	(2b/5)
id-e	(15b/7)
ol-a	(13a/13)
yazıl-a	(15a/8)

3. kişi istek olumsuz -maya

Ol-ma(y)a	(13a/13)
-----------	----------

3. kişi teklik isteğin hikayesi -adı

ol-adı	(8b/14)
--------	---------

3.3.4.4.2.2.Emir Kipi

(Alm. *Imperativ*; Fr. *impératif*; İng.*imprative*)

Tuhfe-i Hüsâmî'de emir kipi şemadaki gibi çekimlenmiştir.

	Eksiz -gII	Olumsuzu
1.teklil	-e(y)in	
2.teklik	Ø –gII	-ma Ø
3.teklik	-sin/-sün	
1. çokluk	-Allm	
2. çokluk	-ıŋ	

1.kişi teklik emir –e(y)in

ideyin (2b/1)

2. kişi teklik emir - Ø

ac	(2b/4)
al	(2a/5)
bak	(2a/10)
ağla	(2b/6)
bil	(13a/6)
bul	(5a/13)
benze	(15a/15)
di	(11b/2)
dahl et	(3a/12)
eyle	(3a/14)
dinle	(14b/11)
ezber it	(12a/1)
hazır ol	(16a/11)
getür	(10a/6)
gör	(2b/1)
işit	(13a/15)
kıl	(4b/10)
ko	(4b/4)
okı	(15a/13)
örge	(16a/11)
sil	(2b/10)
sor	(5a/13)
söyle	(16a/7)
yaz	(14b/9)

2.kişi teklik emir -gII

al-gıl	(2a/10)
ağla-gıl	(8a/2)
bil-gil	(12b/11)
diğle-gil	(3b/5)
eyle-gil	(13a/5)
işit-gil	(11b/9)
ol-gıl	(6b/10)
sor-gul	(8b/12) ¹

2. kişi teklik emir olumsuz -ma Ø

turma	(8b/2)
üşenme	(16a/8)

¹ -gıl 2. teklik kişi emir kipi, sor- fiiline eklenince sorgul şeklinde dudak uyumuna girmiştir.

3. kişi teklik emir –sIn/ - sUn

di-sin	(15b/6)
kıl-sun	(4a/14)
söyle-sün	(4b/11)

1. kişi çokluk emir -AlIm

eyt-alım	(8a/8-10)
de-(y)lim	(7a/5)
di-(y)elim	(1b/8)
di-(y)elüm	(1b/12)
eyle-(y)lim	(10a/2)
gör-elim	(15a/3)
id-elüm	(3b/8)

2. kişi çokluk emir -ıı

bul-ıı	(1b/14)
bil-ıı	(4a/5)
bil-üı	(7b/12)
zem id-ıı	(5b/2)
ziyade kıl-ın	(7a/2-11)

3.3.4.2.3. Şart Kipi

(Alm. *Konditional Bedingungsform*; Fr. *conditionnel*; İng. *conditional*; Osm. *şart sîğası, şiga-i şartııye*)

Tuhfe-i Hüsâmî’de şart kipi şemadaki gibi çekimlenmiştir.

	-sA	Hikayesi
2. teklik	-sAıı	
3.teklik	-sA	-sA(y)dI
3. çokluk	-sAlAr	

1.kişi teklik şart kipi -sem

bil-sem	(15b/6)
---------	---------

2. kişi teklik şart kipi -sAıı

dile-seıı	(2a/12)
di-seıı	(9a/5)
et-seıı	(3b/12)
iste-seıı	(5b/6)
kıl-saıı	(6b/10)
okur-saıı	(2b/7)

3. kişi teklik şart kipi -sA

eyle-se	(10b/4)
ol-sa	(14b/8)
kasdolun-sa	(16a/5)
ulaş-sa	(12a/7)

3. kişi teklik şart kipinin hikayesi –sA(y)dI

gel-se(y)di	(11b/15)
ol-sa(y)dı	(2a/9)

3.kişi çokluk şart kipi -seler

et-seler	(12b/7-9)
----------	-----------

3.3.5. Ek-Fiil

(Alm. *Verbum Substantivum, Kopula, Verbum Prädikativum, Bindeglied*; Fr. *verbe substantif, verbe copula, verbe prédicatif*; İng. *substantive verb, predicative verb, verb of predication, copula, copulative verb*; Osm. *cevher fiili*):

Tuhfe-i Hüsâmî’de ad ya da ad soylu sözcüklere gelerek onları geniş zaman, görülen geçmiş zaman ve şart kipinde çekimleyerek, yargı bildiren sözcüklerdir. Tuhfe-i Hüsâmî’de ek-fiilin duyulan geçmiş zamanına tesadüf edilmemiştir.

3.3.5.1. Ek-Fiilin Geniş Zamanı (şimdiki Zamanı)

Eksizdir, sadece kişi eki ve 3.teklikte +dUr/ +dUrUr bildirme eki alır

2. teklik	+sın
3.teklik	+dIr /+dUr / +dUrUr
3.teklik	+lerdurur

2.kişi teklik geniş zamanda ek- fiil +sın

mutarride+sın	(6b/4)
---------------	--------

3.teklik geniş zamanda harflere gelen ek- fiil +dUr

elif+dür	(2a/2)
he+dür	(12b/10)
fe+dür	(2b/1)
ya+dur	(10a/11)

3.teklik geniş zamanda adlara gelen ek- fiil +dUr

bir+dür	(2b/9)
böyle+dür	(7b/12)
canda+dur	(16b/13)
çok+dur	(1b/10)
er+dür	(3a/1)
dimek+dür	(11b/15)
dürlü+	(2b/2)
ne+dür	(3b/2)
nice+dür	(8b/14)
üzre+dür	(1a/4)
yok+dur	(16b/10)

3.teklik geniş zamanda kavâit terimlerine gelen ek- fiil +dUr

ezber+dür	(2b/13)
ğâ ^c ib+dür	(1b/1)
huruf-ı nâ ^y +dur	(6b/1)
kıyâsî+dür	(1b/11)
lâbud+dür	(1b/15)
lûgat+dur	(2b/11)
mâsadur+dür	(2b/9)
masdar+dur	(2b/13)
melfuza+dur	(12b/10)
mâzî+dür	(5b/9)
muzâri ^c +dür	(4a/7)
müfred+dür	(10b/9)
münkasım+dur	(1a/1)
müşebbehe+dür	(9b/6)
müştak+dur	(1a/2)
nev ^c +dür	(1a/10)
semâ ^c i+dür	(2a/13)
şâyi ^c +dür	(5a/10)
tâkib+dür	(4a/4)
vahde+dür	(7b/4)
vâki ^c +dür	(4a/8)

3.teklik geniş zamanda ad soylu kelimelere gelen ek- fiil +dUr

ayuran+dür	(16b/4)
böyle+dür	(10a/11)
dürlü+dür	(2b/2)
gibi+dür	(10a/3)
içün+dür	(16b/13)
ol+dur	(16a/7)

padişah+dur	(15b/13)
ne+dür	(14a/11)
neden+dür	(13a/5)
nice+dür	(15b/12)

3.teklik geniş zamanda Farsça kelimelere gelen ek- fiil +dUr

bifted+dür	(2a/6)
bînâ+dur	(12a/8)
cem ^c +şân+dur	(13b/5)
dâned+dür	(11b/3)
ergân+dur	(13b/15)
didemeşân+dur	(13b/5)
goftemeşân+dur	(13b/5)
hâlişân+dur	(13b/5)
keşd+dür	(2a/8)
niyahâ+dur	(10b/12)
serâhâ+dur	(10b/12)
şevved+dür	(2a/14)
tuvânâ+dur	(12a/8)

3.teklik geniş zamanda ad soylu kelimelere gelen ek- fiil +dUrUr

için+dürür	(6b/7)
nice+dürür	(6b/7)
üzre+dürür	(4b/13)
ol+durur	(12b/15)

3.teklik geniş zamanda kavaid terimlerine gelen ek- fiil +dUrUr

ca'iz+dürür	(16a/5)
cem ^c +dürür	(9b/3)
emr-i gâ'ib+dürür	(4a/4)
ism-i müfred+dürür	(10b/7)
muzâri ^c +dürür	(3b/14)
nâdir+dürür	(4a/8)

3.teklik geniş zamanda Farsça kelimelere gelen ek- fiil +dUrUr

Ahmed+dürür	(12a/1)
kerdem+dürür	(8a/1)
konendegân+durur	(9b/4)
mişved+dürür	(8b/15)

3.çokluk geniş zamanda kavaid terimlerine gelen ek- fiil +lerdUrUr

mâzî+lerdürür	(5b/8)
müfred+lerdürür	(10a/10)

3.3.5.2. Ek-Fiilin Görülen Geçmiş Zamanı

	idi
3.teklik	idi

3.kişi teklik görülen geçmiş zaman ek fiil- idi

dal-idi	(2a/4)
tokuz yüz elli yedi idi	(16b/15)

3.3.5.3. Ek-Fiilin Şartı

	(i)sA
2.teklik	iseñ
3.teklik	ısa

2.kişi teklik şart kipi ek- fiil –(i)señ

tâlibi iseñ	(10b/14)
var ısa	(10b/13)

3.3.6. Çekimsiz Fiiler(Fiilimsiler)

(Alm. *Verbalnomina, Verbum Infinitum*; İng. *Infinitive verb forms, verbalnoun*; Osm. *fil müştakları*)

Kişi ekleri alarak, çekime girmeyen isim sıfat ve zarf görevinde işlev gören bitmemiş fiil.

3.3.6.1. Ad-Filler (Masdarlar)

(Alm. *deverbales Nomen*; Fr. *nom déverbal*; İng. *deverbal noun*; Osm. *fülden müştak isim*)

Tuhfe-i Hüsâmî’de ad – fiiller –mAk ve –İş ile karşımıza çıkar. Ayrıca –mAk ekini almış bazı ad-fiiler genellikle yönelme ekini alarak isimleşmiştir. Bilindiği gibi Tuhfe-i Hüsâmî bir gramer kitabı olduğundan, eserin masdarlar bahsinde Farsça masdarların karşılığı –İş ekini almış fiiller örnek gösterilmiştir.

-mAk

al-mak	(5b/14)
bil-mek	(1b/12)
bul-mağ+a	(16a/8)
cem ^c al-mak	(10a/13)
di-mek	(2a/1)
eyle-mek	(11a/15)
ezberle-meğ+e	(8b/13)

izâfet ol-mağ+a	(16a/8)
meçhul kıl-mak	(4b/10)
mef ^c ul al-mak	(5b/6)
muattab kıl-mak	(6b/12)
muzâri ^c al-mak	(2b/2)
muzâf et-mek	(5a/6)
muzâf eyle-mek	(15a/11)
ol-mak	(3a/11)
yâd et-meğ+e	(2a/1)
yâd ey-lemek	(2a/7)

-İş

söyle-(y)iş	(6a/3)
yürü(y)-iş	(6a/3)

3.3.6.2. Sıfat-Fiiller

(Alm. *Partizip, Partizipium*; Fr. *participe* İng. *participle*):

Tuhfe-i Hüsâmî’ de sıfat-fiiller –An, DİK,-dUk-, -cek, -cak ekleriyle karşılanmıştır. –An ve DİK,-dUk- Sıfat- fiilleri, bazı sözcüklerde ad çekim eklerini alarak isimleşmişlerdir. OT’deki –gan/-gen> sıfat-fiil eki Tuhfe-i Hüsâmî’de günümüz TT’de kullanılan haliyle ekbaşı /-g/ sesinin düşmüş haliyle > –an/-en şeklinde geçmiştir.

-An

Bu eki almış sıfat-fiillerde geçmiş zaman anlamı vardır.

ahenk id-en+in	(6a/12)
âvâz id-en+ün	(6a/12)
ayur-an+dır	(16b/4)
ezber kıl-an	(6a/14)
gel-en	(15a/12)
iste-(y)-en	(11a/1)
ma ^c tuf ol-an	(14b/8)
meşhur ol-an	(10a/11)
ol-an	(2b/4)
sor-an	(2a/6)
yâd eyle-en	(3a/1)

-dİK –dUK

Bu eki almış sıfat-fiillerde, görülen geçmiş zaman anlamı vardır.

ol- duğ +ı+n+a	(2a/5)
yaz-ma- dık +ları+n+a	(13a/4)

-cek, -ecek

Bu eki almış sıfat-fiillerde gelecek zaman anlamı vardır.

işlen-**cek** zaman (11a/11)

işlene-**cek** yer (11a/12)

3.3.6.3.Zarf-Fiiller

(Alm. *Konverbum, Konverb, Gerundif, Gerundium*; Fr. *gerondif, converbe*; İng. *gerund*):

Tuhfe-i Hüsâmî’de tesadüf edilen zarf-fiiller aşağıdaki gibi, kendilerinden sonra bir çekim eki almamıştır.

-dığından

olma-dığ**ından** (13a/5)

-İbAn –uban

di-(y)ib**en** (16b/6)

ol-ib**an** (1b/12)

ol-ub**an** (1b/5)

-İp, -Up

al-**up** (6a/9)

ara-(y)-**ip** (16a/8)

eyle(y)-**üp** (3a/1)

ibdâl id-**üp** (2b/15)

kalb id-**üp** (11b/10)

-urak

ol-ur**ak** (16b/4)

3.3.7. Sıfatlar

(Alm. *Adjektiv, Eigenschaftswort*; Fr. *adjectif*; İng. *adjective Osm. sıfat*):

Tuhfe-i Hüsâmî'de adları niteleyen ve çeşitli yönlerden belirten kelimeler olarak sıfatları işlevlerine göre nitelik ve belirtme sıfatları olarak iki ana başlık altında göstereceğiz.

3.3.7. 1.Nitelik Sıfatları

(Alm. *qualifikatives Beiwort, Eigenschaftswort*; Fr. *adjectif qualificatif*; İng. *qualificative adjective*; Osm. *sıfat-ı tavsifiyye*):

Âli	(16b/10)	elifsiz	(13a/15)
az	(4b/3)	hoş	(4b/11)
günlük	(15b/9)	mutlak	(12a/14)
dürlü	(2b/2)	şîrîn	(7b/13)

3.3.7. 2. Belirtme Sıfatları

(Alm. *Bestimmungswort, Bestimmungsbeiwort*; Fr. *adjectif determinatif*; İng. *determinative adjective*; Osm. *tayin sıfatı, tayinî sıfat, sıfat-ı ta'yiniyye*):

Tuhfe-i Hüsâmî'de belirtme sıfatlarına daha çok sayı sıfatları olarak tesadüf edilmiştir, fakat sayı sıfatları yanında işaret ve belgesiz sıfatlara da tesadüf edilmiştir.

3.3.7.2.1. Sayı Sıfatları

(Alm. *Zahladjektiv*; Fr. *adjectif numéral*; İng. *numeral adjective*; Osm. *sıfat-ı adediyye*):

Tuhfe-i Hüsâmî'de sayı sıfatlarını asıl, sıra, üleştirme işlevlerine göre sınıflandırdık.

3.3.7. 2.1.1. Asıl Sayı Sıfatları

Tuhfe-i Hüsâmî'de salt sayı kavramını gösteren asıl sayı sıfatlarına tesadüf edilmiştir. Aşağıda verdiğimiz bu sayılar, yazıyla karşımıza çıkmıştır. En çok birler basamağındaki sayılarla karşılaşmıştır. Bir de sonda, ayrıca verdiğimiz yüzler basamağındaki asıl sayı sıfatına, eserin yazılış tarihide tesadüf edilmiştir.

bir	(2a/5)	dört	(2b/1)
iki	(5b/15)	altı	(6b/5)
üç	(1a/1)	sekiz	(1b/2)

tokuz yüz elli yedi (16b/15)

3.3.7.2.1.2. Sıra Sayı Sıfatları

Tuhfe-i Hüsâmî'de sayıların sıralarını gösteren aşağıdaki sıra sayı sıfatlarına tesadüf edilmiştir.

birinci	(11a/2)	üçüncü	(11a/5)
ikinci	(11a/3)	dördüncü	(11a/6)

3.3.7.2.1.3. Üleştirme Sayı Sıfatı

ikişer	(7b/11)
altışar	(9b/15)

3.3.7.2.2. İşaret Sıfatları

(Alm. *Demonstrativum*, *Zeigebeiwort*; Fr. *adjectif démonstratif*; İng. *demonstrative adjective*):

Tuhfe-i Hüsâmî'de 3. teklik işaret sıfatı olarak çoğunlukla **ol** sıfatı kullanılmış bir kez de o'ya tesadüf edilmiştir. Bu durumda eser, işaret zamirlerinin ikili kullanımı yönünden geçiş dönemi özelliği göstermektedir.

bu	(16b/15)	o	(1b/13)
ol	(15b/7)	ol	(2a/5)

3.3.7.2.3. Belirsizlik Sıfatı

(Alm. *unbestimmtes Adjektiv*, *unbestimmtes Beiwort*; Fr. *adjectif indéfini*; İng. *indefinite; djektive*; Osm. tayinsiz sıfat):

Tuhfe-i Hüsâmî'de kavramları miktar, sayı bakımından bir belirsizlik anlamı içinde kabataslak belirten belirsizlik sıfatlarına az sayıda tesadüf edilmiştir.

ba ^c zı	(6a/9)
bir	(14b/7)
her	(3b/9)

Bulunma Durumuna Gelen +dağ/ +dağlı Biçiminde

Ahırındağ	(7a/11)
âhırındağlı	(6a/15)
masdardağ	(3a/4)

3.3.8. Zamirler

(Alm. *Pronomen*, *Fürwort*; Fr. *pronom*; İng. *pronoun*; Osm. Zamir):

İsimlerin yerlerini tutan kelimeler olarak zamirleri, işlevleri bakımından 4 ana başlık altında şahıs, işaret, belgesiz ve soru zamirleri alt başlıklarında elimizdeki metne istinaden tasnifledik.

3.3.8.1.Şahıs Zamirleri

(Alm. *Personalpronomen*; Fr. *pronom personnel*; İng. *personal pronoun*; Osm. *zamir-i şahsi*):

Tuhfe-i Hüsâmî’de şahıs zamirleri, teklik ve çokluk şahıslar olarak düzenli bir şekilde gözlenir. Sadece 3. şahıs çokluk zamirine tesadüf edilmemiştir. Ayrıca şahıs zamirleri, yalın durumları dışında diğer durum ekleri, ilgi ekleri, çekim edatlarıyla çekimlenmiş şekilleriyle tasnif edilmiştir. O ve ol şahıs zamirleri ikili şekilde kullanılmış. Ayrıca durum ekleriyle çekime girdiklerinde anı, aña, anda ve andan biçimlerinde EAT’de kullanılan eskicil şekilleriyle Tuhfe-i Hüsâmî’de yer almışlardır.

ben	(16a/15)
biz	(16b/2)
sen	(15a/6)
siz	(8b/7)
o	(2a/15)
ol	(14b/15)

3.3.8.1.1. Yükleme haliyle

beni	(15a/11)
anı	(15a/8)

3.3.8.1.2.Yönleme Haliyle

Saña	(2b/1)
Aña	(5b/13)
Size	(8b/7)

3.3.8.1.3. Bulunma Haliyle

Tuhfe-i Hüsâmî’de en çok kullanılan zamirdir. Tam 23 kez kullanılmıştır.

Anda	(16a/6)
------	---------

3.3.8.1.4. Çıkma Haliyle

andan	(2a/12)
benden	(4b/13)
bizden	(16b/2)
senden	(16b/10)

3.3.8.1.5. İlgî Ekiyle

Tuhfe-i Hüsâmî’de 3. teklik kişî zamiri, ilgî ekiyle karşılanırken farklılıklar göstermiştir. Kimizaman dudak uyumuna girmiş, kimi zaman girmemiştir. Kimi zaman da bugün TT’de kullanmakta olduğumuz “**onun**” biçiminde karşımıza çıkmıştır.

anın	(1b/8)
anun	(8a/8)
onun	(2a/15)

3.3.8.1.6. Ötri Edatıyla

Andan ötri	(13a/7)
------------	---------

3.3.8.2. İşaret Zamiri

(Alm. *Zeigefürwort*; Fr. *pronom démonstratif*; İng. *demonstrative*):

Tuhfe-i Hüsâmî’de varlıkları işaret yoluyla gösteren işaret sıfatları aşağıdaki gibidir. 2. teklik işaret zamiri “şol” ya da “şu”ya tesadüf edilmemiştir. Görüleceği üzere, bir geçiş süreci gösteren 3. teklik zamiri de iki farklı şekilde karşımıza çıkar.

bu	(16b/11)
bunlar	(7b/11)
o	(6a/15)
ol	(14b/15)

3.3.8.2.1. Yükleme Haliyle

anı	(8b/7)
bunı	(2b/6)
bunu	(9b/15)

3.3.8.2.2. Yönelme Haliyle

Buña	(10a/2)
------	---------

3.3.8.2.3. Bulunma Haliyle

bunda	(12b/14)
bunlarda	(9b/12)

3.3.8.2.4. İlgî Ekiyle

buların	(2b/11)
bunların	(6a/13)

3.3.8.2.5. Bildirme Ekiyle

oldur	(11a/5)
oldurur	(12b/15)

3.3.8.3. Belirsizlik Zamiri

(Alm. *unbestimmtes Fürwort*; Fr. *pronom indéfini*; İng. *indefinite pronoun*; Osm. *müphem zamir, zamîr-i müphem*):

Tuhfe-i Hüsâmî’de kişileri belirsiz olarak temsil eden belirsizlik zamirleri, çok sayıda değildir. Tuhfe-i Hüsâmî’de “birisi” belirsizlik zamirinde 3.teklik iyelik eki yığılmasıyla karşılaşırız.

biri	(2a/2)
birisi	(10b/13)
kimse	(16b/10)

3.3.8.4. Soru Zamiri

(Alm. *Fragefürwort, Fragepronomen*; Fr. *pronom interrogatif*; İng. *interrogative pronoun*; Osm. **istifham zamiri, zamîr-i istifhâm**):

Tuhfe-i Hüsâmî’de yerini tuttuğu canlı ya da cansız varlığı, soru yoluyla karşılayan soru zamirlerine az sayıda gözlenmiştir.

ne	(6b/11)
nedür	(14a/11)
kim	(13b/10)

3.3.9. Zarflar

(Alm. *Adverbium, Umstandswort*; Fr. *adverbe*; İng. *adverb*):

3.3.9.1. Zaman Zarfı

(Alm. *Zeitadverb*; Fr. *adverbe de temps*; İng. *adverbe of time*):

Tuhfe-i Hüsâmî’de fiillerdeki oluş ve kılışı, zaman açısından belirginleştiren zaman zarflarını ayrıca alıntı ve Öztürkçe diye sınıflamadık, bir bütün halinde verdik.

ahır	(11a/14)	her	(2b/11)
heman	(10a/8)	imdi	(8a/10)
heman dem	(6a/14)	yine	(6a/10)
hep	(11a/10)		

3.3.9.2. Nitelik(Durum) Zarfı

(Alm. *Adverb der Art und Weise, Modaladverb*; Fr. *adverbe de maniere*; İng. *adverb of manner*; Osm. *zarf-ı hal*):

Tuhfe-i Hüsâmî’de fiillerin nasıllığını, meydana geliş biçimini belirten nitelik zarfları şunlardır:

asla	(13a/13)
asla hiç	(15b/5)
her halde	(13a/6)
güzel	(2b/3)
pekce	(2a/10)
pür	(9b/15)

3.3.9.3.Soru Zarfları

(Alm. *interrogativadverb*; Fr. *adverbe interrogatif*, İng. *interrogative adverb*; Osm. *istifham zarfı, zarf-ı istifhâm*):

Tuhfe-i Hüsâmî’de fiillerin zamanını, yerini ve durumunu soru yoluyla açıklayan soru zarfları OT’de kullanılan şekilleriyle tesadüf edilmiştir.

her kaçan	(5b/6)
kaçan	(11b/7)
neçe	(4a/1)
nice	(4b/5)
niçe	(11a/8)

3.3.9.4.1. Bildirme Ekiyle

nedendür	(13a/5)
nicedür	(12b/8)
nicedürür	(12b/1)

GÖREVLİ KELİMELER

3.3.10. Edat

(Alm. *Partikel; Nachstellung; Fr. postposition, particule; İng. postposition particle*):

3.3.10.1. Kelime Olarak Karşımıza Çıkan Edatlar

3.3.10.1.1. Türkçe Ad Kökenli Edatlar

beri	(5b/14)
gibi	(12b/15)
içün	(14a/15)
sonra	(12a/5)
üzre	(1a/2)

3.3.10.1.2. Türkçe Fiil Kökenli Edatlar

ila	(9a/13)*
ile	(1b/12)
ötri	(13a/7)
toğrı	(16b/14)

3.3.10.1.3. Yabancı Kökenli Alınma Edatlar

ancak	(14b/12)	gehi	(12a/13)
eger	(3b/5)	ger	(16a/5)
elbet	(3b/10)	hele	(5a/7)
elbette	(5b/7)	güyâ	(5b/1)
evvela	(5b/11)	kah	(9b/14)
gâh	(12a/5)	iki	(13b/8)
gayri	(15b/8)	sâdec	(12b/9)
geh	(16a/2)	ya'ni	(16b/13)

3.3.10.2. Ekleşmiş Edatlar

Halle	(3a/11)
Sigayla	(5b/4)
Vezniyle	(10b/5)

3.3.11. Bağlaçlar

(Alm. *Konjunktion*, *Bindewort*; Fr. *conjunction*; İng. *conjunction*; Osm. *rabıt*):

Tuhfe-i Hüsâmî’de bağlaçlar kökenlerine göre sınıflandırdık.

3.3.11.1. Yabancı Kökenli Bağlaçlar

3.3.11.1.1. Tuhfe-i Hüsâmî’de Arapçadan Girmiş Bağlaçlar

amma	(5a/3)
ve	(15b/14)
ve ... ve ... ve	(3a/15)

3.3.11.1.2. Tuhfe-i Hüsâmî’de Farsçadan Girmiş Bağlaçlar

hem	(16a/10)
hem hem	(15a/5)
ki	(16a/13)
kim	(16b/15)
ya	(2a/4)
ya ki	(13b/15)
ya ya	(16a/13)

3.3.11.2. Karışık Kökenli Bağlaçlar

Tuhfe-i Hüsâmî’de bir kısım bağlaçlarda Arapça-Farsça, Farsça-Arapça, Arapça-Türkçe, Farsça - Türkçe ya da Arapça – Farsça - Türkçe bağlaçlarının birbirine karışmasından oluşmuş bir şekilde karşımıza çıkar.

amma ki	(1b/7)
dahı hem	(15b/4)
dahı hem dahı	(8b/13)
hem dahı	(16a/8)
hem hem... ve hem dahı	(13b/7)
hem ki	(11b/11)
hem ve hem hem	(15b/15)
hem ve hem dahı	(15b/10)
ve dahı	(13b/4)
ve dahı hem	(11a/6)
ve hem	(16a/6)
ve hem dahı	(9a/8)
ve gehi	(12a/12)
ve ve hem ve	(15b/15)
ve ki	(6a/7)
veya	(12a/1)

veyahud	(15a/6)
ya dahı	(13b/13)
yadud	(15a/7)
ya ki	(13b/14)

3.3.11. 3. Türkçe Kökenli Bağlaçlar

ancak	(10a/9)
da	(15a/15) ¹
dahı	(16b/2)
her dahı	(16b/8)
ile	(13a/7)
yayıla ta	(7a/1) ²

ANLAMLI - GÖREVLİ KELİMLER

3.3.12. Ünlem

(Alm. interjection, Ausruf, Empfindungswort; Fr. interjection; İng. interjection; Osm. nidâ)

Tuhfe-i Hüsâmî’de çok sayıda ünlem kullanılmıştır, fakat çok sayıda farklı ünleme tesadüf edilmemiştir. Bu ünlemlerin birçoğu seslenme ünlemidir.

âyâ	(6a/15)
ey	(1b/13)
gâh ğah	(16b/11)
geh	(16a/3)
gehi	(14b/15)
iy	(1a/7)
tâ	(5b/8)
ya	(13a/5)

¹“da” bağlacı “dahı” bağlacına nazaran az sayıda birkaç örnekte karşımıza çıkar.

² İle bağlacı bu örnekte iki harf arasında, birici harfe birleşik yazılmıştır.

4. BÖLÜM

4. METİNLERİN KARŞILARTIRMALI TRANSKRİPSİYONU

Tuhfe-i Hüsamî Bismi'llâhi'r-raĥmâni'r-raĥîm

1/a

Kelime münġasımdur üç ĤĤma
Fa^cle¹ vü Ĥarfe vü dahı isme

İsim hem iki nev^c üzre olur²
MüştaĤ ve dahı ġayru müştaĤdur

ġayru müştaĤ olana ^câlimler
Didiler ism-i câmid ey server

Lüğat-u farside ism-i müştaĤ
Dört nev^c üzredür ayâ yüzi aĤ

İsm-i fâ^cil dahı ism-i mef^cûl
Hem Ĥfat kim müşebbehedürür ol

Birisi dahı ism-i maĤdardur
Mâ^cadâsına ġayru müştaĤ olur

Dört Ĥism oldı fa^cl bil iy^cam
Fi^cl-i mâ^czi dahı muzâri^c hem

Biri emr vü³ birisi nehydürür
Fi^cl-i mâ^czi dahı iki nev^c olur

Birisi müsbet biri menfi
Ki aña ceĤd dirler ey vâfi

Hem muzâri^c dahı iki nev^c dür
Biri menfi birisi müsbet olur

Ki aña nefy dirler ey^câkıl
Emr dahı iki nev^c dür bil

1/b

Biri Ĥâzır birisi ġâibdür⁴
Nehy hem iki nev^c üzre olur

¹ Fa^cl sözcüğünde T ve M nüshalarına sadık kaldık, bizce fi^cle diye yazılmalıydı.

² T İsim *dahı* iki nev^c üzre olur

³ T ve

⁴ T Biri Ĥâzır birisi ġâibdür

Biri gâib birisi **ẒâẒ**ır olur¹
Sekiz oldı cem^cisi **Ẓay** gör

Der Ẓâ^cidet-i iştiẒâk-ı mâzî²

Fâ^cilâün fâ^cliâün fâ^cilâün fâ^cilâün

Fi^cl-i mâzî bil ki maẒdardan olur müštaẒ hemân
İštiẒâk^cınun **Ẓarîk**ı nicedür **Ẓılam** beyân

Âhırinde maẒdarun elbette *nun*-ı sâkine
Oluban mâẒabli meftuẒ olur ol *nun*un yine

Âhırinden maẒdarun ol *nun*ı **Ẓazf** it bîkuẒur³
Sâkin it mâẒablini gör mâzî-i müsbet olur.

Gerd ve *reft* ve *şod* gibi ammâ ki menfiye misâl
Evveline nâfiye *nun*ı getir ey bîmisâl

Diyelim anıñ misâlini *ne-gerd* ve hem *ne-şod*
Hem *ne-reft* ve hem *ne-geşt* ve hem *ne-buved* ve hem *ne-bud*

Der iştiẒâk-ı muẒari^{c4}

Mefâ^cilün Mefâ^cilün Mefâ^cilün

MuẒari^c dahı maẒdardan olur müštaẒ ayâ server
Velî mâzî gibi olmaz **Ẓarîk**ı çoẒdurur dirler

Anun kimi semâ^ci vü kimi dahı **Ẓıyâsı**dür
ẒulaẒur diñle ey **Ẓlib** ki bu gönluñ **Ẓıyâsı**dur

Ẓıyâsı nicedür bilmek diyelüm naẒm ile fil- **Ẓâl**
MuẒari^c âhır *dâl* oluban sakın olur ol *dâl*

O *dâl*in dahı mâẒabli olur meftuẒ ey dilber
Koned ufted şeved gibi dahı nice buña beñzer

Dahı her maẒdarun âhırları *nun* olur ol *nun*un
İşit mâẒabli *dâl* olur ve yâhûd tâ dilek bulun

¹ T Biri gâib birisi **ẒâẒ**ır olur

² T Der **Ẓeyân-i iştiẒâk-ı mâzî**

³ T **Âhırinde** maẒdarun ol *nun*ı **Ẓazf** it bîkuẒur

⁴ T Der beyân iştiẒâk-ı muẒari^c

Kaçan mâzâbli ol *nunu*ğ olursa *dâl*-1 lâbuddur
Anuğ mâzâbli Ğarf-i illet ve yâhûd *zâġġ* olur

2/a

Ĥurûf-1 iletli Ğorarısağ bil vay ey *zâlib*¹
Ki vay dimekle olasin bunu yâd etmege râğib

Eger mâzâbli *dâli*ğ *vav* olursa *vavı* ibdâl it
İki Ğarfe biri ya biri *elif*dür ey puser işti

Misâler bil ki *baġşûden keşûden* kim *mağâ*dırdur²
Muzâri^c-i bûnde *baġşâyed keşâyed* geldi böyle olur

Eger ol *mağâ*dar-1 *nunu*ğ ki anuğ mâzâbli *dâ* idi
O *dâli*ğ *da*ı mâzâbli *elif* ya *ya* ola sen di

Muzâri^cde ol *elifi yayı* Ğarf eylerler ey *cânân*
Elif Ğarf olduğına bir misâl al benden ol *cuyân*

Bistâden *biftâden* ki bunlar *mağâ*dar olmuştur³
Muzâri^cde *bisted* hem *bifteddür* Ğoran bulur⁴

Eger ya Ğarfına *daġı* misâl istersenğ al benden
Velî yâd eylemek ister ayâ *zâlib* bu *ġıl* senden

Resîden hem *keşîden* gibi *mağâ*darlardurur bunlar⁵
Muzâri^cde *resd* *daġı* *keşddür* böylece dirler

Eger *mağâ*dardağı *nunu*ğ ki anuğ mâzâbli *dâ*ı oldu
Anuğ mâzâbli ger Ğarf-i *zâġġ* sâkin olsaydı

Muzâri^cde anuğ mâzâblini meftuġ *ġıl* ancağ
Buña *daġı* misâl istersenğ algıl lik pekce bağ

Bil *efserden* hem *efkenden* ki bu ikisi *mağâ*dar
Muzâri^c. *efserd* hem *efkend* geldi ne hoş olur

Velî *kerden* ki *mağâ*dar *muzâri*^c dileseğ andan
Koned dirsın *ġıyâs* üzre degildür gûş *ġıl* benden

¹T Hurûf-1 iletli Ğorarısağ **di** vey ey *zâlib*

²T **Misâli** bil ki *baġşûden keşûden* kim *mağâ*dırdur

³T **Buyustâden** *biftâden* ki bunlar *mağâ*dar olmuştur

⁴T Muzâri^cde **buyusted** hem *bifteddür* Ğoran bulur

⁵T Resîden hem *keşîden* gibi **kim** *mağâ*darlardurur bunlar

Eger mâzâbli ol *dâliñ zâññ*-i sâkin olmazsa
Semâ'idür muzâri^c anda sâiñ-i sâkin olmazsa

Misâl-i âmeden şoden dahı bu iki mazâdarlar¹
Mužâri^c ayed ve dahı şeveddür bilgil ey server

Kağan mâzâbli ta olsa o nun mazâdaruñ iy miñur
Tanuñ mâzâbli elbet dört Ğarfiñ birisi olur

2/b

O dört Ğarfi saña nazmıla ideyin gözün aç gör
Biri ħâ vü biri sin vü biri şın vü biri fedür²

Eger mâzâbli mazâdardağı tenüñ ha ve şın olsa
Mužâri^c almağ andan iki dürlüdür diyem saña³

Kaçan mâzâbli tanuñ ħa olursa tayı dâl eyle
Dahı ħayı zeye dönderdi hanuñ aç güzel söyle

Misâli suñten efruñten kim iki mazâdardur
Mužâri^c sũed efruñed gelür ehli olan bilür

Velî bir Ğâide dahı tayı dâle ħayı sine
Şınñtende mužâri^c mişinâsed geldi görine

Dahı şına bedel Ğılsıñ ħayı câzdzürür diñle⁴
Furũñtende mužâri^c mifurũşeddür bunı anla

İşit mazâdar-ı şinâsiden furũşiden dahı gelmiş
İkisin de oğursañ yoğ ħağ ehli olan bulmış

Eger mâzâbli tanuñ şın olursa tayı dâl eyle
Dahı râ eyle şını Ğâide böyle olur böyle

Misâli dâşden dahı guzâşten kim mazâdır dur
Mužâri^c dâret ve dahı guzâret ikisi birdür

¹ T Misâl-i âmeden dahı şoden bu iki mazâdarlar

² T Biri ħâ ve biri sin ve biri şın ve biri fedür

³ T Mužâri^c almağ andan bir ki dürlüdür diyem saña

⁴ T Dahı şine bedel Ğılsıñ ħayı câiz durur diñle

Velî *guşten nebuştende muzâri^c* ey puser bilgil
Guşed dahı nüvîsddür hażasın bulursañ sil¹

Bularıñ mażdarında *miguşîden minüvişden* hem²
Luğatdur ey perî peyker *ĶulaĶ* ur diñlegil her dem

Ķaçan maĶabl-i mażdardağı *tanuñ sin* ola ol *sin*
Gehi *haya* döner gehi *yaya vava âyâ şîrîn*

Ķabîbim *hâ^vsten* hem *kâsten* kim iki mażdardur
Muzâri^c *hâ^vhet* ve *kâhet* gelür ehline ezberdür

Yenün *vavuñ misâli custen vü rüsten* mażdardur
Muzâri^c-i *cûyed* ve *rûyed* gelür ey ağzı dürc-i dür

Gehi *sini yaya ibdâl* idüp *ârâstende* hem
Muzâri^c geldi *ârâyed* misâli budur iy ^cam³

3/a

Gehi *Ķazf* eyleyüp *sini bedanisten* ki masdardur
Muzari^c de *bedaned* di bunu *yâd* eyleyen erdür

Gehi *sini* idersin *lama ibdâl vü güsistende*
Muzari^c *bükseled* oldı veli *nev^can şikestende⁴*

Sini nuna bedel *Ķıl* beşikened di sen muzâri^c de
OĶursa naĶmla *Ķalib* olur aĶsen muzâri^c de

Eger mażdardağı *tenün* ola maĶabl-i *fa fayı*
Gehi *baya* bedel *Ķıl yâften* müstaĶbelinde di

Beyâbed gah *fayı vava tayı yaya ibdâl* it
Begoftende gelür *guyed* muzâri^c böylece hal it⁵

Veli bir *Ķâ^c* ide dahı bedel *Ķıl fayı vava* sen
Bereftende muzâri^c *mi-reveddür* böyle buldum ben

Gehi *Ķâl* üzre *Ķorlar bâftende* ey piri piker
Muzâri^c geldi *bâfed* böyledür hem böyle söylerler

¹T Guşed dahı nüvîsddür hażasın bulursañ sil

²T Bularıñ mażdarında **minüvişden** **miguşîden** hem

³T Bu beyit bu nüshada mevcut değıl.

⁴T Muzari^c bükseled oldı **veya** nev^ca şikestende

⁵T Begoftende gelür *guyed* muzâri^c böylece **Ķal** it

Gel imdi ger muzâri^c ola menfi Ğâ^cide anda
Nicedür naẓmıla diñle beyân idem saña ben de¹

Getür bir *nun*-ı meftûġa muzâri^c evveline *sin*
Olur menfî muzâri^c ol zamân ey şâhid-i pürfen

Aña dahı misâl istersen idem lîkin it ezber
Neşâyed hem *nebâyed* hem *nedâned* di ayâ server

Muzâri^c müşterekdür Ğâlle istiġbâl arasında
Anı Ğâl için olmaġ isterisen ey pürsende

Muzâri^c evveline dâhil et mi lafẓını filġâl
Muzâri^c Ğâl olur ancaġ bulunmaz anda istiġbâl

Misâl-i mîşevved hem *mîkeşed* hem *mîrebâyed*dür
Dahı *mîbâyed* ve *mîşâyed* ve hem *mîşinâsed*dür

Dilersen ey cüvân ola muzâri^c ancaġ istiġbâl
Muzâri^c evveline dâhil eyle Ğarf-i *ba* filġâl

Misâlî *beşenûd* hem *beğerûd* *besepeâred* ve *bereved*
Berâned dahı *berâmayed* *bedâned* *berehed* ve *bedehed*²

3/b

Velî ba kim muzâri^c-i evvelinde oldı istiġbâl
Gehi mazmûm ve geh meksûr olur ol ba işit filġâl

Muzâri^c de Ğaçan evvel ki Ğarf oldıysa mazmûm
Veya Ğarf şefeden olsa diñle imdi nedür mefhûm³

Bayı mazmûm oġkursın ol zamân ey dilber-i ġarrâ⁴
Bumîred hem *bugûyed* hem *bubâred* aña ey ra^cnâ⁵

Muzâri^c evvelinde her Ğaçan olursa hemze bil
Misâl-i *âyed üfted* gibi ey Ğalib-i fâzil

¹ T Nicedür **diñle** naẓmıla beyân idem saña ben de

² T Berâned dahı **burmâyed*** **bidâned** **birehed** ve **bidehed**

³ T **Yahûd** Ğarf şefeden olsa diñle imdi nedür mefhûm

⁴ T *Beyi* mazmûm **oġkursun** ol zamân ey dilber-i ġara

⁵ T Buların ġayrî yerde oġı meksûr berâned di

Dahı *bedehed* dahı *biresed* *beşâyed* hem *bedâned* di

Eger sen ol muzâri^c evveline *ba* ve yâhûd *nun*
Getürseñ hemze *ya* olur misâlin diñlegil mevzûn

Buyufted hem *beyâyed* hem *biyârâyed* *biyâzâred*
Neyârâyed *neyâzâred* *neyâvâzed* *neyâmâsed*

Der iştiĶâĶ-ı emr-i Ħâzır¹
Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün

Geldüñ imdi emr-i Ħâzır nicedür
NaĶm idelüm anı dahı *hem-çüdü*r

Bil muzâri^c den emr-i müştâĶ olur
Her Ķrîk-ı iştiĶâĶ nice olur²

Her muzâri^c uñra-yı *dâl* oldı hem³
Sâkin olur *dâl* elbet di ne^cam

Dahı mâĶabli anuñ meftûĶ olur
Ya^cnî ol *dâl*üñ bunu ehli bilür

Her Ķaçan ol *dâl* Ħâzef etsen dahı
Sâkin etsen ey puser mâĶablini

Emr-i Ħâzır olur ol dem hemân
Di misâlin ey Hüsâm anuñ ^cayân

Mirebâyed kim muzâri^c dürür bây⁴
Diyinir emrinde benezdigi men ey⁵

Der iştiĶâĶ-ı emr-i gâĶb⁶
Mucre keĶalik

4/a

Emri-i gâĶb bir neçe nev^c üzredür
Ki muzâri^c sigası gibi olur

¹ T Der **beyân**-ı iştiĶâĶ-ı emr-i Ħâzır

² T **Hem** Ķrîk-ı iştiĶâĶı nice olur

³ T **Hem** muzâri^c uñra-yı *dâl* oldı hem

⁴ T **Mirubâyed** kim muzâri^c durur bây

⁵ T **Dinir** emrinde **benzediñ** men ey

⁶ T Der **beyân**-ı iştiĶâĶ-ı emr-i gâĶb

Man^žut-^žayrında Sul^žan-ı Ecel¹
Bu mahalde buyurur eşit mesel²

Her gerâbâyed ezîn hârî hared
Her ben hârî bedinârî bered

Bil hared bunda emr-i gâžbdürür³
Ol ki žalibdür bunun faržın bilür

Geh muzârî^c sığasının kim anıñ
Ahır dâl oldı her yerde biliñ

Žıl ziyâde bir elif mâžabline
Dâlîñ emr-i gâžb olur ol yine⁴

Mi-koned bilgil muzârî^cdür ^cayân
Mi-kened oldı emr-i gâžb bidân

Lik bu nâdirdürür ancaž hemân
Mevž^c-i da^cvedde važ^cdür ^cayân

Geh muzârî^c evveline lafž-ı gu
Žıl ziyâde *gu-koned* di ey ulu

Gu-be-kon gu-mi-şevad gu-mi-rubâ
Di misâlinde dahı *gu-mi-numâ*

Geh muzârî^c evveline Žıl ziyâd
Lafž-ı *bâyed* ki bulasın tâ murâd

Di ki *bâyed* ki bedâned ey puser
Hem dahı *bâyed* ki hâ^vned ey puser

Der iştižâkı nehy-i žâzır⁵
Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün

Geldüñ imdi nehy-i žâžır nicedür bil ey ahı
Bu Hüsâmi nažmıla žilsun beyân anı dahı

¹ T Man^žut- ^žayr içre sul^žan-ı ecel

² T **Bir mažalde** buyurur işit mesel

³ T Bil **hurâd** bunda emr-i gâžb durur

⁴ T *Dalîñ* emr-i gâžb olur ol yine

⁵ T Der beyân –i iştižâkı nehy-i žâžır

Emr-i **Ĥâżır** evveline *mim*-i meftu**Ĥa** getir
Di *mekon* hem di *meşev* her kim diler ister bulur

4/b

*Der iştiĤâĤ-ı nehy-i ġâżb*¹
*Baĥruhu kezalik*²

Nehy-i ġâżb daĥı bilgil nehy-i **Ĥâżır** gibi olur
Geh muzâri^c evveline *nun*-ı meftu**Ĥa** getir³

Geh künâdiĥ evveline *mim*-i meftu**Ĥa** getir
Lîki bu vech üzre isti^cmâl az yerde olur⁴

Evveline ġâĥ nehy-i **Ĥâżır**ın ġü **Ĥıl** ziyâd
Gümekon hem *gümeşûdî* tâ ola **Ĥâżıl** murâd

Geh muzâri^c evveline *nun*-ı meftu**Ĥa** getir
Tâ muzâri^c ola menfî nice olur daĥı gör

Evveline *ba^cdeżân bâyed* ki dâĥıl **Ĥıl** ^cayân
Di ki *bâyed* geh *nebâyed* ey şeh-i şîrîn-i zebân

*Der beyân-ı iştiĤâĤ-ı meĥûl*⁵
Baĥruhu kezâlik

Ger dilersin bir fa^clden alasin meĥûli sen
Her maĤalde eyle ol fa^cli ism-i mef^cûli sen

Ba^cdeżâlik şod lügâtından getir bir fa^cl sen
İsm-i mefûl âĥırına eyle zam ey Ebul-**Ĥasan**

Mâziyi meĥûl ĤılmaĤ istersen *şod* **Ĥıl** ziyâd
Ĥıl muzâri^c de *şev*ed lafĤın ziyâde ey Ebul-Murâd

Ĥıl emirde *şev* nehyde hem *meşev* ey hoş suĥan
NaĤmıla diĥle misâlin bu Hüsâmî söylesün

¹ T Der beyân-ı iştiĤâĤ-ı nehy-i ġâĥb (*ġâĥb* kelimesi bu nüshada süreklı **hemzesiz** yazıldıĥından bu kelimedeki farklılık birdaha gösterilmeyecektir.)

² T Fâ^cilâtün fâ^cilâtün fâ^cilâtün fâ^cilâtün

³ T Geh muzâri^c evveline *nun*-ı **menfiye** getir

⁴ T **Lik** bu **vehile** isti^cmâl az yerde olur

⁵ T Der beyân-ı meĥûl

*Kerd meçhûlünde kerde şod koned meçhûlüne
Ey puser kerde şeved di ezber it bunı yine*

Bu *Žiyâs* üzredürür *bâŽİ*leri dahı hemân
Žut ŽulaŽ benden yaña *bâŽİ*sini diyem ^c*ayân*

*Der beyân-ı iştiŽâŽ-ı ism-i fâ'il
Mefâ' ilün erbâ' merrâtin*¹

Mužâri^c *ân*ırını *dâl* oldı elbette dahı hemân
Dilersen kim mužâri^c den sen ism-i fâ'il olasın

5/a

Mužâri^c *ân*ırını *dâl* oldı elbette dahı sâkin
Dilerseñ mužâri^c den sen ism-i fâ'il alasın

*Ž*ılasın *dâl*-i meftuž ve dahı *mâŽ*abline bir *nun*
Žiyâde idesin sâkin ola ol *nun* eşit eknûn²²

Dahı *dâl* altına bir *ha* ziyâde eylegil ammâ
Ola ol ğayri mefluž misâlin işit iy bernâ

Guned dahı *şeved dâred* mužâri^cdür ism-i fâ'il
Gunende dahı *dârende şevendedür* bunı bilgil

*Der izâfet-i kerden fâ'il rabbi mef'ûleş*³
Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün

Fâ'ili mef'ûline her kim mužâf etmek diler
İsm-i fâ'il *ân*ırından *nun*-ı *dâli Žâz*f ider

Hem dahı mef'ûlini eyler mužâdem fâ'ile
Kim *berende-i dâl* mažâmında dinür dilber hele

Hem dahı *darende-i defter* makâmında ey dede
Didi *defter-dâred* ehl-i fars vü ehl-i *Žâ*cide⁴⁴

¹ T Mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün

² T Ziyâde idesin ola ol *nun* eşit ek *nun*

³ T Der *Žâ*cide-i izâfet kerden fâ'il rabbi mef'ûleş

⁴ T Didi *defterdâr* ehl-i farsî ve ehl-i *Žâ*cide

*Der Kâide-i muḳẓıddem kerden muḳẓaf-ün ileyh bir muḳẓâf
Mefâc ilün erbâc merrâtin¹*

Dahı bir kâide diñle muḳẓaf-ı ileyh üstine
Muḳẓafı ḳıldılar taḳdım şâyi^cdür işit yine

Dinür şahbâz-dest-amûz bâz-ı şeh maḳẓâmında
Dinür mehpâre ey dildâr pâre-i meh maḳẓâmında

*Der iştiḳâk-ı ḳıfat-ı müşebbehe²
Fâilâtün mefâc ilün fâc lün*

Hem ḳıfat kim müşebbehedür ol
Kâide anda nicedür ḳor bul³

Bu dahı ey puser muḳẓâri^cden
Müştaḳ oldu ḳıriḳın işit sen

Gah fâc l muḳẓâri^c-un fil-hâl
Âhırın elfe eylegil ibdâl

5/b

Lafḳ-ı biyende deyesin biynâ⁴
Lafḳ-ı gıyede deyesin gûyâ

Elife ḳam idiñ gehi bir nun⁵
İşit imdi misâlini eknün

Lafḳ-ı gıryede didiler gıryân⁶
Lafḳ-ı nâledde didiler nalân

Hem bu ḳığayla ger dilersen bul
İsm-i fâc il ki ola mubâlâğa ol⁷

¹ T Mefâc ilün Mefâc ilün Mefâc ilün Mefâc ilün

² T Der beyân-ı iştiḳâk-ı ḳıfat-ı müşebbehe

³ T Kâide anda nicedür ḳor ḳul

⁴ T Lafḳ-ı biyende **diyesin** biynâ (altındaki mısradaki da **diyesin** şeklindedir.)

⁵ T **Elifi** elife ḳam idiñ gehi bir nun

⁶ T Lafḳ-ı gıryede **dırlar** gıryân

Lafḳ-ı nâledde **dırlar** nalân

⁷ T İsm-i fâc il geh ola **muâlâğa** ol

Der iştiğâğ-ı ism-i mef'ûl¹
Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün

Mâğnün elbette Ėarf-i âhırî sâkin olur
Her Ėaçan mef'ûl almağ isteseñ ey ehl-i hur

MâĖniñ elbette Ėarf-i âhırın meftuğ Ėil
Ba^cdehu mâba^cdine bir ha-i ziyâde eylegil

Tâ ki ol ha Ėayr-ı mefluğa ola işit misâl
Kerd ü şod ki mâğilerdürür ol ey bîmisâl²

İsm-i mef'ûli şude keredürür hem dahı dâd
MâĖdür mef'ûli anuñ dâde geldi eyle yâd

Der mağdar-ı fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün³

Geldün imdi mağdar iki Ėism olur
Evvelâ bir Ėismını bil gel nedür

Âhırına lâğit bir nunı sen
Kerden ve dahı şoden di ey ĖHasan

İşit imdi dahı bir Ėismı ne olur
İsm-i mağdar dirler aña gör nedür

Her Ėaçan mağdardan ism-i mağdarı
Almağ isterseñ âyâ şeh gel beri

İki nev^c üzredürür oldur biri
Ki idesin ibdâl nun-ı maĖdarı⁴

6/a

Raya ve elife misâlin diñlegil
Goften ve reften ki mağdar oldı bil

¹ T Der beyân-ı iştiğâğ-ı ism-i mef'ûl

² T Kerd dahı şod ki mâğilerdürür iy bîmisâl

³ T Der beyân-ı mağdar-ı Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün

⁴ T İdesin ibdâl-ı nun-ı mağdarı

İsm-i maǰdar anda *riştâr* oldu eřit¹
Ey şeh-i hubân hem *güştâr* it²

Bunlarıñ ma^cnâsını bilgil nedür
Yürüyiş hem söyleyiş dimek olur

İsm-i maǰdar ki muǰari^c den olur
Kim eřitdüñ kâ^cide anda nedür

Her muǰari^c âhırında *dâl* olur
İsm-i maǰdarda şina ibdâl olur³

Hem dahı mâǰabli anuñ meksûr olur
İşit imdi anuñ misâli nicedür

Nâled vü *sûzed* ki mustaǰbeldürür
İsm-i maǰdar *nâliş* ve *sûziş*dürür⁴

Der kâ^cide-i maǰdar

Fâ^cilâtün fâ^cilâtün fâ^cilâtün fâ^cilâtün

Ba^cǰi maǰdardan alup ism-i âhırına gâh sen
Dâden vü dahı şoden hem *kerden* dahı *buden*⁵

Bu lafıǰardan birini şam eyle tâ kim buluna
Anda ma^cnâyı maǰdır gör misâlini yine⁶

Der baǰri diger⁷

Mefâ^cilün erbâ^c u merrâtin⁸

Maǰallinde bir avâz idenüñ *avâz dâden* di
Maǰallinde bir âhenk idenüñ *âhenk kerden* di

Der kâ^cide-yi maǰdar-ı lâzım ra müte^caddi kerden
Baǰruhu keşalik

¹ T İsm-i maǰdar anda **güştâr** oldu eşit

² T Ey şeh-i hubân hem **reştâr** it

³ T *Dâ l* ism-i maǰdarda şina ibdâl olur

⁴ T İsm-i maǰdar *nâliş* ve *sûziş* **olur**

⁵ T *Dâden* vü dahı şoden hem *kerden* **ve hem dâşten**

⁶ T Anda ma^cnâyı maǰdır **gö** misâlini yine

⁷ T **Baǰri** diger

⁸ T *Mefâ^cilün* *mefâ^cilün* *mefâ^cilün* *mefâ^cilün*

Dilersen maǝdar-ı lâzım hemân dem ta^cdiye ola
Bunu ezber Ğılanıñ Ğalbi naǝmıla Ğlu ola¹

O lâzım-ı maǝdaruñ müstaǝbeliniñ âhırındaĞı
Dâliñ mâǝabline üç Ğarf zâid Ğıl âyâ sâĞı²

6/b

Ğurûf-ı tâydur ol Ğarfler anda eyi Ğabîbi men
O dâlin âhırına Ğıl ziyâde nun-ı maǝdar sen³

Misâl-i suhten mustaǝbili kim geldi sûzed bil
Di sûânîden anuñ ta^cdiyesinde ayâ^câkıl

Der emsile-i muǝzaride⁴

Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilâtün⁵

Geldüñ imdi dahı nice oldı bilüñ
Emsile-yi muǝzâdesin fa^cliñ⁶

Cümlesi anuñ altı Ğıga olur
İki gâǝb iki muhâǝbdur

Mütekellim içindürür ikisi
İşitir imdi nicedürür dahısı⁷

Lügat-ı farsda dahı olur bîşek
Hem müzekker müzennes ikisi tek⁸

Tesinye dahı cem^c ikisi bir
Oldı mı olğıl bu sözlerüme muǝzır⁹

Her Ğaçan fa^cl-i mâǝzîden iy cân
Müfred-i gâǝb âhırına hemân

Nun-ı dalı ziyâde Ğılsañ sen
Ğıga-yı cem^c olur ayâ şeh-i men

¹ M “dürr-i naǝmıla Ğla” diye düzeltme var. T ise “Bunu ezber Ğılanıñ Ğalbi naǝm-ı dürrile Ğla”

² T Dâliñ mâǝkablina üç Ğarf zâid Ğıl âyâ sâĞı

³ T O dâlin âhırına Ğun-ı maǝdar kıl ziyâde sen

⁴ T Der beyân-ı emsile-i muǝzaride

⁵ T Fâilâtün Mefâilün fa^clün

⁶ T Emsile-yi muǝzâdesin fi^cilüñ

⁷ T İşit imdi nicedürür dahısı

⁸ T Hem müzekker müzennes ikisi yek

⁹ T Oldı olğıl bu sözlerüme muǝzır

Kâşed vü *şod* de cem^c ne bilgil
Kâştend vü *şodend* iy ^câkıl

ĶılmaĶ istersen iy mü^zâ^zib-i men
Müfred-i gâ^zibi mu^hâtab sen

Ķıl âyâ iki gözleri ^cattâb
Â^hırına ziyâde ya-ı ^hı^zâb

Di misâlinde *kerdi* ve *keşdi*
*Hâ^v*nedi ve *şodi* ve hem *kişti*¹

Cem^c idesin mu^zâ^zı fil-^zâ
Müfredüñ ^âhırına ya ^zile *dâ*

7/a

Kıl ziyade veyahud *yayıla* *ta*²
Bedubayed di ey ruh-ı ziba

Di *bikerdîd* ve *mişedîd* ve *budîd*
Hem *beğüşfîd* ve der ^cadu ve *bizedîd*

Ya *bikerdît* ve *mişedît* ve *bedît*
Ya *beğüşfît* ve der ^cad ve *bizedît*

Mütekellim ki va^zdehu ola ol
*Ķâ^c*ide anda nicedür *şörgul*

Müfred-i gâ^zibe getir bir *mim*³
Â^hırına misâlini deyelim⁴

Kerdem ve *mi-şodem* da^hı *guştem*⁵
Reftem ve *budem* ve *zedem* *guştem*

Mütekellim ki vahde *ne-şod*
Ey ma^cel-gayr ola ol bula ^caded

Müfred-i gâ^zibe getir ya *mîm*⁶
Â^hırına *dîm* *şodîm* ve *bedîm*

¹ T *Hâ^v*nedi ve *şodi* ve hem *kuşti*

² T *Kıl* ziyade ve yahud *tayla* ya

³ T Müfred-i gâ^zibin getir bir *mim*

⁴ T Â^hırına misâlini *diyelim*

⁵ T *Kerdem* u *mi-şodem* da^hı *güştem*

⁶ T Müfred-i gâ^zibin getir ya *mim*

*Der Ķâide-yi emsile-yi muĶĶuride muĶĶari^c
Fâilâtün mefâilün fâ^ci lün*

Ger dilerseñ muĶĶari^c-i müfred
Ola cem^c iy muĶĶıbbi-i ehl-i Ķıred

Müfrediñ âhırındağı dâlün
Nun-1 mâĶĶabline ziyâde Ķılın

Koned vü mî-şevêd ki müfreddür
Cem^c bi-konend vü mî-şevend olur

Müfred-i ĶâĶbi dilerseñ ger
Eylesin muĶĶâĶb iy server

Müfrediñ âhırındağı dâli it
Yaya ebdâl ve hem misâlin işit

Mî-konî ve şevî ve hem dâni
Mî-ruyî ve zenî dahı hâ^vni

7/b

Ger dilerseñ muĶĶâĶb-1 müfred
Ola cem^c muĶĶâĶb-1 bi^caded¹

Müfrediñ âhırındağı dâlün
Yayı mâĶĶabline ziyâde Ķılın

Di konîd ve şevîd hem dâni²
Mîrevîd ve zenîd ve hem hâ^vni²

Mütekellim ki vaĶĶdedür işit
Müfredün âhırındağı dâli it

Mim-i ebdâl u di konem dânem
Şevem u mîdevem dahı hâ^vnem³

Mütekellim ki ola ma^cel-ğayr ol
Anda dahı nedür Ķavâid bul

¹ T Ola cem^c muĶĶıtab-1 be^caded

² T **Dik** konîd u şevîd hem dâni²

³ M'da “mîdevem” kelimesine düzeltme yapılmış; “mîrevem” T'da Şevem u **mîrevem** dahı hâ^vnem

Müfred-i gâzib âhırındağı dâl
Mime ve yaya olupdur ebdâl¹

Dinilür mî-revîm ve mî-dânîm
Mî-şevîm ve keşîm mî-ha^vnîm

Der emsile-yi muvâzid-i emr-i Ğâzır ve gâzib²
Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün

Emr-i Ğâzır emr-i gâzib hem dahı
Nehy-i Ğâzır nehy-i gâzib ey ahî

Bunlar ancaĶ ikişer ŷîga olur
ŷîga-yı cem^c ve dahı müfreddür

Bunlarıñ cem^ci olur müstaĶbelün
Cem^ci gibi böyledür böyle bilün

Ya^cni bunlarda olur cem^ci niĶab
Gibi ŷîga iy şeh-i şîrîn cevâb

Der emsile-yi ma^clûm ve mechûl³
BaĶruhu kezalik

Geldiñ imdi emsile-yi mâzî nedür
Kim ola ma^clûm bilgil nicedür⁴

8/a

Kerd ve kerdend ve dahı kerdî olur
Hem be-kerdîdi ve dahı kerdemdürür

Hem dahı kerdîm oldı añağıl
Mâzînüñ meçûlini hem diñlegil

Der emsileyi mâzî-i meçûl⁵
BaĶruhu kezalik

Kerde mî-şod ba^cdezân kerde şodend
Hem dahı kerde şodî iy hoşmend

¹ T Mime ve yaye **olunur** ebdal M nüshasında ise "olunur diye düzeltme var.

² T Der **beyân-ı** emsile-yi muvâzid-i emr-i Ğâzır ve gâzib

³ T **Der misâl-i mâzi**-yi ma^clûm ve mechûl

⁴ T Kim ola ma^clûm bilgil nice **olur**

⁵ T'da böyle bir bölüm yok

Dahı di kerde şodîd iy hoş nedîm
Hem dahı kerde şodem kerde şodîm

*Der emsile-yi mużârî^c-i ma^clûm¹
Fâ^cilâtün fâ^cilâtün fâ^cilâtün*

Emsile-yi müstağbel ma^clûmı di
Mî-koned hem mî-konend ve mî-konî

Mîkonîd ve mîkonem hem mîkonîm
Hem dahı meçûlini anuñ eydelim

Di şahâ kerde şevend kerde şevend
Hem dahı kerde şevî iy hoşmend

Dahı di kerde şovîd vü eydelim
Ey ahı kerde şovem kerde şovîm²

*Der emsile-i ceğd-i ma^clûm³
Bağruhu kezalik*

Emsile-yi ceğdi ki ol ma^clûm ola
Di Hüsâmî anı dahı nağmıla⁴

Mî-ne-kerd ve mî-ne-kerdend ve dahı⁵
Mî-ne-kerdî mî-ne-kerdîd iy ahı

Mî-ne-kerdem mî-ne-kerdîm ve dahı
Emsile-yi ceğdî ki meçûl oladı

Der emsile-yi ceğd-i meçûl⁶
Müfte^cilün müfte^cilün fâ^cilün

Kerde ne-şod ey şeh-i hû^vbân-ı men
Hem dahı kerde ne-şodend iy ĞHasan

8/b

Hem dağı kerde neşodî ey ahı
Hem oğı kerde neşodîd ve dahı

¹ T Der beyân-ı emsile-yi mużârî^c-i ma^clûm ve meçûl. Bağruhu kezalik

² T İy ahı kerde şovem kerde şovîm

³ T Der beyân-ı emsile-i ceğd-i ma^clûm ve meçûl. Fâ^cilâtün Fâ^cilâtün Fâ^cilâtün

⁴ T Di anı dahı Hüsâmî nağmıla

⁵ T Mînekerd u mînekerdend u dahı

⁶ T Bahri diger

Žurma di kerde ne-şodem ey saħî
Hem dahî kerde ne-şodîm ey ahî

Der emsile-yi nefy-i ma^clûm¹
Fâ^cilâtün fâ^cilâtün fâ^cilâtün

Emsile-yi nefy kim ola ma^clûm
Diñlegil tâ saña ola ma^clûm

Ne-koned hem *ne-mî-konend* didi
Ne-konî hem *ne-mî-konîd* oldı

Ne-konem hem *ne-mî-konîm* fuzûl
Emsile-yi nefy kim ola meçûl

İşit ol dahî nicedür ey cân
İdelim anı dahî size ^cayân

Der emsile-yi nefy-i mechûl²
Müfte^cilün fâ^cilün müfte^cilün fâ^cilün

Kerde ne-mî-şevend dahî *kerde ne-mî-şevend* oğı
Kerde ne-mî-şevî ve hem *kerde ne-mî-şevîd* di

Kerde ne-mî-şevem dahî *kerde ne-mî-şevîm* hem
Yâd kon it *kitâbra tâberhi* zicehli ve gam

Der beyân-ı emr-i Ėâżır ma^clûm ve mechûl³
Fâ^cilâtün mefâ^cilün fâ^cilün

Emrü Ėâżır ki ola ma^clûm ol
Emsile anda nicedür Ėörgül

Kon dahî hem *konîd* dahî ey Ėalib
Bunı ezberlemege ol râğıb

Emsile-i emr-i Ėâżır-ı mechûl
Nicedür ol âyâ şeh-i mağbûl

Göre kim anı dahî nice olur
Kerde şev kerde mî-şevîddürür

¹ T Der beyân-ı emsile-yi nefy-i ma^clûm ve mechûl

² T Bahri diger müfte^cilün mefâ^cilün mefâ^cilün mefâ^cilün

³ T Der beyân-ı emsile-yi emr-i Ėâżır ma^clûm ve mechûl

9/a

Der beyân-ı emr-i ğâẓb ma' lûm ve mechûl¹
Bağruhu kezalik

Emsile-yi emr-i ğâẓb-i ma' lûm
Nicedür diñle tâ ola ma' lûm

Gubekon hem dahı di gubekonîd
Gubedih hem dahı di gubedehîd

Emsile-yi emr-i ğâẓb-i mechûl
İşit imdi âyâ şeh-i ma' lûl²

Gubekerde şevêd disen cânâ
Gubekerde şevîd ey dâñâ

Der emsile-yi nehy-i Ğâzır-ı ma' lûm³
Fâ'ilâtün mefâ'ilün fâ'ilün

Emsile-yi nehy-i Ğâzır-ı ma' lûm
Di Hüsâmî anı dahı manẓum

Mekon ve hem dahı diñle mekonîd
Meşev ve hem dağı oğı meşovîd

Der emsile-yi nehy-i hazır-ı mechûl⁴
Müfte'ilün müfte'ilün fâ'ilün

Kerde meşev ey şeh-i hûban-ı men
Hem dahı kerde meşevîd ey Hasan

Der emsile-yi nehy-i ğâẓb-i ma' lûm ve mechûl
Bağruhu kezalik

Emsile-yi nehy ki ğâẓb ola
Ol dahı ma' lûm ola ey şeyvâ⁵

¹ T Der beyân-ı emsile-yi emr-i ga'ib ma' lûm ve mechul

² T İşit imdi nedür ayâ şeh-i ma' lûl

³ T Der beyân-ı emsile-yi nehy-i Ğâzır-ı ma' lûm

⁴ T Der beyân-ı emsile-yi nehy-i hazır-ı mechul

⁵ T Ol dahı ma' lûm ola iy pîşvâ. M nüshasında (zeban-ı fasih -i miftah) diye açıklama düşülmüş.

Naẓmıla anı dahı idem beyân¹
Komekon ve komekonîd ey mehân

Emsile-yi nehy ki gâẓbdürür
Hem dahı mechûl misâli ne olur

Der diger

Mef^cûlü mefâ^cilün mef^cûlü mefâ^cilün

9/b

Gukerde meşev hem gukerde meşevîd ey cân
Yâd eyle bunı sâña tâ kâ^cide ola âsân

Der emsile-yi ism-i fâ^cil

Fâ^cilâtün mefâ^cilün fâ^cilün

İsm-i fâ^cil ki iki ẓığa olur²
Biri müfred birisi cem^cdurur

İşit imdi konende cemi^c ne olur
Ey ẓabîbüm konendegândurur

Der emsile-yi ẓıfat-ı müşebbehe

Baĥruhu kezalik

Hem ẓıfat kim işit müşebbehedür
O da fâ^cil gibi iki ẓığadur³

ẓıfatıñ müfredi nedür dâñâ
Bir misâlin dahı işit bînâ

Geldi dâñâda cem^c dâñâyân
Oldı bînâda cem^c bînâyân

Der emsile-yi ism-i mef^cûl

Baĥruhu kezalik

¹ T naẓmıla idem **anı dahı** beyân

² T İsm-i **fâ^cilde** iki ẓığa olur

³ T **Ol** da fâ^cil gibi iki ẓığadur

İsm-i mef^cûl dahı bil hem nicedür¹
Ol dahı bilgil iki Źğa olur

Meşelâ kim guzeşte müfreddür
Hem dahı bil ki refte müfreddür²

Reftegân ve guzeştegân oldı
Cem^c bunlarda böylece geldi

Der emsile-yi ism-i fâ^cil³
Fâ^cilâtün fâ^cilâtün fâ^cilâtün fâ^cilatün fâ^cil mef^cûl sıfat

Gah Źğa-i ism-i fâ^cil hem dahı Źğa-i Źfat
Hem dahı Źğa-i ism-i mef^cûl ey nigû Źfat

İtibâr-ı fâ^cilile fa^cl gibi altışar
Źğa üzre çıkılır işit bunu ey pür hüner

10/a

Di konenede est ve dahı be-konende konend ey civân
Mî-konendeyiŹdahı bekonende konîd iy mihân

Hem dahı be-konende- em men hem dahı be-konende-îm
İsm-i mef^cûlı dahı buña Źyâs eyleyelim

Hem Źfat dahı ism-i mef^cûl gibidür işit
Bunu da mef^cûl hem fâ^cil Źyâsı üzre it

Der Źâ^cide-i cem^c-i maŹdar
Fâ^cilâtün fâ^cilâtün fâ^cilât

Geldüñ imdi maŹdaruñ cem^ci nedür
İşit imdi bu iki nev^c üzredür

Ey Źabîbüm diñle bir nev^c nedür
Nun-ı maŹdar âhırına ha getir⁴

¹ T İsm-i mef^cûl dahı bil hem nicedürür

² T Hem dahı bil ki refte müfreddür

³ T Der beyân-ı emsile-yi ism-i fâ^cil ve mef^cûl ve Źfat

⁴ T nüshasının aslında bir eksiklik olmamasına rağmen TTK'dan aldığım mikrofilim kopyasında belirttiğim beyitten altı beyit öncesi de silik çıkmıştır.

Ba°dâzân mâẒabline hanuḡ getir
Ya-1 sâkin gör misâlini nedür

Gerdenîhâ gofnîhâ hem dahı
Reftenîhâ seftenîhâ ey aẒı

Bir dahı ancaẒ hemân ha Ẓıl ziyâd
Nun-1 maẒdar ânırına ey cevâd

Kerden goften ki müfredlerdürür
Cem°i kerdenhâ ve goftenhâ olur

Ha ile yadur velî meşhûr olan
Böyledür böyle işit ey ehl-i fen

Der Ẓâide-yi cem°1

Fâ°ilâtün fâ°ilâtün fâ°ilâtün fâ°ilâtün

Cem° almaẒ isterseḡ ism-i câmid ey cevâd
İsm-i müfred ânırına Ẓarf-1 hayı Ẓıl ziyâd

Âsumân cem°inde oẒı âsumânhâ ey puser
Mâkiyân cem°inde hem di mâkiyânhâ ey puser

İki nev° üzredürür bu dahı hem birin işit
İsm-i müfred ânırına Ẓarf-i ân ilẒâk it

10/b

Merd ve zen cem°inde merdân ve zenân di böyledür
Ba°İsm olur bu iki Ẓıgayıla cem° olur

Yâr cem°inde di yarân ve dahı hem yarhâ²
Mâr cem°inde di mârân ve dahı hem mârhâ³

Der baẒr-ı diger⁴

Mefâ°i lün erbâ° merrâtin

Ẓaçan bir ism zevic1 - °akla delâlet eylese her bâr
Dahı meftûẒânır olsa cem° anda işit ey yâr

¹ T Der Ẓâ°ide-yi cem° **ism-i câmid**

² T Mâr cem°inde di mârân ve dahı hem mâhrâ

³ T Yâr cem°inde di yarân ve dahı hem yarihâ

⁴ T BaẒr-ı diger Mefâ°i lün Mefâ°i lün Mefâ°i lün Mefâ°i lün

Nedür ya^cnî ol ismüñ **â**hırına üç **ž**urûfgân
Getür işit misâlin gayr vezniyle ey şeh-i **ž**û^vbân

Der bažri dige^r1

Mefâilün fâilâtün fâilâtün

Ferişte ey şeh-i ^câlem ki ism-i müfreddür
Cem^c işit nedür anda *ferištegân* gelür

Der cem^c cem^ci²

Esmâ-yı mefâilün erbâ^f merrâtin

İsm-i fâ^cilde böyle di misâlin ey Hüsâm di³
Çü âyende ki müfreddür cem^c âyendegân oldı⁴

Bir ismiñ **â**hırını sâkin *elif* olsa anuñ cem^ci
Gelür ey şâhid-i **h**û^vbân *dânâyân* iki dürli⁵

Biri ol kim ol ismüñ **â**hırına lafž-hâ ile⁶
Ziyâde tâ ola cem^c ol misâlini dahı söyle

Serâ cem^ci *serâhâdur gedâ* cem^ci *gedâhâ*
*ž*abâ cem^ci *ž*abâhâdur *niyâ* cem^ci *niyâhâdur*

Birisi dahı müfred **â**hırına **ž**arf-ı yân eyle
Ziyâde ey pir-i peyki sûzâlin varısa söyle⁷

İşit *dânâ* ve *bînâ* cem^ci ey maşûž-ı uşşâžân
žıl ân bir **ž**alibi isen geldi *dânâyan* ve *bînâyân*

Der žâide-yi ism-i mekân

Bažruhu kezalik

11/a

İşit ism-i mekân-ı **ž**âide anda nice oldı
Ki her *ku mî-bucuyed yâfed* dirler isteyen buldı

¹ T Bažri dige^r

² T Der Kâide-i cem^c mefâilün me fâilün me fâilün me fâilün

³ T İsm-i fâ^cilde **böyledür** misâlin ey hüsâmî di

⁴ T **Beyâyende** ki müfreddür cem^c âyendegân oldı

⁵ T Gelür ey şâhid-i **h**û^{va}bân **ra**nâyân iki dürli

⁶ T Biri ol kim ol ismüñ **â**hırına **ž**arf-ı hâ ile

⁷ T Ziyâde ey piri **peyker** sûzâlin varsa söyle

Nice nevc üzredür diñle birinci nevcî ey cânân¹
Sitrân lafẓın getir seng âhırına oẓı sengisitân²

Gülistân ve bahâristân ve şeveristân iderler³
İkinci nevc dahı ezber eyle deyeyim ey server²

Getür ism âhırına lafẓı gâh ey câşık-ı şeydâ
Misâlin bil çerâgâh ve güzergâh oldı ey dâna

Üçüncü nevc oldur kim getir ism-i âhırına zâr
Misâlin harbezazâr ve dahı gülzâr ve lalezâr³

Dahı dördüncü ism-i âhırına dâna lafẓın ẓıl⁴
Ziyâde di ẓalamdâna ve dahı hem câmedâna ey dil

Der ism-i zamân⁵

Baẓruhu kezalik

Dahı ism-i zamânda ẓâide nicedürür bilgil
Getür ism-i âhırına gâh lafẓın hem misâlin bil

Şabângâh ve gehi gâh elifni ẓâzf it şabângah di
Kıl ezber ey peri peyker ẓavâid hep tamâm oldı

Der beyân-ı ma^cna-yı ism-i zamân ve mekân⁶
Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilâtün

İşit imdi nice oldı ma^cna-yı ism-i zamân⁷
Ger sūzâl eyler iseñ direm iş işlenecek zamân

Hem dahı ism-i mekân ma^cna sen eylerseñ sūzâl
İşlenecek yerdürür direm ayâ ẓâib-i maẓâl⁸

Der ẓâide-yi istifâm

Fâilâtün fâilâtün fâilat

¹ T Nice nevc üzredür diñle birinci nevcîni ey cânân

² T Sitrân lafẓın getir ism-i âhırına oẓı sengisitân

³ T Gülistân hem bahâristân u şeveristân iderler

² T İkinci nevc dahı ezber eyle diyeyim iy server

³ T Misâlin harbüzazâr ve dahı gülzâr ve lalezâr

⁴ T Dahı dördüncü ism-i âhırına dâna lafẓın ẓıl

⁵ T Der ẓâide-i ism-i zamân mef^cilün mefâ^cilün mefâ^cilün mefâ^cilün

⁶ T Der beyân-ı ma^cni-yı ism-i zamân ve mekân

⁷ T İşit imdi nice oldı ma^cni-yı ism-i zamân

⁸ T İşlenecek yerdürür direm ayâ şîrîn maẓâl

Âhır istifâma geldüñ ey civân
Ma^cnası anuñ nedür işit^c ayân

Eylemek fi^clün vüçûdından sûžâl
Ya^cni ittiñ mi dimek işit misâl

11b

Oldı istifhâm fa^cl-i mâ^zîde
Şığa-yı mâ^zî gibi bil ey dede

Mî-bedânist ve mî-bedânestend di
Bildi mi hem bildiler mi ma^cnisi

Hem muzâri^cde muzâri^c lafZı olur
Mî-bedâned hem dahı dâneddür

Ma^cnisi bilür mi bilürler midür
Lîki ma^clûmı Zârîne ile olur¹

Der Zâide-i ism-i tağîr
Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün

Geldüñ imdi ism-i tağîr anda dahı Zâide
Nicedür naZm eyleyeyim anı dahı ey dede

Âhırın ismiñ Zâçan sâkin ola meftûh Zıl²
Hem dahı mâba^cdine bir kef-i zâid eylegil

Ki ola sâkin duhterüñ tağîrine di duhterüñ
Kemterîñ tağîrini dahı okırsın kemterüñ

Her Zâçan ol ismüñ âhır Zarf-i ha-yı sâkine
Olsa hem gayr telaffuZ olsa işitgil yine

Hayı yaya Zalb idüp mâba^cdine zâid getir
Kef-i sâkin hâ^vcenüñ tağîrını gör nicedür³

¹ T Lîk ma^clûmı Zârîne ile olur

² T Âhır ismiñ Zâçan sâkin ola meftûh Zıl

³ T Kef-i sâkin hâ^vcenüñ tağîrını gör nice olur

Hâ^vceyek hem bendenün tağîri *bendeyek*¹
Hem işit kim *zindenün tağîri* geldi *zindyek*²

Gah olur *he kefe ebdâl* olunur işit *misâl*
Hâ^vcegek hem bendegek hem zindegek ey bî *misâl*

Der beyân-ı *Ẓarf-i elif*
Ba^Ẓruhu kezalik³

Âhırına her *Ẓaçan* ismiñ *elif dâhıl* ola
Ol nida için olur dirsın şahâ *Ahmedâ*

Ya^cni ey *AẒmed* veya ey şeh dimekdür ma^cnası
Evveline *meddile* gelseydi bu olur ma^cnası
12/a

Ya^cni â-*AẒmed* veya â-*şeh* diseñ ma^cnâ nedür⁴
Ezber it ey *Ẓalib* ey şeh *dahı* ey *AẒmeddürür*⁵

Gâh nudbe ve istigâse yerine irâd olunur
Anda ma^cna-yı te^Ẓazzun hem te^Ẓassür bulunur

Ẓasretâ derdâ dirigâ gibi gâh iki kelâm
Ortasında rab^Ẓiçindür çün serâser ey hümâm

Gâh olur tezyini laf^Ẓiçün gelür *güftâd* nedür⁶
Geh s^uûzâlden soñra ma^cnâ-yı cevâbı için gelür⁷

Gâh mu^ẒâẒ zâid olur *surhısâr* eydünilir
Surhısâr ma^cnâsına *dahı sini* işit nedür

Gâh ma^Ẓâd evveline dâhıl olur zâyidâ
Mifeşerdende denür *eşşerden* ey mahbûb-ı mâ⁸

Âhırına ger *elif* ulaşa emrün ey civân
Ol *Ẓfat* için olur işit *misâlini* ^cayân

¹ T *Hâ*^vceyek hem bendenün tağîri **bendeyek**

² T Hem işit kim zindenün tağîri geldi **zindyek**

³ T *Fâ*^cilâtün *fâ*^cilâtün *fâ*^cilâtün *fâ*^cilâtün

⁴ T Ya^cni â-*AẒmed* veya â-*şeh* diseñ **ma^cni** nedür

⁵ T Ezber it ey *Ẓalib* ey şeh *dahı* ey *AẒmed olur*

⁶ T Gâh olur tezyini laf^Ẓiçün gelür **güftâ** dinür

⁷ **Kim** s^uûzâlden soñra ma^cnâ-yı cevâbı için gelür

⁸ T **Kim feşerdede** denür eşşerden ey mahbûb-ı ma

Dân ve bîn emr oldı dâhî dâhî bînâdur **Ẓ**fat
Hem *tuvân* emr oldı işit anda *tuvânâdur* **Ẓ**fat

Der beyân-ı Ẓarf-ı bâ

Fâ ʿilâ tûn fâ ʿilâ tûn fâ ʿilâ tûn

Geldün imdi *ba muzâri*^c evveline her **Ẓ**açan
Dâhî olsa olur isti**Ẓ**ââl için ey şâh-ı men

Be-keseld gibi **Ẓ**açan gayre ulaşa ey puser
Olur ol ta^c diye için işit misâ^l ey pür hüner

Di *be-hâne reftem* ve gehi **Ẓ**asem için olur¹
Ger misâ^lini sorarsañ *be-çesim-i to* dinür

Gehi der ma^cnîsine **Ẓ**arifiyet için anılır²
Men be-hâne mî-nişenistem evde oturdum dinür

Geh mu**Ẓ**â**Ẓ** zâ**Ẓ**id olur kim *be-şükr ender* denür³
İy anı^l bilgil ki ender şükür ma^cnâsınadır

Der beyân-ı Ẓarf-ı tâ

BaẒruhu kezalik⁴

12-b

Tâya geldün ol **dâhî** nicedürür işit cevâb
Tâ-yı sâkin isme ve fi^cle ulaşa olur **hiẒâb**

Ya^cnî ismün **dâhî** fa^clün **âhî**rına ulaşa
Olur ol elbet **hiẒâb** için misâ^lin gör şehâ

Cânet ve **dâhî** *seret* hem *çesmet* ve hem *rüstemet*
Didemet hem *binemet* hem *pürsemet* hem *goftemet*

Cem^ci *tân* geldi bu *tâ-yı sâkinün* diñle misâ^l
Imretân ve *çesmetân* ve *cânetân* ey bîmisâ^l

¹ T Di *be-hâne* reftem ve **dâhî** **Ẓ**asem için olur

² T **Geh** der ma^cnîsine **Ẓ**arifiyet için anılır

³ T Geh mu**Ẓ**â**Ẓ** zâ**Ẓ**id olur kim beşükr ender **dinür**

⁴ T Fâ^cilâ tûn fâ^cilâ tûn fâ^cilâ tûn fâ^cilâ tûn

Der beyân-ı Ĥarf-i cim

Fâ °ilâ tün fâ °ilâ tün fâ °ilatün

Ãhırına *cim*-i sâkin şâhidâ
Her Ĥaçan ismüñ eger dâhıl ola

Ãhırında a°cemî ismüñ eger
Ha ola ger anı ta°rib etseler

Cîm-i sâkin Ĥılınur elbette *ha*
Gör misâli nicedür ey dilrübâ

Fârisîde sâde ta°rib etseler ¹
Dinilür sâdec ayâ şirîn haber²

Çe ki *hadur* âhır ol *ha* dahı
Gayrı melfuĤadur işit ey ahı

Bilgil istifhâm iderler ey fużûl
°Ãlimân çerâzgîr °el-°uĤûl³

Çeberî ve çerbûdî ve çekoni
Çehurî ve çedehi ve çekoni

Der beyân-ı Ĥarf-idâl

Fâ °ilâ tün Fâ °ilâ tün Fâ °ilâ tün Fâ °ilâ tün

Dâle geldüñ bilgil imdi Ĥâide bunda nedür
Her Ĥaçan mâĤabli sâkin olsa mühmel *dâl* olur

Gerd dahı merd gibi lîki efĤâĤ oldurur⁴
Der maĤalli °âli mu°cem *dâl*-i muhmel oĤınur⁵

13/a

Der zebân-ı parsî farĤ-ı meyân *dâl* ve °âl

.....⁶

¹ T Fârisîde sâve ta°rib etseler

² T Dinilür sâvec ayâ şirîn haber

³ T °Ãlimân çerâzgîr zeval-°uĤûl

⁴ T Ger dahı merd gibi lîk efĤâĤ oldurur

⁵ T Der maĤalli °âli mu°cem *dâl*-i muhmel oĤınur

⁶ T nüshasında eksik olan mısralar verilmemiştir.

*Yâdgir ez men ki î'n nerdi ef'âzil miheset*¹

.....

*Pîş ez ve der lafz-ı müfred ger zâzil sâkin est*²
Dâ l hân anra ve bâzil cümle zâl-i mu'cemest

Hem dazil ehl-i lügat ekser kitâbında şehâ
zâl-ı mu'cem yazmadılarına illet ne ola

Fârsîde zâl-ı mu'cem olmadığından değil
Ya nedendir iy Hüsâm anı dahı nazm eylegil

Bil ki ey şeh kafiyyede dahı isti'cânde³
Fars ehli ş'irde beytde dahı her halde

Dâl-ı muhmel ile zâl-i mu'cem atmadılar⁴
Fark andan ötri yazmadılar ey pür hüner

Der beyân-ı harf-i râ

Bağruhu kezalik

Râ elifle ey cüvânek ta'diye için gelür
Kim merâ ve hem torâ saña başa demek olur

Dahı lâme-i cârre ma'nâsına tazîl için
Olur ol râ işit ey zâlib misâlini konun

İyn Nizâmî rest ya'ni bu Nizâmî'nündürür
İyn Husâmî rest ya'ni bu Hüsâmî'nündürür

Hem kâsem için gelür yâd it misâlini yine
Kim hudârâ dinilir bahr hudâ ma'nâsına

Hem dahı zâzîd gelür ger zikr ola ger olmaya
Ma'nâyâ aza hâlel gelmez aya ma'zûb-ı ma

Bağruhu kezalik

Der beyân-ı ze⁵

¹ T nüshasının bu mısrası bir önceki beyitın ikinci mısrası gibi verilmiş. Oysaki beyit içi kafiye uyumu var.

² T Pîş ez u der lafz-ı müfred ger zâzil u sâkin est

³ T Bil ey şeh kafiyyede dahı isti'cânde

⁴ T Dâl-ı muhmel **birle** zâl-i mu'cem atmadılar

⁵ T *Der beyân-ı harf-i ze*

Ez *elifle* hem *elifsiz* min ve *an* ma^cnâsına
İbtidâ içündürür işit misâlini yine

13/b

Âmedem ez *gufe yaz-ı* emrâz retsem ey *ẓbîb*
Reftem ez *muğale zenâdânân* rehîdem ey *hẓbîb*

Der beyân-ı Ẓarf-işın
BaẒruhu kezalik

Şın-ı zamîr *gâẓb* oldu lâhık oldu ey cevâd
Âhırına ismüj ve fa^clünj misâlin eyle yâd

Câneş ve dahı *tenesh* hem *didemeş* hem *goftemeş*
Zulfeş ebrûyeş ve *buksistemeş* hem *seftemeş*

Cem^ci şândur *cânşân* ve dahı *didemeşândur*¹
Zülfeşân ve *hâlişândur* dahı *goftemeşândur*²

Der beyân-ı Ẓarf-i kef
BaẒruhu kezalik

Kef-i sâkin geldi tazgîr için ve *hûbek* dinür
Hem *zenek* hem *merdek* ve hem dahı *mahbûbek* dinür

Geldün imdi *kef-i* meksure ki *âhırı ha* ola
Lîki sâkin ola ol *azla* telaffuẓ olmaya³

Geh aña ism-i isti^cmâl olur gehi adât
Her *Ẓaçan* kim isti^cmâl ola ey hoş *ẓfât*

Ẓevi-l-^cuẒûldan olanuñ eyler delâlet *ẓâtine*
Ya^cnî kim ma^cnâsına işit misâlini yine

Her ki *cûyed yâbed* ve her ki *ne-ceset* ki *ne-yâfed*
Kim *resâned bâmurâdeş* her ki *der kâr-ı şitâfet*

Ger adât olsa işitgil ol dahı nice olur
İki nesne ortasında irtibâẓ için gelür

¹ T **İza** *elifle* hem *elifsiz* min ve *an* ma^cnâsına

² T Cem^ci şândur *cânşân* ve dahı *didemeşândurur*

³ T **Lîk** sâkin ola ol *azla* telaffuẓ olmaya

Ya **Ẓ**fatla **dahı** mev**Ẓ**if ortasında açılır
Dil ki [°]âşik *şed buşed* kim ey peri peyker dinür

Ya ki ma[°]lûlile [°]illet ortasında ey cüvân
Kim *bezen kitâb kim dârem zikr-i zibîkerân*

Ya mügayyâ ile gâyet ortasında yazılır
Gûş tâ ki mîresî **mâẒûbrâ** *dergândur*

14/a

*Der baẒrı diger*¹

Mefâ[°]ilün erbâ[°]merrâtin

Gehi *berâmer berâmere* t[°]allu**Ẓ** olsa ey bürnâ
İkisiniğ arasında tevessül olunur **cânâ**

Denür *goftem ki çuni to begofte ki şeker kerdem*
Be goftem ez ki serdî begofte ki ez felân serdem

Der beyân-ı harf-ı cim

*Fâ[°]ilâ tün fâ[°]ilâ tün fâ[°]ilâ tün*²

Kelime evveline **dâhı** olur
Mim-i meftuẒa nehy için **Ẓ**ılınur

Mekon hem *meşod dahı menmâ*
Medih ve hem *merv dahı mefzâ*

Mütekellim **zamîridür** ve **Ẓ**ita
Mim-i sâkin **Ẓ**ılına ey bernâ

İsm ve fa[°]lânırına **dâhı** olur
Cânem ve hem *tenem konem* dinlür

Cem[°]i *mân geldi pâymanğiri*
Fikrmāngiri reymāngiri

Hem **dahı** *mim-i sâkin* ey **dânâ**
[°]*Adedânânırına dâhı ola*

¹ T Der beyân-ı harf -ı kef mefâ[°]ilün mefâ[°]ilün mefâ[°]ilün mefâ[°]ilün

² T Fâ[°]ilâ tün me fâ[°]ilün fâ[°]i lün

°Adet için olur nedür meselâ
Yekem ve çârûm ve dovum şâhâ

Der beyân-ı Ğarf-i nun
BaĞruhu kezalik

Nun-1 sâkin °alâmet-i maĞdar
Kelime âhırında ey sever

Oldı işit misâlini ne-buden
Buden ve hem şoden dahı kerden

Nun-1 meftûĞa nefy için oldı
Kelime evvelinde ey Ğârî kim geldi

14/b

Diñle anuñ misâlini ne-koned
Ne-reved hem ne-revîd ve ne-şevêd

Ne-şod ve hem ne-bud dahı ne-şode
Ne-kuzest ve ne-reft ve hem ne-bude¹

İsme dâhıl olur gehi ammâ²
Bir elif dahı zâĞid olur aña

Nâ-kes ve nâ-mubârek ve nâ-merd
Dahı nâ-pâk ve hem nâ-serd

Der beyân-ı harf-ı vav
Fâ °ilâ tün fâ °ilâ tün fâ °ilâ tün fâ °ilâ tün

Vav-1 meftûĞa °Arab dilinde °aĞf için gelür
Ancılayın Farsda dahı aĞı için olur

Her Ğaçan bir fa°li bir fa°le Ğılasın °aĞf sen
Ya bir ismi Ğılasın bir isme °aĞf yâr-1 men

Âhırını maĞuf olanıñ Ğarf-1 taĞrîk olsa ya
Harf-i med olur ise bir vav-1 mazmûma şehâ

Yaz mâĞuf eyle mâĞuf -°aley ortasına
Zâ°id ey maĞûbu men diñle miĞalini yine

¹ T nüshasının mikrofilm kopyası silik çıktığından bu sayfada edisyon kritik yapılamadı.

² T nüshasının mikrofilm kopyası 18. vараğı silik çıktığından bu sayfada da edisyon kritik yapılamadı.

Pârisâ ve Źufi ve meynû ve nuri hem dahı
Di ziyâ ve bîziyâ ve çuni ve Źufi ey ahı

Sâkin-el âhır ola maŹuf eger diñle yine
Anda maŹuf maŹuf-aleyne ortasına

Yazılır bir vav kim aŹa telaffuŹ olunmaz ol
Âhır mazmûm olur ancaŹ ayâ merd-i fuzûl

Ya'nî maŹuf-aleyh ki âhırın mazmûm Źıl
Can u dil di merd u zen di gehi iŹtiba eylegil

OŹı merd u zen zarûret oldu ise ey civân
Ya'nî maŹufun-aleyhi iŹbâ Źıl ey pehlivân

Sâkin el-âhır olan maŹufda gehi sen Źehâ
Kim sükûn üzre Źilasın vaŹfı ol ey pür-ziyâ

15/a

(Źâide böyledürür oŹı ezber eylegil)*

Źarf-ı aŹfı anda ey Źalib hemân meftûŹ Źıl
Źâide anda böyledürür oŹı ve ezber Źıl

Der beyân-ı izâfet

Fâ'ilâtün mefâ'ilün fâ'ilün

Geldün imdi izâfete Źâhâ
Źâide anda görelim ne ola

Ger muzâf âhır ola yaya
Sâkin ola iŹit ayâ bürnâ

Der zamân sen muzâfîñ âhırını
Eyle meksûr di pejûl zeni

Źufi aşk di ve yahud sen
Źâf-ı ab ayâ muzâfîb men

Her Źaçan âhır bir ismiñ ola
Vav yahud elif ayâ dâhâ

Ger muzâf eylemek anı diline
Ya-yı meksur yazıla âhırına

Dene *pervâ* -yı to *ne-mî-bâşed*
Dahı *ebru-yı to me-râ-şâyed*

Her **Ķ**açan ismüñ **â**hırı olsa
Ha ki *melfuĶ* olmaya *aĶ*a¹

Ger *muĶâf* eylemek dilersenñ anı
Ne derem **Ķ**alibâne diñle beni²

Getür **â**hırına **şâ**h-ı men hemze
Ki ola *meksûr* ol gelen hemze

OĶ *cânâ* *ne-yi* men ey *dânâ*
Dahı *pervâne-i şem^c cânâ*

*Der izâfet-i Ķıfat*³
BaĶruhu keĶalik,

Hem **Ķ**ıfat da *izâfete* beñzer
Her *maĶ*alde işit aya server

15/b

Dinür *ebru-yı müşķîn* ey *dânâ*
DaĶ *maĶbûbe-i Ķarîf* şehâ

Dahı **ş**ûfî-i **şâ**fi-i **kâ**fi
Dahı *ma^cşûk-ı dilber-i vâfi*

Der beyân-ı harf-i he
Fâ^c i lâ tün fâ^c i lâ tün fâ^c i lâ tün fâ^c i lâ tün

Heye geldün *fâ^cil* ve *mefûl* **â**hırına gelür
Ya^cnî ismüñ **â**hırına dahı hem *dâ*hıl olur

Lik *aĶâ* hiç *telaĶfuĶ* olmaz *âyende* dinür
Hem *şükûfe* hem *ferişte refte şâyende* dinür

Hem **Ķ**açan bir nesneniñ *miĶdâr*ını bilsem *diseñ*⁴
Her kaçan bir nesneniñ *elvân*ını bilsem *diseñ*⁵

¹ T *Ha* ki *melfuĶa* olmaya *aĶa*

² T Ne *direm* *Ķalibâne* diñle beni

³ T Der *beyân-i Ķıfat*

⁴ T **Her** **Ķ**açan bir nesneniñ *miĶdâr*ını bilsem *diseñ*

⁵ T **Hem** **dahı** bir nesneniñ *elvân*ını bilsem *diseñ*

Şol isimler kim delâlet ide anıñ miǰdârına
Âhırın meftuǰıǰıl bir he getir anda yine¹

Ġayri melfûǰıǰı ol he ya^cnî di rûze ǰı^câm
Ger demek isteseñ ey mahbûb bir günlük ta^câm

Hem di bir günlük şarâba ey puser rûze şarâb
Hem dahı ferzend yek sâle oǰı getir niǰâb²

Hem siyâhe çeşm ve hem dahı sepide çeşm olur
Bu iki gözün ǰarasına ağına dâl olur³

Der beyân-ı Ġarf-i ye
Baǰruhu kezalik

Evvela vaǰdet içündür yay-ı vaǰdet dinilür
İsmiñ âhırına ulaşır gör misâli nicedür

Padişâhî di ayâ mahbûb-men hem di kesî
Ya^cnî bir kimse dahı bir padişâhdur ma^cnisi

Hem niǰâb için gelür dirler ana ye-yi niǰâb
İsm ve fa^cle olur lâǰaǰ bu ye işt cevâb

Gerđî ve keşfî ve hem maǰbûbî ve can-ı menî
Hem şevî ve hem dehî hem cân cânân-ı menî⁴

16/a

Geh maǰdar için olur dinilür şuhı mekon
^cÂdili kon ân raǰbânâ bekon ez benic bun

Geh nisbet için olur gör misâli nicedür
Ey puser telhi ve şîrinî vü hem teşrî dinür⁵

Geh ye-yi nisbet âhırına habîbüm ǰıl ziyad
Nun-ı sâkin di mesîn vü dahı zerrîn ey ǰân

¹ T Âhırın meftuǰıǰıl bir he getir **andan** yine

² T Hem dahı ferzendıksâle oǰı **götür** niǰâb

³ T Bu **ikisi göz** ǰarasına ağına **dâldur**

⁴ T Hem şevî ve hem dehî hem cân **u** cânân-ı menî

⁵ T Ey puser telhi ve şîrinî **ve hem tuşrî** dinür

Geh âhırına fa^cl-i mâzinüñ dâhıl olur¹
Hâl-i mâziden hikâyat olırsa ya^cnî dinür²

Keremî hem goftemî bu ye ile câzdzürür
Ger temennî Zâz olırsa hem ZâZat böyle olur

Geh mazâdır âhırına dâhıl ola ZâZ olur
MüsteZâZ ve hem müheyyâ ma^cnisi anda bulunur

Bu müheyyâ müsteZâZ oldur maña a^cnî küştenî
Bu müheyyâ müsteZâZ söyle maña a^cnî goftenî

Hem dahı bu ye-yi ^calâmetdür izâfet olmağa
Zikr olundı bu beyân üşenme arayıb bulmağa

Der beyân-ı Harf-i ha be elif
BaHruhu kezalik

Ha elifle cem^c içündür hem dahı tenbiye için
Şâhâ maZbûbhâ hem kerdenîhâ ez derûn

Hem dahı hâbâş Zâzır ya^cnî Zâzır ol şahâ
OZı ögren bu kitâbı cân-ı dilden Zâlibâ

Der beyân-ı ya ba elif
BaHruhu kezalik

Ye elif şek içündür to bâşîyâ ki men³
Ma^cnası ya sen ola sen ya ben ey maZbûb-ı men

Der beyân-ı Harf-i ber
BaHruhu kezalik²

Bir isti^clâ içündür dindi ber kâğıdı nüviştem men³
Bunuñ ma^cnâsı ya^cnî kâğıt üzre yazı yazdum ben

16/b

BaHrı diger

Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün

¹ T Âhırına geh fi^cl-i mâzinüñ dâhıl olur

² T Hâl-i mâziden hikâyat olırsa ya^cnî dinür

³ T Ye elif şekk içündür to bâşîyâ ki men

² T me fâ'ilün me fâ'ilün me fâ'ilün me fâ'ilün

³ T Bir isti^clâ içündür dindi ber kâğıd nüviştem men

Dahı ceẒd için gelür *to bernemî ayî* denir
Ya^cnî bizden yaña gelmezsen şehâ dimek olur

Der beyân-ı ter¹
Mefâ^cilün erbâ^c merrâtin

Gelür tafzîl için *ter* ya^cnî *mehter* oluraẒ *bihter*²
Ayurañdır dimek ma^cnâsını işit ayâ server³

Der beyân-ı Ğarf-i merh⁴
Fâ^cilâtün fâ^cilâtün fâ^cilâtün fâ^cilâtün

Ta^cdîye içündür *merh* ya^cnî *guftem merh torâ*
Ma^cnîsini bilmek isterseñ diyiben didim saña⁵

Der beyân-ı Ğarf-i her⁶
BaẒruhu kezalik

Her dahı te^cmîm içündür gör misâlin ^câşîẒâ
*To koni be ñod merâ herçe koni ey dilrübâ*⁷

Der beyân-ı Ğarf-i cez⁸
BaẒruhu kezalik

Geldi istisnâ için *cüz* ya^cnî *cüz tuvanîst kes*
Senden ^cali kimse yoẒdur ey şehâ ^câlî nefes⁹

Evveline *be dahı zâẒd Ğılurlar gâh gâh*
*Ni be-cez tuvanîst kes der ñâne-yi men ey seyyâh*¹⁰

¹ T Der beyân-ı Ğarf-i *ter*

² T Gelür tafzîl için *ter* ya^cnî *mehter* **olaraẒ** *Bihter*

³ T Ayurañdır **dimekdür** ma^cnîsini işit ayâ server

⁴ T Der beyân-ı Ğarf-i *der*

⁵ T nüshasın da bu bölümlerin yerleri değışmiş mütakip gelen beyit :

Zarf içündür der misâlini işit nice gelür

^cışĶ dercân bâde dercânest ya^cnî cândadur

⁶ T Der beyân-ı Ğarf-i *mer*

⁷ T nüshasın da bu bölümlerin yerleri değışmiş mütakip gelen beyit :

Ta^cdîye içündür **mer** ya^cnî *guftem mer torâ*

Ma^cnîsini bilmek isterseñ diyiben didim saña

⁸ T Der beyân-ı Ğarf-i *her* Fâ^cilâtün fâ^cilâtün fâ^cilâtün fâ^cilâtün

⁹ T nüshasında bu bölümlerin yerleri değışmiş mütakip gelen beyit :

Her dahı te^cmîm içündür gör misâlin ^câşîẒâ

To koni be ñod merâ herçe koni ey dilrübâ

¹⁰ T nüshasının da bu bölümlerin yerleri değışmiş mütakip gelen bölüm :

Der beyân-ı Ğarf-i der¹
BaĞruhu kezalik

Ğarf içündür *der* misâlini işit nice gelür
°işĞ *dercân bâde dercânest* ya°nî cândadur²

Her kim bu nazmı oĞırsa Ğğrı perver di kâr
İki °âlemde aña eyle °aĞlar bîşamâr

Bu kitâbı on iki yaşında söyledi Hüsâm
Kim ĞĞuzyüz elli yedi idi târîh ey hümâm

Tam et altı Ğafta
Bunı ve lutfi³

Kim ki dirse raĞmetullah °aleyhi
UĞsin ila valideyhime ileyhi

HaĞ aña olsun dâĞm mu°in
Âmîn âmîn ya Rabbül-°âlemîn⁴

ĞaĞ aña olsun dâĞm mu°in
Âmîn âmîn ya rabbül-°âlemîn⁵

Der beyân-ı Ğarf-i cüz

BaĞruhu kezalik

¹ T nüshasında bu bölümlerin yerleri deĞişmiş mütakip gelen beyit:

Geldi istisnâ için cüz ya°nî cüz tuvanîst kes

Senden **artıĞ** kimse yoĞdur ey **şeĞi** nefes

² Tnüshasında bu bölümlerin yerleri deĞişmiş mütakip gelen beyit:

Evveline *be dahı* zâzid Ğılurlar *gâh gâh*

Ni becez tuvanîst kes der *hâne*-yi men ey seyyâ “sondaki -h harfi okunmuyor fakat kafiye gereĞi bu harf olmalı.”

³ T nüshasında bu açıklama yerine şu yazılmıştır: Zaman-ı Sultan Ahmed 1013

⁴ M (4b-9)

⁵ M (4b-10)

⁵ M nüshasının son varaĞının yan tarafına büyük ihtimalle sonradan müstensih tarafından yazılmış beyitlerdir.

5. BÖLÜM

5. SONUÇ

Giriş bölümünde ifade ettiğimiz gibi bu çalışmamızda ilk amacımız, Eski Anadolu Türkçesinden Osmanlı Türkçesine geçiş özelliği taşıyan bir 16. yüzyıl metni Tuhfe-i Hüsâmî'yi bilim dünyasına sunmak, 16. yüzyıl dil malzemesine, Türk dilinin ses tarihine, Türk dilbilimi literatürüne katkıda bulunmak, yine bu yüzyıldaki anlatım olanaklarına tanıklık etmek ve böylelikle Türklükbilimine katkı sağlamaktır. Ayrıca bir yabancı dilin gramerini öğretmede o dönemde kullanılan yöntemi ortaya koymak yan amacımız olmuştur. Tuhfe-i Hüsâmî'yi bilim dünyasının eleştirisine sunarken amaçlarımıza ulaştığımız kanısındayız ve yetersiz kaldığımız kısımlardan dolayı bağışlanmamızı diliyoruz. Ortaya koyduğumuz bu çalışmamızın bundan sonra yapılacak çalışmalara az da olsa katkı sağlayacak olması bizi sevindirecektir.

Tuhfe-i Hüsâmî, daha önce tanımladığımız gibi Türklere Farça gramer kurallarını öğretmek üzere, genelde tümdengelim yöntemini kullanarak, ortaya konmuş manzum bir Türkçe kavâit kitabıdır. Tümdengelim yönteminin yanı sıra karşılaştırmalı tercüme yönteminin de nadiren kullanıldığı gözlenir. Ayrıca daha önce birçok kez belirttiğimiz gibi eserin manzum oluşu, ezberlenmek ve hafızada saklanmak üzere yazılması, kuantum fiziğinin “illumination” (ışıklandırma, aydınlatma) yasasına uyumludur. Bu bağlamda tekrarın beynin belirli bölümlerini geliştirdiği ileri sürülmektedir. Bu yöntem eserde uygulanırken divan şiirinin beyit nazım biriminden faydalınarlararak aruz vezniyele müziksel uyum yakalanmaya çalışılmış.

Eserin yazarı hakkında daha önce de birçok kez söylediğimiz gibi kesin ve net bilgilere sahip değiliz. 16. yüzyılda yaşamış 17. yüzyılda vefat etmiş müderris, kadı, müftü, şair, mülazım olmuş ünlü kişileri Sicil-i Osmânî, Şakayık'un Numaniye Zeyilleri ve 16. 17. yüzyıl tezkirelerinde taradık. Fakat bu kaynakların hiçbirinde Tuhfe-i Hüsâmî'nin müellifi Hüsâmî ya da Hüsameddin Efendi'dir diye bir özet bilgi geçmemektedir. Biz de eserden yola çıkarak özellikle eserdeki Dede hitabından dolayı **Hüsâm Çelebi**, ya da eserde geçen pehlivan hitabından dolayı Kırım Kargayı **Hüsâm Giray**'ı eserin müellifi olma ihtimali yüksek bilginler olarak kabul ediyoruz.

Giriş kısmında belirttiğimiz gibi Tuhfe-i Hüsâmî Arap alfabesiyle yazılmıştır. Eserin yazım özelliklerinde EAT döneminde olduğu gibi iki yazı geleneği birbiriyle karşılaşır. Eserde Uygur yazı geleneğinin de izleri vardır. Fakat eserde Arap Fars yazı geleneğine götürebilecek örnekler ağırlıktadır. Tuhfe-i Hüsâmî'nin yazım özelliklerini incelerken, ünlüler ve ünsüzleri ayrı ayrı iki bölümde inceledik. İkili tutumları ayrıca belirttik. Örnek sözlerin Türkçe yazımlarının yanında Arapça fonttaki yazımlarını da verdik. Eserin imlasında bilinçli bir hâkimiyet görmekteyiz. Nazal η ler yer yer kef, yer yer de üste üç noktalı kefle belirtilmiştir. Bunun dışında özellikle Türkçe kelimelerde yer yer ünlülerde uzunluklar belirtilse de bu uzunlukların asli olmadığını belirtmiştik.

Eserin sesbilgisi değerlendirmemizde Tuhfe-i Hüsâmî'nin EAT döneminin ses özelliklerini yoğun olarak üzerinde taşımasının yanında, Klasik Osmanlı Türkçesinin ses özelliklerini de taşımaktadır. Bu yönüyle de Tuhfe-i Hüsâmî, ses bilgisi bölümünde de tespit ettiğimiz gibi bir geçiş dönemi ses özellikleri göstermektedir.

Yine giriş bölümünde belirttiğimiz gibi Tuhfe-i Hüsâmî'nin biçimbilgisi özelliklerini değerlendirirken metnin tüm Türkçe kökenli ve yabancı asılı Türkçe işletim eklerini almış kelimelerinin taranıp fişlenmesiyle, eserin biçimbilgisi; ad, fiil, sıfat, zarf, edat, bağlaç, ünlem gibi terimler in başlıkları altında ve kelime yapımının türetme ve birleştirme alt bölümlerinde incelenmiştir. Genelde tanımlayıcı tümdengelim yöntemiyle terimlerin Alm. Fr. İng. ve Osmanlıca karşılıklarını vererek şematik bir biçimde incelemelerde bulunduk. Özellikle kök ve ek morfemleri değerlendirirken bilimsel ve tarihsel çizgiyi yakalamaya çalıştık.

Tuhfe-i Hüsâmî'de Türkçe ve Türkçeleşmiş ve de değerlendirilmiş 2560 kelime ve kelime grubu bulunmaktadır. Farsça da yaklaşık 650 kelime ve kelime grubu bulunmaktadır. Eserde söz varlığı olarak yaklaşık 3200 kelime bulunmaktadır.

Farsça kaidelerin Türkçe açıklamaları yapılırken kullanılan sözcüklerin çoğu Öztürkçedir. Hatta bir kısmı arkaiktir. 13.14. ve 15.yüzyılda yazılmış bütün eserlerde olduğu gibi Arapça, Farsça kelime ve tamlamalar bulunmakla birlikte Türkçe kelimeler ağırlıktadır. Eserde zincirleme izafet terkiplerine ihtiyaç görmediği açıktır. Tuhfe-i Hüsâmî'deki belirtili, belirtisiz ve zincirleme ad tamlamaları Arapça izafet terkiplerine nazaran ezici bir çokluğa sahiptir.

Eserde dil, konuşma dilinden kopmuş değildir. 16. yüzyıl halk diline yakın, külfetsiz oldukça yalın bir Türkçe'dir. *Halka kadar inebilen, fakat sanat gücünü yitirmeyen* çok sade bir Türkçe kullanılmıştır.

Hem Eski Anadolu Türkçesi, hem de Osmanlı Türkçesi özelliklerini taşıyan Tuhfe-i Hüsâmî, bir geçiş dönemi özelliği göstermektedir. Eserin yazılış tarihi 1549 dur. Banguoğlu, tasnifinde Eski Osmanlıca'yı 1450'de bitirir. Oysaki Tuhfe-i Hüsâmî, gerek sadelik yönüyle Banguoğlu'nun tasnifini çürütmekte, gerekse taşıdığı geçiş dönemi özelliğiyle Orta Türkçe döneminin kesin hatlar çizilerek 15.yüzyılda tamamlanmamış olduğunu kanıtlamaktadır

Daha önce dile getirdiğimiz gibi Tuhfe-i Hüsâmî, 1549 yılında Farçadan Türkçeye yazılmış, tespit ettiğimiz en eski manzum dilbilgisi kitabıdır. Hüsâmî, bu tuhfeyi on iki yaşında yazdığını söylemektedir. Eser aruz vezniyle yazılmıştır. Eserde bablarla birlikte toplam 477 beyitten oluşur. Uyakları mesnevi biçimindedir. Nüşhalarının çokluğundan dolayı okullarda ders kitabı olarak okutulma olasılığı büyüktür. Ayrıca Hüsâmî'nin çevrilmeyi bekleyen bir de sözlüğü vardır. Bu türde Tuhfe adında 18. ve 19. yüzyıllarda yazılmış manzum sözlükler var. 1798 **Tuhfe-i Asım** gençlerin ezberlemesi için **Mütercim Asım** tarafından Arapçadan Türkçeye yazılan şiirsel sözlüktür. Yine Tuhfe-i Vehbi 1782 yılında **Sümbülzade Vehbi**, oğlunun Türkçe öğrenmesi için yazdığı Farsçadan Türkçeye şiirsel sözlüktür. Sonra **Nuhbe-i Vehbi** 18 -19. yine yüzyılın ünlü

şairi **Sümbülzade Vehbi** tarafından Arapçadan Türkçeye yazılmış şiirsel sözlüktür. Görüleceği üzere hediye anlamına gelen tuhfe kelimesi, daha önceleri Tuhfe adıyla yazılmış meseviler olsa da genel olarak bir şiirsel sözlükçülük geleneğini yansıtır. Osmanlı yazınında bu gelenek bizce, diğer Tuhfe'lerden en az iki yüzyıl önce yazılmış olan Tuhfe-i Hüsâmî ile başlar. Bu anlamda Tuhfe-i Hüsâmî bir ilktir.

KAYNAKÇA

AKALIN, Mehmet, Tarihi Türk Şiveleri, TKAE, Ankara, 1998

ALATLI, Alev, Schrödinger'in Kedisi (Rüya), Alfa Yay. İstanbul, 2001

ARAT, Reşit, Rahmeti, Atabetü'l – Hakayık, TTK, Ankara, 1992

ARAT, Reşit, Rahmeti, Kutadgu Bilig, III, İndeks, Yay. K. Eraslan, O.F. Sertkaya, N. Yüce TKEAE, İstanbul 1986

BANGUOĞLU, Tahsin, Türkçenin Grameri, TDK, Ankara, 1995

BOZKURT, Fuat, Türklerin Dili, Kültür Bakanlığı Yay. Ankara, 2002

DENY, Jean, Türk Dili Grameri (Osmanlı Lehçesi), Maarif Vekaleti, İstanbul, 1941

DEVELİOĞLU, Ferit, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat, Aydın kitapevi, Ankara, 1995

DİLÇİN, Haz: Dehri, AKSOY, Haz: Ömer Asım, XII. Yüzyıldan Beri Türkiye Türkçesiyle Yazılmış Kitaplardan Toplanan Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1983

MERİÇ, Cemil, www.cemilmeric.net/fildisikule/carsambasohbetleri.htm

GABAİN, A.Von, Eski Türkçenin Grameri, TDK, Ankara, 2000

GABAİN, A.Von, Türkçede Fiil Birleşmeleri,
http://turkoloji.cu.edu.tr/YENI%20TURK%20DILI/gabain_03.pdf, 2006

GÜLSEVİN, Gürer, Eski Anadolu Türkçesinde Ekler, TDK, Ankara, 1997

HACIEMİNOĞLU, Necmettin, Karahanlı Türkçesi Grameri, TDK, Ankara, 2003

HACIEMİNOĞLU, Necmettin, Yapı Bakımından Türk Dilinde Filler, Cönk Yay.1984

HACIEMİNOĞLU, Necmettin, Kutb'un Hüsrev ü Şirin'i ve Dil Hususiyetleri, TDK, Ankara, 2000

İLKER, Ayşe, Elfaz-ı Türki- Farsi, Manisa, 1998

İPEKTEN, Haluk, Şairler Tezkireleri, Grafiker Yay. Ankara, 2002

KORKMAZ, Zeynep, Gramer Terimleri Sözlüğü, TDK, Ankara,2003

KORKMAZ, Zeynep, Güney-Batı Anadolu Ağızları, TDK, Ankara,1984

KORKMAZ, Zeynep, Türkiye Türkçesi Grameri, TDK, Ankara, 2003

KORKMAZ, Zeynep, Türkçede Eklerin Kullanılış Şekilleri ve Ek Kalıplaşması Olayları, TDK, Ankara, 2000

ÖLMEZ, Haz: Zuhâl, Kargı, Ebulgazi Bahadır, Han Şecere-i Terâkime, Simurg Yay. Ankara, 1996

ÖZCAN, Haz: Abdülkadir, Şeyhi Mehmed Efendi, Şakâ'ık-ı Nu'maniye ve Zeyilleri-
"Vekayü'l Fudalâ, Çağrı Yay. İstanbul,1989

ÖZCAN, Haz: Abdülkadir, Nev'izâde Atâi, Şakâ'ık-ı Nu'maniye ve Zeyilleri-
Hadaiku'l- Hakaik Fi Tekmileti'ş – Şakaik, Çağrı Yay. İstanbul,1989

SOLMAZ, Süleyman, Gülşen-i Şuara-İnceleme-Tenkitli Metin, AKM Yay. Ankara,
2005

SÜREYYA, Mehmet, Sicill-i Osmani, Tarih Vakfı Yay. İstanbul, 1996

ŞAHİN, Hatice, *Eski Anadolu Türkçesi*, Akçağ Yay. Ankara, 2003

TEKİN, Talat, Orhun Yazıtları, Simurg Yay. İstanbul, 1998

TEKİN, Talat, ÖLMEZ, Mehmet, Türk Dilleri, Simurg Yay. İstanbul, 1999

ZÜLFİKAR, Hamza, Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları, TDK, Ankara, 1991

EKLER

TUHFE-İ HÜSAMİ'NİN
MANİSA İL HALK KÜTÜPHANESİ
NÜSHASI TIPKIBASIMI

1-a

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

کلمه منقسمه ز اوج قسمه : فعله و حرفه و دخیره اسمیه :
 اسم هم یکی نوع آورده اولور : مشتق و دخیره مشتق دره :
 عر مشتق اولانه عالکر : دید یار اسم جامد ای سرور :
 لغه فزنده اسم مشتق : درت نوع آورده در ای یوزر :
 اسم قاعده ای اسم مفعول : هم صیفکم مشتبه در اول :
 بریسی دخیره اسم مصدر دره : ما عدا سی نه غیر مشتق اولور :
 درت قسم اولدی فعل بل ای عم : فعل ماضی دخیره مضارع هم :
 بری امر و بریسی خطی دره : فعل ماضی دخیره یکی نوع اولور :
 بریسی مثبت و بری منفی : که ا کا محمد و بر ل ای وافی :
 هم مضارع دخیره یکی نوع دره : برک منفی بریسی مثبت اولور :
 که ا کا منفی بر ل ای عافی : امر دخیره یکی نوع دره و بل :

بری

1-b

بری کا صر بریسی غایبدر : یعنی هر یکی نوع آورده اولور :
 بری غایب بریسی کا صر اولور : سکر اولدی جمعی صایغی :
 در قاعده اشتقاقی ماضی : فاعلاً ماضی فاعلاته :
 فعل ماضی بیک مصدر و نا اولور : اشتقاقاً در طریقی بیک بیات :
 ا حیره مصدر ک السته نون ساکنه اولون ماقبل مفتوح اولور اولور اولدی :
 آخری مصدر ک اولر فاعله حد فاعله ی : ساکن ای ماقبل کور ماضی مثبت اولور :
 کرده و رفت و شد یکی کا صر یعنی ماضی اولدی نایه نون کور ای بی مثال :
 دریم ا نیک ماضی کور و هم نشد : هر وقت و هم نکشت و هم نبود و هم بنده :
 در اشتقاقی مضارع ماضی ماضی ماضی ماضی ماضی :
 مضارع دخیره مصدر و نا اولور : و ای صایغی کور فاعله طریقی مصدر در برک :
 ا نیک کور ای و کور ای قیاسیدر : قوف آورده کور ای طایب کور کور کور کور :
 قیاسی در نیک دریم انظیر فاعله ماضی آخری ماضی ماضی ماضی ماضی :
 اولور ا نیک ماضی ماضی ماضی ماضی ماضی : کور ا نیک ماضی ماضی ماضی ماضی :
 کور مصدر و نا کور کور کور کور کور : ا نیک ماضی ماضی ماضی ماضی ماضی :
 چنی ماضی اولور اولور ماضی ماضی ماضی ماضی ماضی : ا نیک ماضی ماضی ماضی ماضی ماضی :

باد ماه

کوهی فایبوسیبی بکاشتی که مضارعه بکنددی بونی یا ایلان آردده
 کوهی بایورسین لامه ایلان و کسسه مضاربع بکشد اولدی ورنه کاشتی
 سیز فونه بدل قریب کنددی مضاربع اولور ^{اولور سبیلار} و اولور طالب اولور احسن مضاربع
 اولور صدور و تا انا اولور اقلی قاریب کوهی بایه بدل قریب مستقیلمده کن
 بیاده کاه قاریب و اولور یا بیدار ایت بکشد ده کور کورید مضاربع بویجا ایت
 ولی بقاعده کنی بدل قاریب و اولور برقت ده مضاربع می رود و بویجا اولور
 کوهی کال اوزده قورل قاریب ده بویجا مضاربع کلاری باقد بویجا ده هم بویجا اولور
 کلامی کوهی مضاربع اولور ^{اولور سبیلار} فایبوسیبی بکشد و کلان ایدم سکا بویجا
 کور بویجا منصوصه مضاربع اولور ^{اولور سبیلار} اولور مضاربع اولور زمان ای غایب
 اکا جوی مال ستر ستر ایدم کنی ایت بکشد ایدم بکشد ای اسر قورده
 مضاربع مشترک مال کمال ایت بکشد ایضا ای کور اولور استر ستر ای کور
 مضاربع اولور ایت بکشد ایضا ای کور اولور حال اولور ایت بکشد ایضا ای کور
 میا می شود هم می کشد هم می یادد ^{اولور سبیلار} بکشد ایضا ای کور اولور می شینا ستر
 دیر ستر ای کور اولور مضاربع ایضا ای کور اولور ایت بکشد ایضا ای کور
 مثال ایضا هم بکشد و بسا اولور بویجا بکشد ایضا ای کور اولور بکشد

ول باک

قورلیم مضاربع اولور ایت بکشد ایضا ای کور اولور کوهی مشهوره کله کسسه اولور اولور ایت بکشد
 مضاربع ایت بکشد ایضا ای کور اولور کوهی مشهوره کله کسسه اولور اولور ایت بکشد
 بویجا و اولور کورس اولور مان اولور کورس بویجا بویجا بویجا بویجا بویجا
 مضاربع اولور کورس اولور کورس بویجا بویجا بویجا بویجا بویجا
 اکورس اولور مضاربع اولور کورس بویجا بویجا بویجا بویجا بویجا
 بکشد هم بکشد ایضا ای کور اولور کورس بویجا بویجا بویجا بویجا
 در ایت بکشد ایضا ای کور اولور کورس بویجا بویجا بویجا بویجا
 کلان ایدم امراض بویجا در نظم بویجا ایضا ای کور اولور کورس
 بل مضاربع عدل امراض بویجا در هر بویجا ایضا ای کور اولور کورس
 هر مضاربع ایضا ای کور اولور کورس بویجا بویجا بویجا بویجا
 ایضا ای کور اولور کورس بویجا بویجا بویجا بویجا بویجا
 هر بویجا اولور کورس بویجا بویجا بویجا بویجا بویجا
 امراض اولور اولور کورس بویجا بویجا بویجا بویجا بویجا
 می بکشد هم بکشد ایضا ای کور اولور کورس بویجا بویجا بویجا
 در ایت بکشد ایضا ای کور اولور کورس بویجا بویجا بویجا

امرعائيب برجه نوع اوزه دره که مضارع صغیر سببی اولوز
 منطبق القطر منه سلطان اجل : بوجه بیورد بیورد مثل
 هرگز باید ازین خاری خر : هربن خاری بدیناری بره
 بلخره بوخته امرعائیب دره : اولکه طالبند بونک فریق بیورد
 که مضارع صیغه سببکلمه لایه آخری دال اولدی هریرده بیلک
 قاریزه برالف ما قبلته : والک امرعائیب اولود اولدینه
 میکند بکل مضارع درعنا : میکند اولدی امرعائیب بدان
 لیک بوند دره در الحقی همان شیخ دعونه واقع در عیارش
 که مضارع اولینه لفظ کوه قاریزه کوه کندی دی ائی اولو
 کونک کو بیورد کوه سربا دی مقابله دهی کوهی عیار
 که مضارع اولینه قاریزه لفظ بایدک بولاسین تا مراد
 دی که بایدک بداند ائی غیر هم بایدک خواد ائی بیسر
در اشتقاق نفی جائز : فاعل فاعل فاعل فاعل
 کلا ایدی نفی جائز اولدی : بوخسا و نظله قلسو تیان ائی دهی
 امرعائیب هم منضم کوره : دی کن دی منضم هم بدینستر بولور

در اشتقاق

در اشتقاق نفی جائز : کن کن کن کن
 نفی جائز دی بیلک نفی جائز اولوز : که مضارع اولینه نون منضم کوه
 که کناد اولینه هم منضم کوره : لیک بوخسا اولدیه اشتقاق اولدیه اولوز
 اولینه که نفی جائز کوه قاریزه : کومکن هم کومضموعی تا اول حاصل
 که مضارع اولینه نون منضم کوره : تا مضارع اولدیه اشتقاق اولوز کوه
 اولینه بعد ازان بایدک داخل قل : دی که بایدک نباید ایشد شیرین نبی
در بیان اشتقاق هم بول : **کن کن کن کن**
 کوه رسین بر فعلت الیسن هم بول : هرکنله ایلا اول فعل اسم منضم رسین
 بعد از کن اشتقاق کوه رسین : اسم معمول آخری ایلا ضم ایلا رسین
 ماخر هم بول قلمی استک شد فعل : قل مضارع ده شود لفظن زیاده ای
 قال امره شوقی ده هم مشوا کوهی : قلمی و نظله و کله میثالین بوخسا و منضم
 کوه هم بولنه کوه شد کند هم بولنه : ای سر کوه شود دی از باریت بولور
 بوقیاس اولدیه در باقلیرده ایلا : طوت قوت بندن یکا باقیسن در هم
در بیان اشتقاق اسم فاعل مفاعیلن اکرع مراعیت
 مضارع آخری ال اولدی ایته جو سکا : دیلر سکا کم مضارع عدت سن اسم فاعل

6-a

رأيه وآنقه سئال و كلكيل كفتن و در قن كه مصدر اولدي بل
 اسم مصدر اولده زفتارا اولدي اي شوقوبان هم كفتار ايست
 بوللك معنيسي بلكر ندر يوريش هم سويليش ديك اولور
 اسم مصدر كه مضارع اولور كه استندك قاعه انه نه در
 هر مضارع اخيرنه قال اولور اسم مصدره بنينه ابدال اولور
 هم در جي ماقبل اولك مكسور اولور ايست امدي اولك سئالي بلكر در
 نالور سور دك مستقبل در اسم مصدر ناليش وسوزيش در
 در قاعده مصدر نال قاعلاش قاعلاش قاعلاش قاعلاش
 بعينه مصدر نال اخيرنه كاه نادن و احي شدن هم كردن داخي بون
 بون فلزون بون هم ايلتا كويش انه معنای مصارده كور و ميا بوني
 در جزم بگر معنولين ان ربع صتر است
 محله بر والديك آواز دادن محله بر اهنگيدنك اهنگ كردن دك
 در قاعده مصدر اولدي نال مستعدى كردن جمع كند كلك
 بولورك مصدر اولدي كان هم تقدير اولك بولور اذنه قلايك قلايك قلايك
 اولورك مصدر ك مستعديك اخيرا قى دالك ماقبلند اوج حرفه زانو قال ياسانه

حروف

6-b

حروف قاي اولور حرفه اولده اوجيسته اولور اخيرنه قار ياده نون مصدر
 مثلك سوختن مستعديك بولور كفتن ديمورا ايديت ملك تقديره ايا عاقار
 در قاعده مصدره و مطرزه قاعلاش قاعلاش قاعلاش
 كلك ايدى در جي نيم اولدي ملك املاك مطرزه سن فعلك
 جلمسي اولك التي صيفه اولور ايكي قاي ايكي مخاطب در
 متكلم بچوندر ايسى ايست ايدى نيم در در نون
 لغت فرسه كاخني اولور نك هم مذكر مؤنك ايسى نك
 تشبهه در جي جمع ايسى بر اولور نعل بوسوزومه مقن
 هر قن فعل ماضى دن ايجان مطرزه قاي اخيرنه هان
 نون دال ياده ولسك سن صم جمع اولور ايا شه سن
 كاشت و شد جمع نه بلكر كاشت و شد نون و اى عا قل
 قلمق استرسك اى مختار سن مطرزه قاي مخاطب سن
 قل ايا ايكي كورى عتاب اخيرنه ز ياده ياء خطاب
 وي سئالنه كوي و كشتى خوانوى و شدى و هم كشتى
 جمع ايه سن مخاطبى قاي قار مطرزه اخيرنه يايك دال

هم دخی کرد و نشندی امی آخی . هم اوقی کرده نشندی و دخی
 طود مدی کرده نشندی امی . هم دخی کرده نشندی امی آخی
 در امتلا و تقی معلوم . . . فاعلان فاعلان فاعلان
 امتلا و تقی ام اول معلوم . . . و کل کل تا سکا اول معلوم .
 نکتد هم نمی کنند در دیک . نکتی هم نمی کنند اولدی .
 نکتد هم نمی کنیم فضول . امتلا تقی کم اول مجهول .
 ایشنت اولدی خی بجزه و ایله . ایله لم آخی دخی سین عیان .
 در امتلا و تقی مجهول . . . مقمئل فاعل مقمئل فاعل
 کرده نمی شود دخی کرده نمی شوند اوقی کرده نمی شود و هم کرده نمی شود در دیک
 کرده نمی شود دخی کرده نمی شود هم . یاد کن این کتاب تا تا بری بجزه و هم
 در بیان امر حاضر معلوم و هم قول فاعلان مقمئل فعلت .
 امر حاضر که اول معلوم اول . امتلا انده بجزه در صورت غلب
 کنی دخی هم نکتد هم نمی آخی طالب . بوقی از بر نکتد اول و غیب
 امتلا امر حاضر مجهول . بجزه در اول یا امتله مقبوله
 کوره کم ایله دخی بجزه اولوره کرده نشود که می شود در دیک

کوره کرده نشود دخی کرده اولوره هم بجزه و دخی کرده در دیک
 هم دخی کرده اولدی اولکل . ما ضرتک مجهول هم دیکله کل
 در امتلا و تقی مجهول بجزه نکتد کل . . .
 کرده می شد بعد از آن کرده شدند هم دخی کرده شدی ای صو شندی
 داعی کرده شدیدی خی شندی بجزه هم دخی کرده شدی کرده بجزه
 در امتلا و تقی معلوم فاعلان فاعلان فاعلان
 امتلا و مقمئل معلومی دی . می کنند هم می کنند و می کنیم
 می کنند می کنیم هم می کنیم . هم دخی مجهول آنکه ایله لم
 دی شفا کرده نشود کرده نشود هم دخی کرده نشود ای هلو شندی
 داعی دی کرده نشود واید لم . ای داعی کرده نشود کرده نشود بجزه
 در امتلا و تقی معلوم بجزه نکتد کل
 امتلا و تقی معلوم که اول معلوم دی خصا امی آنی داعی نکتد که
 می نکرد و می نکرد و دخی . امتلا جمدی که مجهول اول دی
 می نکرد می نکرد می نکرد . . .
 در امتلا و تقی مجهول . . . مقمئل مقمئل فاعل
 کوره نشود ای شفا خوبان من . هم دخی کرده نشود ای حسن
 هم دخی

کوکرده مشورم کوکرده مشورین جهان • یا دایلم بونی ساکرتا قاعه اولم آسان •
دو امثله **رایم فاعل** • **فاعلا کنی مفاعیلن فعلین** •
 رایم فاعل که ایکی صیغه اولور • بری صغر بریسی جمع دور •
 ایشت ایدی کننده جمع نله اولور ای صیغه کننده کان دور •
دو امثله **صیفت مستبهم** • **نخ ککذالک** •
 هم صفتکم ایشت مستبهم دور • اوده فاعل کی ایکی صیغه دور •
 صفتکم مقرری ندر دانا • بر مثالن دخی ایشت بیانه •
 کلدی دانا ده جمع دانا یان • اولوی بیانه جمع بیایان •
دو امثله **رایم مفعول بحس ککذالک** •

اسم مفعول دخی بل هم نیمه دور • اولدخی بلکل ایکی صیغه اولور •
 تلاکم کذشته مقرره زور • هم دخی بلکه رفته مقرره دور •
 رفتکان و کذشتکان اولوی • جمع بونلرده بولیم کلدی •
دو امثله **اسم فاعل ناعلان فاعلان فاعلان فاعلان** •
 گاه صیغه اسم فاعل هم دخی صیغه صیغه • هم دخی صیغه اسم مفعول ایکی صیغه •
 اعتبار فاعل کی فعل کی التیشیر • صیغه اولورده چیلک و ایشت بونی اولور •

دو بیان **اسم فاعل معلوم و مجهول** • **نخ ککذالک** •
امثله **اسم فاعل معلوم** • نیمه دور و کلام تا اول معلوم •
 کوکن هم دخی دی کوکنید • کوینه هم دخی دی کو بیاید •
امثله **اسم فاعل مجهول** • ایشت ایدی ایاشه مقبول •
 کوکرده مشور دی سن • کوکرده شویای دانا •
دو امثله **نهی حاضر معلوم** • **فاعلان مفاعیلن فعلین** •
امثله **نهی حاضر معلوم** • دی حساسی کی دخی منظوم •
 مکن و دخی دکل مکنید • مستور هم دخی اوقی مشورید •
دو امثله **نهی حاضر مجهول** • **مفعیلن مفعیلن فاعیلن** •
 کوزه مشورای شه خوبان من • هم کوزه مشورید ای حساس •
دو امثله **نهی غائب معلوم و مجهول** • **نخ ککذالک** •
امثله **نهی کر غائب اولد** • اولدخی معلوم اولد ای شیعا •
 نظمد ای دخی ایتم بیات • کوکن و کوکنید ای مهان •
امثله **نهی کر غائب دور** • هم دخی مجهول و بتالی تم اولور •
دو بیان **مفعول مفاعیلن مفعول مکمل عیالین** •

کوکرده

دکنند است و حتی بکنند کانی حیوان • میکنند می می بکنند کانیهای مهله •
 هم درخی بکنند ام من هم می بکنند • اسم مفعول در خبر و کتاسل بلیه لیم •
 هم صفت داخل اسم مفعول کی در پیش • بوق ده مفعول مفاعل و تاسی اولی •
 در ثاعبه جمع مصدر فاعله ثا فاعله ثا •
 کلاک امیدی مصدر جمع مذکر • ایشت امیدی بوا یکی نوع اولی در •
 ای حییم و کلر بر نوع مذکر • نون مصدر آخریته ها کتور •
 بعد از آن ما قبله هانک کوز • یا سکن کوز و تالی مندر •
 کرده نیا کنشها هم درخی • رفتنیها سفینها ای اخی •
 برده خا جتی هانها قلیز یاد • نون مصدر آخریته ای جواد •
 کردن و گفتن مصدر مذکر • جمع کردن ها و گفتن ها اولی •
 کائک یاد و ولی مشهور اولی • بویک در بویک ایشت ای هارین •
 در ثاعبه جمع فاعله ثا فاعله ثا فاعله ثا •
 جمع اتی استر سیکه اسم جملاتی جواد • اسم مفعول آخریته حرف های قلیز یاد •
 اسنان جمعند • اولی اسنانها ای سیر • ماکیان جمعند هم دی ماکیان ها ای سیر •
 ای کون اولی در در بودا هم میوز ایشت • اسم مفعول آخریته حرفان ای قلیز یاد •

مره ووز

مره ووز جمعند مردان و زنان دی • بعضی اسم اولی بوا یکی میسویلی جمع اولی •
 یاد جمعند دی • یاران و درخی هم یارها • ما جمعند دی • ما ران و درخی هم نارها •
 در خجری یکر متا جیلن اربع مرآت •
 جین بر اسم ذکر و کالعقله دلالت الی غیره • درخی معنوی آخر اولی جمع اتی ایشت ای بار •
 تدایعین اولی اسنک آخریته اوج حرف کاف • کتور ایشت ثانی غیر و زینما ای شد خوب •
 در خجری یکر متاعیلن و ملا متاعیلن فصله است •
 فرشته ای شته عالم که اسم مفعول مذکر • جمع ایشت در ثا و فرشته کان کتور •
 در جمع جمع اسم متاعیلن اربع ملاکت •
 اسم فاعله بویک دی و شان ای حسام دی • جماعتی که مفعول در جمع ایشته کان اولی •
 بر اسنک آخریته سکنی الفاعله سکنی جمع • کتور ای شایده خوبان و انا یا انیکوریل •
 بوی اولی اولی اسنک آخریته لفظ هالیه • زیاده تا اول جمع اولی مثالی بی خبری •
 سراجی سراجها در کتا جمع کتا ها در • فبا جمع فباها در دنیا جمع دنیا ها در •
 میسویلی مفعول آخریته حرفان ای لیکه • زیاده ای بویکی سوادک و ارس سوبلی •
 ایشت دانا و بیستا • جمعی ای معشوق • قلا در بر طالیسک کلا دی دانا یا و بیستا •
 در ثاعبه و اسم مکان جمع کتور کتور

ایشتم اسم مکان قاعته اوده بخا اولدی که هر کوی بخویو یافت میدارستین بلودی
 بخون اوده دود کور بخوی نومی جانان . ستان لفظی کتویا خریه اوق بسکستان .
 کستان یکه هارستان وشورستان . ^{کلمه} اخی از بلدیایم ای سرور
 کتور اسم اخیه لفظ کاه ای بانیسیا . بانی بل چراگاه و کدرگاه اولدی که دانان
 اخی نومی ادرکم کتور اسم اخیه نادر . مثال خریه نادر و اخی کلندر و لاله نادر
 دخی و بخوی اسم اخیه دان لفظی قره زیاده وی قلندان و دخی کامه دان اولدی

دوایم زمانه کتور لفظ

دوایم زمانه قاعده بخود دو نیکل . کتور اسم اخیه کاه لفظی هم مثال بل
 شباه کاه و کچی کاه ایغی خدی شاینگه وی قال باری بیکر قواعدهب عام اولدی
 در بیان معنی اسم زمانه و مکانه قاعده کتور قاعده کتور
 ایشت امدی بخا اولدی معنی بر اسم . کتور انا لایسک و نیم ایشت ایشت کتور
 هم دخی اسم مکان معنی لایسک سواله ایشت کتور دود و نیم ای صاحب مقال

دو قاعده و ایستقام قاعده قاعده

آخر ایستقامه کتور کتور ای جوان . معنی اوند کتور ایشت عیان
 ایلمک قعلک و جود کتور سوال . عیان کتور ایستقامت مثال

اولدی

اولدی ایستقام قعل کا ضعه ده . صیغه و ما ضعی بلدی ده ده .
 می بد ایست می بل ایستندی . بلدی می بلدی می معنی
 هم مصنا رینه مصنا ریع لفظی بلدی می بد اند کچی دانند در
 معنی بلودی بلور کچی در . لیک معنی قریب ایلم اولور
 در قاعده ایسم تصغیر قاعده قاعده قاعده قاعده قاعده
 کلای امدی ایسم تصغیر ان داخی قاعده . بخود نظر ایلم ای داخی ای ده ده
 اخی اسم کچی سکن اولدوغ کچی هم دخی با عینه بد کاف زانو ایلمک
 کوا و سکن و متروک تصغیر وی خطره . کتور تصغیر دخی اولور سن کتور
 هر چی اولو ایسم اخی صفا سکنه . ایسم هم تلفظ اولس ایشت کتور
 کالی ایلمه قلیل بود ماعینه نادر کتور کاف سکن خواجه ک تصغیر کتور
 حوا جیک هم بد نکه تصغیر دخی بیک هم ایشت کتور نکه تصغیر کتور
 کاه اولور کاه کتور انا اولور ایشت مثال . حوا جیک هم بد کتور نند کتور ای مثال

دوایم حرف ایستقام کتور

اخی اسم کچی ایسم اولدوغ انا اولور ایشت مثال . حوا جیک هم بد کتور نند کتور ای مثال
 عیان کتور ایستقامت مثال . عیان کتور ایستقامت مثال

یبغی احمد ویالاشه دینک بعلنادره . اولریشت ای طاب ای شمه دخی کانه ددره .
 کاه دده وایستخا بینه ایرا اولنور . الله معناه بخون هم خستر بولنور .
 خستار دره دیرعاکمی کاه ایکی کلام . اودته سینه دنیط ایچون سلوا همام
 کاه اولنور بینه لفظ ایچون کلونتا ددره . کده سوله صکره معناه چای ایچون کلور
 کاه مطلق ناند اولنور خسرار بینه بیلر . سرخ سیماسینه دایر سینی ایشت اندر .
 کاه مصداق اولینه داخل اولنور ایضا . می فشره ده و نرا فشره ای محبوب نما
 آخری کرا لفظ اولنور اولنور ایچون اول صیغه ایچون اولنور ایشت مثال بینه
 دانه و بین اولنور دایه ایچون بینه صفت هم قوت اولنور اولریشت الله قوت اولنور
 دایه بینه ایچون کاه اولنور اولنور اولنور اولنور اولنور اولنور اولنور اولنور

دوبیان حرف با حرف کواک

کلان اولنور با مصراع اولینه هر جن . داخل اولنور اولنور ایستخا ایچون ایضا
 بکسکری ایچون غیر اولنور اولنور اولنور اولنور اولنور اولنور اولنور
 دی معناه رقم کاه ایچون اولنور . کرغالی صولریستک چشم قود نس
 کاه ایچون معنی سینه طرفین ایچون ایچون . من معناه فی سنس هم اولنور اولنور
 کاه مطلق ناند اولنور اولنور اولنور ایچون ایچون ایچون ایچون ایچون ایچون ایچون

دوبیان حرف کاه ایچون کواک

کاه ایچون معنی سینه طرفین ایچون ایچون . من معناه فی سنس هم اولنور اولنور

تا بده

تا بده کلان اولنور ایچون اولریشت جواب . تایی ساکن ایستخا اولنور اولنور
 یعی سسک دخی فاعلک ایچون اولنور . اولنور اولنور ایچون ایچون ایچون ایچون
 جادوی سرت هم چشمت وهم بستم . دیدمت هم بستم هم بستم هم بستم
 جمعی تان کلدی بو تا ساکنان و کواک . عمران و شترتان و جاناتان ایچون مثال
دوبیان حرف جیم فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن
 آخری بینه جیم ساکن شاهیسا . هر جن اسلک اگر ده ایچون اولنور
 آخری بینه ایچون اسلک اگر . هاه اولنور کرا بینه تقریب اسلک
 جیم ساکن قیلنور ایچون کواک . کور مثال ایچون بینه دایه اولنور
 کایر سینه ساهه تقریب اسلک . دینلور سادج ایچون بینه خبر
 چه کیم دایه آخری اولنور ایچون . غیر مطلق کور ایچون ایچون ایچون
 بیکل ایستخا ام ایچون اولنور ایچون ایچون . عالان چه راز غیر ذی العقول
 چه برک وجه ربه دی چه کنی . چه خری وجه دی وجه کنی
دوبیان حرف دال فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن
 دال کلان بیکل ایچون قاعده بونه ددره هر جنی ماقبل ساکن اولنور بینه اولنور
 کور ایچون بینه بیکل ایچون ایچون ایچون ایچون ایچون ایچون ایچون ایچون

14-a

دو بحر بیگز متعاقبان اربع مکرر است
 کھی بلم بر ما من تعاقب اولسری برنا ایکسٹنک اراسنہ توسلا اولنوجانا
 دنکتم کرجون تو بکتا کشتکرم کلعتم زکرسوی کفتاکم اذ فلانک سر دم
 در بیان حرف بیہم فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن
 کلیمہ اولینہ داخل اولور بیہم مفتوحہ نہی ایچون زلنور
 مکن وہم مشودھی سما فیدہ وہم مروھی سفرنا
 متلا صبر بیدر و قسا بیہم سکنہ قلندہ ای برشا
 اسم و فعل خریدہ داخل اولور جائم وہم تم کتم د نسلور
 جمعی مان کلدی با جان گیری فکومان گیری رای مان گیری
 ہم دخی بیہم سکنہ ای دانا عددان آخرینہ داخل اولور
 عدوان ایچون اولور ذرمتکلم یکم و جارم و دو م نشانہا
 در بیان حرف بیہم فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن
 نون ساکن علامہ مصدر کلیمہ آخرینہ ای سسرور
 اولو ایشت مثال بی بندت بودت وہم شدت دخی کردن
 نون مفتوحہ نئی ایچون اولوری کلیمہ اولینہ ای قارعی
 کلمہ کلدی

دلایلوک

14-b

دلایلوک مثال بی کلدی نرودم نرود و نشو د
 نشد وہم بند دخی نشدہ کلذ شفت و زرفت وہم نہبہ
 اسر داخل اولور کاهی آماہ ہالیف دخی رائد اولور اکا
 ناکس و نا مبارک و نامرزہ دخی با پاک وہم نا سکرد
 در بیان حرف و اوفاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن
 واو مفتوحہ عربی نکل کلور اکلانین فارسیہ دخی عطف ایچون اولور
 عربی بر فعلی بر فعلہ ثلاثین عطف یا لیسینی ثلاثین بر اسم عطف ای یا رین
 آخری عطف اولور اولور حرف خبر یا اسم خبر فاعلاتن اولور و مفتوحہ
 یا ز عطف ای معطوف علیہ و تاسنہ رائد ای محبوب من د کلر مثال بی
 یا رسا و صوفی و مسینو و نور و ہج دی ضیا و فیضیا و جیونی و صوفی ای بی
 ساکن الاخر اولور معطوف علیہ اندہ معطوف الیہ معطوف علیہ و تاسنہ
 یا زود بر و او کم اصلا تلفظ اولور اولور آخری مفتوحہ اولور ایچون ای امر فضل
 یعنی معطوف علیہ ایک آخرین مفتوحہ قل جان و ولدی مرؤ و دن و کلا ایچون
 اولور دروزن ضرورت اولر ایسا ایچون یعنی معطوف علیہ شاع قول ایچون
 ساکن الاخر اولور معطوفہ کا ہی سس شہا کسکو تا اورہ و کلا و قضا اولر ایضا
 کلیمہ بی

- د فورا بروی مشکین ای دانا، دخی محبوبه، ظریف شها
- دخی صوفی، صافی، کافی، دخی معشوق د لبر وافی
- **دربیان حرفی ها قاعلا سن قاعلا سن قاعلا سن قاعلا سن**
- هابه کلک قاعل موعول آخره کلور یعنی اسمک آخرینه دخی هم داخل اولور
- لیلک اصلا هیچ تلفظ اولمآینه دینه هم شکو قویم نوشته رفته شنایده دنر
- هم قجی برنسنه نك مقفاران بلنسمیک هر قجی برنسنه نك العالنه بلنسمیک
- شوالا سملر کمر دلالت ایبه الکه مقفارنه اخرن مفتوح قل برها کتورانه رینه
- غیر تلفظ اول اولها یعنی دی دوز طعا کوریدیک استرسک ای محبوب برکونک طعا
- هم دی مکنونک نکل برای سیر روز نکل هم دخی فرزند یکسال اولی کتور نکل
- هم سیاهه چشم هم دخی سینه چشم اولور بوالکلی کوزک قواسنه انیس اولور

دربیان حرفی ها قاعلا سن قاعلا سن قاعلا سن قاعلا سن

- اول و صدت ایچوندر یاه وصلة دینلور **اسکله اخریکه اولور** کور کور مثالی نچیدر
- یاد شاهی و کایا محبوب من هم دی کسمه یعنی برکسمه دخی بر یاد شده د معنی ^{المراد به بیان}
- هم خطبا ایچونه کلور دیر لانا کایا خطبا اسم و فعل اولور لاحق بویا ایشته جواب
- کودی و کشته هم محبوب و جان منی هم شوی و هم دخی جان جان نانا نخی

- قاعده بودیه در راه تو ازین لاکلر
- **دربیان اصلا سن قاعلا سن قاعلا سن قاعلا سن قاعلا سن**
- کلک ائوی اصنا قته شاکها قاعنه ائنه کورلم نه اولو
- کومضاف آخری اولو یا یا ساکن اوله ایشته اکا برنا
- دوزمان سن مضافا آخرین ایله مکسور دی بیزول زلف
- صوفو عشق دی و یاخوسن صافی اب ایامصاحب من
- هر قجی آخری براسک اولو و او یاخود الفایا دان
- کومضاف ایلیک ان دینله یاه مکسور یازلم اخرنه
- دنه بر یوی تو نمی باشد دخی ابروی تو مثل شایید
- هر قجی اسمک آخری اولسا ساکن تلفظ اولکیه اصلا
- کومضاف ایلیک دیکسلاقی نه ددم طایلیا که دنگله بنج
- کتور آخرین شاه من هم کراوله مکسور اول کلن هم
- اوق جانان دمن ای دانا دخی پرقانم شمع جانان

دربیان اصلا سن قاعلا سن قاعلا سن قاعلا سن قاعلا سن

- هم صفتیه اصلا قته بکتره هر چکنه ایشته ایاسرور

TUHFE-İ HÜSAMİ'NİN
TÜRK DİL KURUMU KÜTÜPHANESİ
NÜSHASI TIPKIBASIMI

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

کلمه منقسمه در اوج تسمه	اسم و فعل یکی نوع او زره اولور
فعله و حرفه نه و فعلی اسمه	عبر مشتق او لانه جالبتر
مشتق و ذاتی غیر منقسمه	افت فرسته ابریز مشتق
دولر اسور جا مژدای ستر و	اسم و فعل دخی اسور منقول
دخت نوع آرزو دلبا پوزنه افه	بوسی ذاتی اسم مصدر و د
هم صفت کم منتهیه در و اول	درت قسمه اولدی فعل بل ایچ
ما عدایی نه غیب مشتق اولور	برلی اسور و تسمه نهی دور
فعل ماضی دخی مضارع هم	برزی مثبت و بریک منفی
فعل ماضی دخی یکی نوع او زره	هم مضارع دخی یکی نوع دور
که افخ صحت در بر لری وافی	که آنا نهی در بر لری صاقل
برلی منفی بر تسمه مثبت اولور	بر بری صاقل بر تسمه غایب دس
اسم و ذاتی یکی نوع در یکسال	
نیتی هم یکی نوع او زره اولور	

برویک

برغ غایب بریسی صاقل اولور
 در بیان اشتقاقی ماضی قاعلاتی قاعلاتی ماضی قاعلاتی
 فعل ماضی یکی که مصدر در نا اولور
 آخونده مصدر ک البته نوز سکنه
 آخونده مصدر ک اول نوی خند بی
 کرد و رفت و شد یکی انکه منفی بر مثال
 آیدله آنک منالکی نکرده هم نکرده
 در بیان اشتقاقی مضارع مفعلیل مضارع مفعلیل مناجیل
 مضارع ذاتی مصدر در نا اولور مشتق
 آنکی بر لری و یکی ذاتی قیاس سید
 قیاسی پیچده در یکسال دیلم تظلم قاعلات
 اولور آنک ماضی ماضی اولور مضارع اولور
 ذاتی و مصدر ک آخر لری قیاسی اولور اولور
 سکن اولدی جسمی هم یکی کرد
 اشتقاقی قیاسی ک لری قیاسی در قیاسی
 اولور ماضی مضارع اولور اولور
 مسکن آیت ماضی ک لری ماضی مثبت اولور
 اولینه نایه نوی ک لری بری بر مثال
 هم نوقت و هم نکشت و هم بودوم
 اولور ماضی مضارع مفعلیل مضارع مفعلیل مناجیل
 اولور ماضی ک لری ماضی مثبت اولور
 اولور ماضی مضارع اولور اولور
 اولور ماضی مضارع اولور اولور
 اولور ماضی مضارع اولور اولور
 اولور ماضی مضارع اولور اولور

بولا که مصدر تہ می نوشتن می کشند تم
 قین ماقبل صدر حق الکسیر او اول
 جبر خواستیم که استن که او مصدر
 برنگ اوله مثال جنسیت و رستنی مساند
 که چون اولیوب استی بد استن که مصدر
 که می سیتی ایدر سش الما بدال کستنه
 رستی نوبه بدل قرار شکسته دی که مضاربه
 که مصدر فی تالو الما قبل افا بی
 بیاد که فانی ولوه تالی بی ابدال آیت
 ولوه فاعله رانی بدل قبل فانی ولوه سن
 که می وظی اوزره فور یافته تا ای پیری بیک
 کل ایدی که مضارع اوله منقی قاعده آتده
 کنور بر نوبه و مقصود مضارع اولین کن

لفته ای پیری بیک قول او در کفر مردم
 که می لیه دون کایه و آتده ایش پیری
 مضارع خواست و کاه کول راه کین ایدر
 مضارع جدید و رید کول یوزرین در
 مضارع ده بداندی بوزرین ایدر ارض
 مضارع بکسلنا ولدی و یوزرین کستنه
 او قورس نظر ک طالب اولور حسن مضاربه
 که می بی بدل قبل یافتن مستقیمه و یک
 بگفتاده کلو کید مضارع بویجه کمال
 بر فتنه مضارع می روزه توبل بولیم بی
 مضارع کلدی بگفته بولدر هم بویجه کمال
 مجذره کلر نظم بیلان ایدم نگاشته
 اولور منقی مضارع اول زمان ای شاهد بیا

اکادانی

الما حق مثال استن سگ کیم لکیم آیت ایدر
 مضارع مشترک در حال استقبال راسته
 مضارع اولینه داخل آیت می نظر فی الحال
 مثالی می شود هم می کشند هم می راید
 در رسک ای چون اول مضارع ایچو استقبال
 مثالی می شود هم بیکر کله بسپاره و بورد
 ولی باکم مضارع اولنده اولدی استقبال
 مضاربه قین اولی حریر اولده مضارع
 بی مضموم او موسون اولوز زمان ایدر کور
 بولا که مخور بیره آتده مکسور و بولدر
 مضارع اولنه مخور اولور هم بولدر
 که می اول مضارع اولینه با اولور بوزر
 بیفتم هم بیکر ایدر بیاد راسته

منشی ایچو اولور استن سگ ایچو
 مضارع حال اولور ایچو بولور اولنده
 دفعی باید وی بشاید هم می بشاید
 مضارع اولینه داخل ایدر نظر با فی الحال
 بر آندانی بر نیاید بداندی هدیه بدهد
 که می مضموم و مکسور اولور اول با ایش
 به خود حق شفقت اولور کله کور
 بولدر هم بولدر هم بولدر کله ای رشنا
 دفعی بدهد دفعی بپسند بشاید هم بولدر
 مثالی آیدر آفت کسبی طلبی فاضل
 کنور رسک همزه یا اولور مثالی کفکل
 نیاید نیارنده نیارنده نیارنده

در بیان اشتقاق امر حاضر فاعلاتن فاعلاتن فاعلات
 کلکه امگای امر حاضر نیجه درسا نظم آید الم ای دای همی کتر
 بل مضارع و امر و مشتق اولوس هم طر بهقی اشتقاق نیجه درسا
 هم مضارع کنزیه وال اولد بی هم سکن اولوس ذال البت دی نهم
 باقی سابقی انگ مفتوح اولوس یعنی اولد ذالک بوفا اهل بیلوس
 هر قیج اول وال حذف آنک دخی سکن آنسک ای بس ماقبلنی
 امر حاضر اولور اول اولم همان دی مثال ای حسام انگ عیان
 بی زیاید کم مضارع و امر باقی دین امر و تکه بنزدیک من آی
 در بیان اشتقاق امر غایب جبر کذک
 امر غایب بر نیجه نوع اولده درسا که مضارع صیغه سبی کی اولوس
 منطلق البدر لیمو سلطان اخل بر محله بویرس اینست مثل
 هر که باید ازین خارجی خسراد هو بو خارجی بدیناری خیرد
 بلخراد بوده امر غایب درسا اولکه طالب در چو رنگ فرقی بویرد
 که مضارع

که مضارع صیغه سبکی که انگ که مضارع اولیه قیل زیاد
 قیل زیاد برالف ماقبلنه دی که مضارع اولیه لفظ کو
 میکند بلحل مضارع عیان لیک بوند و رواجحق همان
 در بیان اشتقاق امر حاضر فاعلاتن فاعلاتن فاعلات
 کلکه امگای امر حاضر نیجه درسا اولور اول اولده
 امر حاضر اولیه هم مفتوح کتر دی مکن هم بی مشق هر که درسا
 در بیان اشتقاق امر غایب فاعلاتن فاعلاتن فاعلات
 کلکه امگای امر حاضر نیجه درسا اولور اول اولده
 امر حاضر اولیه هم مفتوح کتر دی مکن هم بی مشق هر که درسا
 در بیان اشتقاق امر غایب فاعلاتن فاعلاتن فاعلات
 کلکه امگای امر حاضر نیجه درسا اولور اول اولده
 امر حاضر اولیه هم مفتوح کتر دی مکن هم بی مشق هر که درسا

میثقی اولدی طریق ایستکین
 تونوقی ایستکین مضارع عدنی
 گاه فعل مضارعک فی الحال
 لفظ بیته ده دییه سن بیبا
 الیه الذمعه ایگ کهن برتونی
 لفظ کوبیده ده دییه سن کویا
 ایستک امدی مثالنی کنونی
 لفظ نالده دیه کنونی نالده
 اسم فاعله اولامه الغیره اول
 هم بویستغیرله کوردلر سیک بول
 درینیه اشتقاق اسم مفعول فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن
 ماهنی تک البته حرف آخری ساکن اولور
 ماهنی کلاقی حرف آخری مفتوح قبل
 تاکم اول هاکهن ملغولما اولایست
 اسم مفعول شده کوره دروع دای
 دزیبار مصداق فاعلاتن فاعلاتن
 کلک امدی مصدر ایگ قسم اولور
 اول بوقسمنی بکل ندس
 آخرینه

آخرینه لاهن آیت برتونی کسرن
 ایست امدی دای بوقسمنی ده اولور
 حرفی مصدرن اسم مصدری
 ایگ نوع اولور ده در اولور بوری
 رایه والقه مثالنی دخلخل
 اسم مصدر الله کتارا اولوی ایست
 بوزلک معناسی بکل ندس
 اسم مصدرک مضارعن اولور
 هم صناع آخرینه کلا اولور
 هم دای ماقبلی ایگ مکسور اولور
 نالده و سوزده کتک مستقبل دره
 در قلعده مصدر فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن
 بعض مصدرن الوی اسم آخرینه کاه
 دانه دای بندنه هم کورده و بر اشدن

بولفظ روی برین هم آید تا که بقیه
 بحر دیکو مفاعیلین مفاعیلین مفاعیلین
 محذبه برآ و از ایله تک آواز دادیده
 در قاعده و مصدر لازم را متعدی کردن بحر کذا تک
 در بسک مصدر لازم علامه تعدیه اولا
 اولان مصدر تک مستقیلا تک خردانی
 حرفی نای در اول حرف انداز حسیب
 مثالی سو حقیق تحکم کله سوتیل
 در بیلیق آهله و مطرزه فاعلاتی مفاعیلین فعلین
 کله که آمدی بی خبر اولدی بک
 جمله بی انگ صیغه اولور
 مظهر ایچونه دره ایسی
 لغتاً فرسده اولور بی نشک
 هم منکر مؤنث ایسی کینک
 تنبیه

تشبیه دای جمع ایسی بر
 هرچن فعل مفیدنا ای جان
 نونف دای زیاده فلسک کس
 کاستت و شدده جمع ته بکل
 قله استرسک ای مصاحبین
 قل یا ایلی کوز لری عتاب
 دی مثالنه کوی و کنتی
 جمع ایله اس مخاطبی فی الحال
 قل زیاده و یا خوتایله یا
 دی بگردی و می شدید و بدید
 یا بگردیت و می بدیت و بدیت
 مکمل که وحده اوله اول
 مفرغ فایلیک کوز بریم
 اولدی اول فعل بوسوز لری مفرغ
 مفرغ فایلی آخریه هماد
 حقیقه جمع اولوز لری بینه مفرغ
 کاستتد و شدتد ای عاقل
 مفرغ فایلی مخاطب سس
 آخریه زیاده یا خطا ب
 خواندی و شدی و هم کشتی
 مفرغ آخریه یا یله وال
 بد و بایت دی ای زخی زیبا
 هم بگشتید و درعد و بدید
 یا بگشتیت و درعد و بدیت
 قاعده انده نیجه در صورت اول
 آخریه مثالنی و بیتم

گرم وی شدم دخی کشتیم	رتم و بودم و زدم کشتیم
مکلم که وحده نشود	ای مع الغیر اوله بوله عاده
مفرد غایب کتور یا میم	آخرینه دخی می شوم و بدیم
در قاعده و امثله مطرعه مضارع فاعلان مفاعله فعلی	اول جمع ای محبت اهل خرد
کدر لرسک مضارع مفرد	نوفی ماقبله زیاده قلک
مفرد که آخرندانی دالک	جمع بکنند و میشوند اولوس
کند و میشوند که مفرد در	ایله رس مخاطب ای سرور
مفرد غایبی د لرسک کرم	یا به ابدال وهم مثالن اینست
مفرد که آخرندانی دالی آیت	می روی و زنی دخی خورانی
میکنی و بشوی وهم دانی	اول جمع مخاطب بعدد
کدر لرسک مخاطب مفرد	یای ماقبله زیاده قلک
مفرد که آخرندانی دالک	می روید و زنی دهم خوانید
دل کتید و بشوید وهم دانید	مکلم که

مکلم که وحده وری اینست	مفرد که آخرندانی دالی آیت
میم ابدال و دی کتم دانم	شوم و می زوم دخی خوانم
مکلم که اول مع الغیر اول	انده دانی ندر قواعد بؤل
مفرد غایب آخرندانی دال	میم و یای اولوس ابدال
د نوری می رویم و می دانیم	می شویم و کتیم و می خوانیم
در بیان امثله مطرعه امر محض و امر غایب فاعلان مفاعله	نهی حاضر نهی غایب ای انجی
امر حاضر امر غایب هم دخی	صیغه جمع و دخی مفرد در
بولر انجی ایشتر صیغه اولور	جمع بکی بویله در بویله بکب
بولر که جمع اولور مستقبک	کیمی صیغه ای نشه شدرین جواب
یعنی بوندره اولور جمع خطاب	در مثال ماضی معلوم و مجهول فاعلان مفاعله
کلر که امر می امثله ماضی ندر	کیم اول معلوم بکلم نتیجه اولور
کرد و کردند و دخی کردی اولور	هم بکردید و دخی کردم در

هم دري کردیم اولدي اغلغل
 کرده مي بنفد بعد از آن کرده نشندند
 داخي دي کرده نشنديد اي سخني نديمر
 در بيان امثال و معاني معلوم و مجهول محذو
 امثال مستقبل معلوي دي
 ميکنند و ميکنم هم ميکنم
 دي نشند کرده نشود کرده نشوند
 داخي دي کرده نشويد و بايد لم
 در بيان امثال و معاني معلوم و مجهول فاعلان فاعلان فاعلان
 امثال و معاني معلوم اوله
 هم کرد و هم نکردند و در بي
 مي نکردم مي نکرديم و در بي
 محذو ديگر مفعول مفعول فاعلان
 کرده نشند

کرده نشنداي بنده خوبان مس
 هم در بي کرده نشنديد اي سخني
 طوره دي کرده نشندم اي سخني
 در بيان امثال و معاني معلوم و مجهول فاعلان فاعلان فاعلان
 امثال و معاني معلوم اوله معلوم م
 نگند هم نني کنند دي دي
 نام هم نني کيم فضول
 اينست اولدي نني در اي جان
 محذو ديگر مفعول مفعول مفعول مفعول
 کرده نني بنوم دي کرده نني بنوم اوله
 کرده نني بنوم دي کرده نني بنوم هم
 در بيان امثال و معاني معلوم و مجهول فاعلان فاعلان فاعلان فاعلان
 امثال و معاني معلوم اوله معلوم اوله معلوم اوله معلوم اوله

کتی دئی صر کنیدا ای طالب
 امثله امر حاضر مجهول
 کوره لم ای داتی نیجه اولور
 در بیان امثله امر غیب معلوم و مجهول بحر کذک
 امثله امر غایب معلوم
 کویک هم دئی دی کونکسید
 امثله امر غایب مجهول
 کویکده دتور دئی سجانا
 در بیان امثله نهی حاضر معلوم فاعلان مفعولین فاعلین
 امثله نهی حاضر معلوم
 مکی و هم دئی دی نخل مکنید
 در بیان امثله نهی حاضر مجهول مفعولین مفعولین فاعلین
 کوره مشوای شهوران من
 هم دئی کوره مشوای حسنی
 در امثله

در امثله نهی غیب معلوم و مجهول بحر کذک
 امثله نهی که غایب اولاد
 نظمه ایدم ای داتی بیان
 امثله نهی که غایب در سر
 بحر دیکر مفعول مفاعیلین مفعول مفاعیلین
 کوره مشوای کوره مشوای بیجا یاد ایلر بوی کاکا قاقا صه اولاکسان
 در امثله اسم فاعل فاعلان مفاعیلین فاعلین
 اسم فاعله ای صیغه اولور
 اینست آمدی کتید صهی بن اولور
 در امثله صفت مشبیه بحر کذک
 هم صفت کم اینست مشبیه در
 اولاد فاعل کبری ای صیغه اولور
 بر مثال دئی اینست بیان
 اولاد بیباده جمع بیبایان
 کلای تاناده جمع دانایان

اسم مفعول ذاتی بیجه در در
 اولدخی بکل یکی صیغه اولور
 مملاکم کدشته مفرد دسا
 صمدخی بلکه رفته مفرد دسا
 رفنگات و کدشتگان اولدی
 جمع بونلده بویلجه کلدی
 کاه صیغه اسم فعل هم دخی صیغه ضمه
 هم دخی صیغه اسم مفعول ای نیکومفت
 اعتبار فاعلیله فعل کیو التیشر
 صیغه اولور و کلوکولریشتی بوغای یو یو
 دی کتنده کی هم دخی کتندکایندی
 دی کتنده هست و دخی کتندکایندی
 اسم مفعول دخی بوغای کاس ایلیلم
 یونیزه مفعول هم فعل قیاسی
 فاعلا
 یونکی نوع اولور اولور
 عاکفوس

بعد از آن ما قیاسه عاکفوس کتور
 کدنیها کتنیها هم دخی
 بر دخی انجوع همن عاقل ذی یاد
 کدون و کفتن که مفرد اولور
 هالبه یاد روی مشهور اولور
 در قاعده جمع اسم جامد فاعلان فاعلان فاعلان
 جمع اولور استرک اسم جامد ای
 آسمان جمعده و اسمها آتیم
 یکی نوع اولور و ددی هم دخی
 مردوزن جمعده مردوزن ددی
 ما جمعده دی ماران و دخی هم دخی
 بحر دیکو مفاعیل مفاعیل مفاعیل
 قی بر اسم ذوالعقله والالت ایلسه اولور
 دخی مفتوح آخر اولو جمع انه ایشت

اولی استغلام فعل ماضیه
می بدانت و بدانتند کی
هم مضارع فعل لغتی و لوری
معنی بیلوری بیلوری در
در قاعده اسم تصغیر فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن
کله آمدی اسم تصغیر آنده تاقی قاعده
آخری اسم کتبی سکنه اوله مقع
که اوله سکنه و فاعل تصغیر نه دی و فاعل کتبی
هو فی اوله سکنه آخر حرفی هله سکنه
هائی باه قلبه ایدوب ما بعد نه زاید
هو اوله یک هم بنده که تصغیر دای بنده که
گاه اوله ره گاه ایدال اوله لوریت
در بیان حرف الف فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن
آخرین و

آخرین و حقین اسمک الف داخل اوله
یعنی ای احمد و ای بنده و یکد معنی
یعنی آخه و آینه و آینه و یک معنی بند
گاه بنده و استغانه بیدنه ایدال اوله لور
حسرت داردا در بیگایی گاه ای کلام
گاه اوله لور تری و الف لور چون کلور کتبی
گاه مطلوب زاید اوله لور ستر ایدینار اوله لور
گاه مصداق اوله لور داخل اوله لور زاید
آخرین که الف اوله لور امر ای جوان
دل و بینه امر اوله لور دانا و حقین در
در بیان حرف با فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن
کله آمدی یا مضارع اوله لور حقین
بکله آمدی حقین غیوه اوله لور ای بیه
اوله لور اوله تعدیه ایچون اینت مثال ای

چگونه صدق آخری اولی حدیثی
 بطل استغناء اولی و حصول
 چه بری و چه بودی چه کنی
 در بیان حرف دال فاعلان فاعلان فاعلان
 دال جمله بطل امسی فاعله بودی
 کرد دخی مرد کیس یک الفج اولد
 در بیان پادسی فرمایان دال و دال
 پیش آورد رلفظ مغز که صحیح و سکن
 هم دخی اهل لغت اذکوا کنایه منها
 فارسیه ذال مجهل اولد و عندت بکل
 بلکه ای سته فاقیه ده دخی استعواله
 دال مجهل بودی دال مجهل انا دلو
 در بیان حرف و ایا الف بحر کذا لک

دخی خاند زفته و دخی قسما عین اطور
 که مثالی میورد ایا یک بحر غیر بود
 که در معنای طریقت ایچون اکلور
 من خاند می شستم او که او تر دم بود
 نگاه مطلق زاید اولور که بشکل اذکر
 ای ای بکل که اندر شکر معناسینه
 در بیان حرف تا فاعلان فاعلان فاعلان
 تاید اکل اولد و فیجیه در بیعت جوی
 یعنی اسکی دخی تفک آخرین اولش
 جلد و دخی سرت هم چشمت و عیشت
 جوی تاید که دوی بوی سکنک مکل مثال
 در بیان حرف جیم فاعلان فاعلان
 آخرین ستم سکنک بشاهدا
 آخرند انجمنی اسکنک اکر
 جیم سکنک قینور البتله ها
 فارسیه ساقوه تقریب اتمسه لر
 دینور سکنک ایلسرین خیر
 چک

16-a

EK-34

10/05

کلمه اولیہ
 فکر و حد
 ممکن
 اس
 بھی مانا
 ہمہ تن
 عدد
 نورنا سکون
 اولیہ
 نورنا سکون
 دکن

16-b

ہر چیز پر فعلی سے فعلی اور اس عطف سے
 یا اس کے لیے اس عطف سے
 ای بارہ

در بیان اضافه فاعلان مضاف فعلی
 کلاکه آمدی اضافه شاهی
 که مضاف آخری او یا یا
 در زمان سن مضافه آخری
 صوفی عشق ری و یا خود سن
 هر چی آخری بر اسک اولاً
 که مضاف ایکه آنی دلنه
 دنی بر روی نومی باشد
 هر چی اسکر آخری او لسا
 که مضاف ایکه دلرسک آنی
 که آخری شواوس همزه
 اوق جانانه و متن ای دانا
 در بیان صفت بحر کذک

هم صفت

هم صفت ده اضافه کنه کنه
 دورا بروی مشتک ای دانا
 دخی صوفی و صافی و کافی
 در بیان حرف ها فاعلان مضاف فاعلات
 کلاه کلاک فاعل و مفعول آخری
 یک اصلا هیچ تلفظ اولی بینه و
 هر چی بر نشنه تک مقدار بی بلغم یک
 رشول اسکر کم دلالت ایده ایکه قدرته
 غیر تلفظ اول او صافی دخی روز طعام کرد یک استرسک ای محبوب بر کذک طعام
 هم دی بر کذک شراب ای پیروزه شراب هم دخی فزیز یکسه اوقی کوز زغاب
 هم با هم چشم و هم دخی سپیده چشم اولور
 در بیان حرف یا بحر کذک
 اول او وحدت ای وحدت دینار اسکر آخری اولش کوز صافی بحر در

بادشاهی دی ایام محبوب من هم دی کسی
 هم خطاب ایچون کلور دیویر کفایا خلا
 کردی و کشتی و هم محبوبی و جان منی
 گاه مصد لیبون اولور دیویر کشتی من
 گاه نسبت ایچون اولور کور و نالی پیور
 گاه یا و نسبت آخرت عیسیم قل زیاد
 آخرتیه کله فعل ما منیک داخل اولور
 کردی هم کدقی بو یکه چایز درر
 کله مصداق آفرینه داخل و اهی اولور
 بو مهیا مستحق اولور کله کشتی
 هم دتی بو یکه مصلحت اوقات اولوقه
 در بیان حرف ها با الف عجز کدک
 ها الفد جمع آچوند هم دتی بنی ایچون
 نماها محبوبها هم کد کله از درون
 هم دتی

یعنی بر کسه دتی بیادینه در می
 اسم و فعل اولور لاجم بو بیادینه
 هم بنوی و هم دتی هم جان و جان منی
 عادل ک آ و ر قیلان لیکه انج وین
 اولور کله و شایرینی و هم کوشی در
 نون سنگ دی مصیرت و دانی زرتیا ای
 حال ماضی و تکلیف اولور یعنی در
 کوشی قصه اولور هم حقیقت بو یکه
 مستحق و هم مهیا معنی اولور
 بو مهیا مستحق بو یکه اولور کشتی
 ذکر اولور دی بو بیان اولور بیادینه
 در بیان حرف ها با الف عجز کدک

هم دتی ها باش کایز یعنی ماضی اول
 در بیان حرف ها با الف عجز کدک
 بالغه شک ایچوند یا تو باشی لیکه من
 در بیان حرف ها بر صفحیلن صفحیلن صفحیلن
 بتر استعلا ایچوند دندی تکلف و شتم من بونک معنایی یعنی کافه اولور و زیاده اولور
 عجز دیکر فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن
 دانی جمدا ایچون کلور بو بر نی کد دتی
 در بیان حرف ها بر صفحیلن صفحیلن صفحیلن صفحیلن
 کلور تقضیل ایچون تو یعنی مهلا اولور ایورک در دهمک در معنایی بیشتا ایچون
 در بیان حرف ها در فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن
 طرف ایچوند در دنیایی اینست عجز کله
 در بیان حرف ها عجز کدک
 تقدیه ایچوند در دتی کدق من و ترا
 معنایی لیکه استور سک دی بو دیم

نشا
 اوقی او کون بو
 معنایی یاسی اولاسی یا بی ای مطلب من
 معنایی بیشتا ایچون
 عجز کله
 عجز کله
 عجز کله
 عجز کله
 عجز کله

در بیان حرف هرفاعلات فاعلات فاعلات فاعلات
 هرذنی تمیم ایچوند کور مثال عاشقا توکنی یا خود مرا هر چه کنی ای دلریا
 در بیان حرف جز مجز کذلک

کله ای استغنا ایچون جز یعنی جز نویست کس ^{تقسیم} سندن آرتوق کسه یوقدرای شغلی
 اولینه بادی زاید قلور لر گاه گاه فی یجن توفیق کس در خانه من
 هر که بو نظمی او قرسه طوغزی ای پرورد کار ایکی علاده اکا ایله عطالری شمار

جو کتابی اون ایکی یا شنده سو یلادی حسام

کم طقوز یوزالتی سیدی ایدی تاریخ ای همام

زمان سلطان احد
 تحت سینه
 ۱۰۱۳

TÜRK DİL KURUMU	
KÜTÜPHANESİ	
Esas No.:	Yabancı 4/994
Kayıt No.:	496